

D-Coi Syntactische Annotatie, versie 0.1.

1 Voorwoord

In dit document bespreken we de *D-Coi* syntactische annotatie in termen van d-labels (dependentielabels, i.e. functionele informatie) en c-labels (knooplabelels, i.e. categorie-informatie).

In § 2 geven we om te beginnen een overzicht van enkele strategische uitgangspunten van de gekozen annotatiemethode.

Dit document is gebaseerd op CGN SYNTACTISCHE ANNOTATIE (Hoekstra, Moortgat, Schoupe, Schuurman & Van der Wouden 2004), een aantal typische spreektaalfenomenen worden in dit manual niet behandeld, andere zijn toegevoegd.

De boomstructuren in dit document zien er op het eerste gezicht compleet anders uit dan die in CGN, maar zijn toch vergelijkbaar.

De grootste verschillen:

- boxed numbers: geven in D-Coi aan wat begrepen subject (bij modale en controlewerkwoorden) of object (bij passieven) is. Deze functie ontbrak in CGN.
- volgorde woorden in boom: de volgorde van de woorden in de zin wordt in D-Coi weergegeven door de nummers die aan de lemma's zijn toegekend. (Merk op dat er begonnen wordt met '0'!)
- Net zoals in CGN worden onderdelen van de zin die niet tot de eigenlijke dependentiestructuur worden gerekend (zoals punctuatie) geannoteerd met de speciale -- relatie. Alle knopen worden vervolgens aangehecht aan de root knoop van de dependentiestructuur die categorie *top* en relatie *top* heeft.

1.1 Waarom nu Alpino?

Binnen CGN is gewerkt met de @nnotate annotatietool (<http://www.coli.uni-saarland.de/projects/sfb378/negra-corpus/annotate.html>). Deze tool is ontwikkeld binnen het Duitse Negra-project. Aangepast voor het Nederlands bleef er toch veel manueel annotatiewerk over, waarschijnlijk doordat het om gesproken Nederlands ging (onvolledige zinnen, herhalingen etc).

Voor het Nederlands was er toendertijd geen geschikte parser beschikbaar. Tijdens de duur van CGN (1998 – 2003) is echter in Groningen de Alpino parser ontwikkeld. Hoewel het Groningse team geen deel uitmaakte van de annotatieploegen binnen CGN, is er wat betreft de syntactische specificaties voor zowel CGN als Alpino veel overleg geweest tussen de betrokken teams in Utrecht en Leuven enerzijds (de CGN-partners), en Groningen anderzijds. Tegen het eind van CGN bleek Alpino in staat automatische parses te produceren.¹ Vandaar dat binnen D-Coi de keuze op Alpino is gevallen.

In de oorspronkelijke Alpino parses zijn overigens niet alle CGN-voorstellen overgenomen. In de huidige versie is dat wel het geval, hoewel in een klein aantal gevallen er een aanpassing richting Alpino is gebeurd (bv de aanduiding van het begrepen subject, zie hierboven). Het betreft hier gevallen waarin de Alpino-praktijk duidelijk de voorkeur verdient.

1.2 Twee complementaire syntactisch geannoteerde corpora: CGN en D-Coi

Zoals hierboven al gezegd zijn er goede redenen voor de paar verschillen tussen het originele CGN-corpus en het huidige D-Coi corpus. Om toch optimaal gebruik te kunnen maken van beide corpora is ook het CGN-corpus automatisch opnieuw

¹Enige hulp van de annotatoren verbetert de kwaliteit van de parses, maar ook in dat geval is de benodigde hoeveelheid manueel werk kleiner dan bij @nnotate.

geparseerd; het reeds syntactisch geannoteerde deel van CGN is bovendien omgezet naar het D-Coi formaat. Hierdoor zijn dan beide corpora op dezelfde manier te doorzoeken met behulp van Corex of eventueel een andere tool (bv het bij Alpino meegeleverde DTSearch). Recent geschreven en gesproken Nederlands (Vlaamse en Nederlandse variant) zijn daarmee optimaal vergelijkbaar.

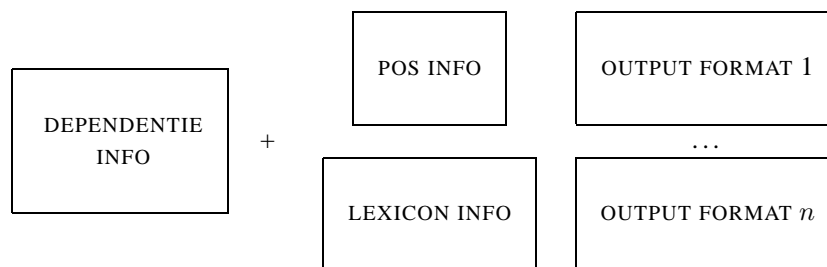
2 Uitgangspunten

De basisfilosofie van de annotatie is erop gericht een optimale input-outputverhouding te bereiken, in de volgende zin:

Input Aan de inputkant willen we de gehanteerde annotatieschema's zo eenvoudig mogelijk houden, om daarmee de werklast van de annotatie- en correctieprocedures te minimaliseren.

Output Aan de outputkant willen we de CGN-gebruikers een zo rijk mogelijke annotatie-informatie aanbieden, in een formaat dat voor verschillende gebruikersgroepen verschillende vormen kan aannemen.

Om dit doel te realiseren, gaan we uit van een zo theorie-neutraal mogelijk primair annotatieniveau in termen van dependentiestructuren. Die primaire annotatie kan worden verrijkt met informatie uit POS-tagging en, via de lexicologische koppeling, uit het CGN-lexicon. De combinatie van deze drie informatiebronnen leidt dan tot een aantal uitvoerformaten toegesneden op de wensen van verschillende gebruikersgroepen.

Wat betreft afgeleide outputformaten kan men denken aan:

- verrijking van categorielabels (voortaan: *c*-labels) met morfosyntactische features;
- verrijking van dependentielabels (voortaan: *d*-labels) met 'diepe' afhankelijkheden (zoals semantische controle);
- oppervlakte-constituentenbomen in een gebruikersvriendelijke notatie (met of zonder 'lege elementen' etc.);
- presentatiekwesties: keuzemogelijkheden voor de 'taal' van de label sets (Nederlands, Engels, ...)

Het is niet mogelijk om de outputkant van de annotatie los te zien van andere annotatieniveaus (zoals: lexicologische koppeling, prosodische annotatie) en van het projectonderdeel 'Exploitatiesoftware'. In dit stuk beperken we ons daarom tot de primaire dependentie-annotatie. Hieronder lichten we enkele kernbegrippen toe.

2.1 Dependentiestructuren

Een *D-Coi*-dependentiestructuur $D = \langle V, E \rangle$ is een gelabelde gerichte, acyclische graaf (DAG). We beschikken over disjuncte verzamelingen CAT en DEP voor de labeling van, respectievelijk, knopen V en bogen ('edges') E .

- Knopen: $CAT \cup PHCAT$: categorielabels (*c*-labels), de vereniging van lexicale (part-of-speech) en frasale labels.
- Bogen: DEP: dependentielabels (*d*-labels).

We onderscheiden *gelede* en *ongelede* dependentiestructuren. Een ongelede dependentiestructuur is simpelweg een knoop met een *c*-label uit POSCAT. De elementaire bouwstenen van gelede dependentiestructuren noemen we lokale *dependentiedomeinen*. De moederknoop van een dependentiedomein is gelabeld met een frasaal label uit PHCAT. De dochters hebben *c*-labels uit CAT. De *d*-labels voor de moeder-dochtertakken worden gevormd door een *hoofd*, samen met de *complementen* en de *modificeerders* van dat hoofd.

Hoofd Het hoofd van een dependentiedomein projecteert het *c*-label van de moederknoop.

Complementen Het complementatiepatroon bepaalt de interpretatie van het hoofd in termen van thematische structuur. Een complementlabel komt per domein hoogstens één keer voor.

Modificeerders Modificerende elementen laten het *c*-label van de moederknoop ongemoeid; ze zijn (in principe) weglaatbaar zonder effect op de thematische structuur. Een modificeerderlabel kan binnen een domein meerdere voorkomens hebben.

Commentaar Het samennemen van complementatie en modificatie binnen één dependentiedomein leidt tot ‘ondiepe’ annotatiestructuren. Enkele gevolgen:

- een nieuw domein (hiërarchisch niveau) wordt pas geopend als een nieuw hoofd daar aanleiding toe geeft;
- complementatie en modificatie zijn *relaties* die frases onderhouden met betrekking tot een hoofd: als er geen complementen of modificeerders zijn, is er ook geen aanleiding tot niet-vertakkende projecties;
- dependentiedomeinen zijn, in het standaardgeval, *lexicaal verankerd*: het *c*-label van het hoofd valt samen met de POS-tag;
- de eis dat het hoofd het *c*-label van de moederknoop moet projecteren, houdt in dat we, waar de POS-informatie ondergedetermineerd is voor dat doel, het *d*-label van het hoofd kunnen laten desambigueren.

VOORBEELD 1. Ondiepe verbale projecties. We onderscheiden op *c*-label niveau *finiete* en *niet-finiete* verbale projecties. De persoonsvorm (POS-tag) is hoofd van de finiete zinstypen; de infinitief of het deelwoord (POS-tag) van de niet-finiete. Er is dus in de finiete zin geen behoefte aan een tussenliggend VP-niveau.

VOORBEELD 2. Op POS-niveau wordt geen onderscheid gemaakt tussen *te* als hoofd van een voorzetselgroep (PP), en als hoofd van een niet-finiete verbale projectie, de *te*-infinitief (TI): beide worden T701–VZ(init) gelabeld. We disambigueren door middel van het *d*-label voor *Emphte*: voor het hoofd van de TI krijgt het het label CMP (zie S3.1.3).

Dependentie- versus constituentenstructuur Uit het bovenstaande zal duidelijk zijn dat de dependentie-annotatie niet samenvalt met een (oppervlakte-)constituentenstructuur. In de *D-Coi*-annotatiefilosofie is die laatste een *afgeleide* van de dependentie-annotatie. De dependentie-annotatie, gecombineerd met de lexicologische koppeling, dient wel voldoende informatie te leveren om automatisch een (oppervlakte-)constituentenstructuur als exportformaat af te leiden. Welke vorm die constituentenstructuur dan aanneemt, kan afhangen van de beoogde gebruikersgroep, en van de rol die aan een (oppervlakte-)constituentenstructuur wordt toebedeeld in het geheel van de *D-Coi*-annotatieniveaus.

2.2 Dekking

Hoewel in dit document een fors aantal constructies van het Nederlands wordt beschreven, is het vanzelfsprekend onmogelijk om de complete Nederlandse grammatica hier uitputtend te behandelen. Niet behandelde fenomenen dienen zo veel mogelijk in de geest van dit document te worden geanalyseerd. De annotatoren documenteren dit soort gevallen, alsmede de genomen beslissingen.

3 Lokale dependentiestructuren

We bespreken achtereenvolgens dependentiedomeinen met werkwoordelijke, adjectivale, prepositionele en naamwoordelijke hoofden. Voor deze verschillende domeinen gebruiken we labels als *d*-labels HD (hoofd) en MOD (bepaling). Deze *d*-labels krijgen dus een ‘context-afhankelijke’ interpretatie: de POS-informatie van het hoofd bepaalt de moederknoop van het domein in kwestie (NP, AP, PP, of een van de werkwoordelijke projecties van Figuur 24); het *c*-label van de moederknoop, op zijn beurt, maakt duidelijk of MOD een bijvoeglijke dan wel bijwoordelijke bepaling is. Ook voor de *d*-labels van complementen maken we, zo mogelijk, van deze context-gevoelige interpretatie gebruik. Zo is DO het meest prominente argument in werkwoordelijke zowel als naamwoordelijke domeinen (‘lijdend voorwerp’ bij een verbaal hoofd, ‘oorzakelijk voorwerp’ bij een adjectief-hoofd, etc.).

3.1 Het verbale domein

3.1.1 Dependentielabels

ondervindend)
gezegde

	<i>d</i> -LABEL	OMSCHRIJVING
<i>hoofd</i>	HD	werkwoordelijk hoofd (finitief of niet-finitief)
<i>complementatie</i>	SU	subject, onderwerp
	SUP	voorlopig subject
	OBJ1	direct object, lijdend voorwerp
	POBJ1	voorlopig direct object
	SE	verplicht reflexief object
	OBJ2	secundair object (meewerkend, belanghebbend, ondervindend)
	PREDC	predicatief complement
	VC	verbaal complement, werkwoordelijk deel van gezegde
	PC	voorzetselvoorwerp
	ME	maat (duur, gewicht, ...) complement
	LD	locatief of directioneel complement
SVP	scheidbaar deel van werkwoord	
<i>modificatie</i>	MOD	bijwoordelijke bepaling
	PREDM	bepaling van gesteldheid 'tijdens de handeling'

Figuur 1: *d*-labels: verbale domeinen

Werkwoordelijk hoofd We onderscheiden finiete en niet-finiete verbale domeinen. Het werkwoord (finitief dan wel niet-finietief vorm) krijgt in beide gevallen het *d*-label HD. De combinatie van het *d*-label en de kenmerk-informatie in het POS-label differentieert tussen de finiete en de niet-finiete domeinen – in het voorbeeld hieronder T301: WW(pv,tgw,ev) versus T314: WW(Inf,vrij,zonder).

(14) je zal wel moe zijn

Onderwerp, voorlopig onderwerp De dependentierol SU (onderwerp) komt alleen voor in combinatie met een tempus-dragend werkwoordelijk hoofd (de persoonsvormen T301–T309). De dummies 'het' en 'er' kunnen als voorlopig onderwerp (SUP) fungeren als het inhoudelijke onderwerp niet zijn kanonieke zinsinitiele positie inneemt. De voorlopige onderwerpen zijn gereduceerde, semantisch lege vormen, anders dan bijvoorbeeld het niet-gereduceerde, betekenisdragende *daar* in (3.1.1).

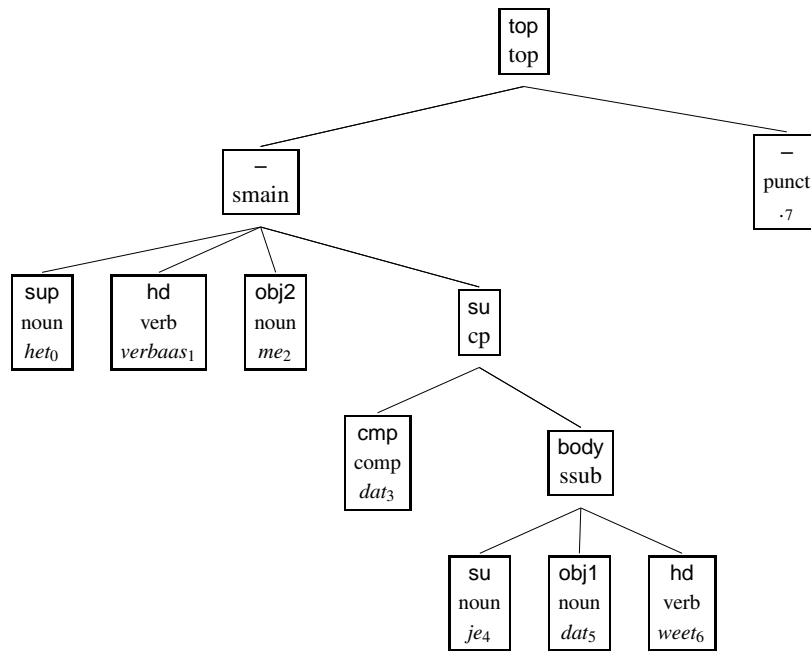
(15) **je** verbaast me (SU)

(16) **het** verbaast me **dat je dat weet** (SUP+SU)

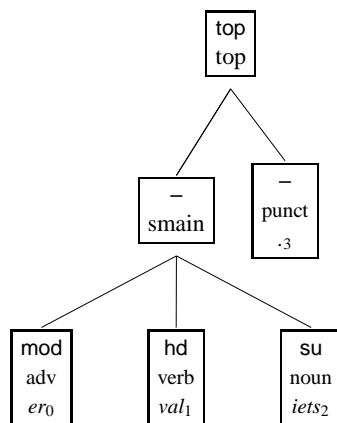
(17) **er** valt **iets** (SUP+SU)

(18) **daar** gaat **ze** (MOD+SU)

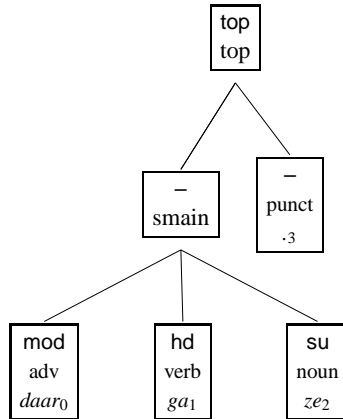
Direct object, voorlopig direct object In werkwoordelijke domeinen wordt het *d*-label DO toegekend aan het complement dat in het passief in de SU rol verschijnt, en aan het accusatief object in de 'accusativus cum infinitivo'-constructie (bij causatief *doen*, *laten*, en perceptiewerkwoorden *zien*, *horen*, *voelen*, ...), waar passivering niet mogelijk is. Net als het onderwerp, kan ook de DO-positie door een voorlopig lijdend voorwerp (DOP) worden ingenomen.

Figuur 2: Het verbaast me dat je dat weet.

Figuur 3: Er valt iets.

Figuur 4: Daar gaat ze.

- (19) ik betreur **dit** (DO)
- (20) (omdat) ik **het** betreur **dat je dat vraagt** (DOP + DO)
- (1) (21) je liet **me** schrikken (DO)

Verplicht reflexief object Criterium voor toekenning van het label SE: het is niet mogelijk om, met behoud van betekenis voor het werkwoordelijke hoofd, het SE gelabelde element te vervangen door een volledige NP. Vergelijk:

- (22) ze vroeg (zich | *de jongen) af of hij nog zou komen
- (23) we schaamden (ons | *de jongens)
- (24) hij voelt (zich | *hem) tevreden
- (25) hij wast (zich | zijn voeten) (geen SE)

OPMERKING. We gebruiken het label SE ook bij niet-verbale hoofden, zoals in

- (26) hij houdt het voor (zich | *de jongens)
- (27) hij is (zich | *de jongens) bewust van de consequenties

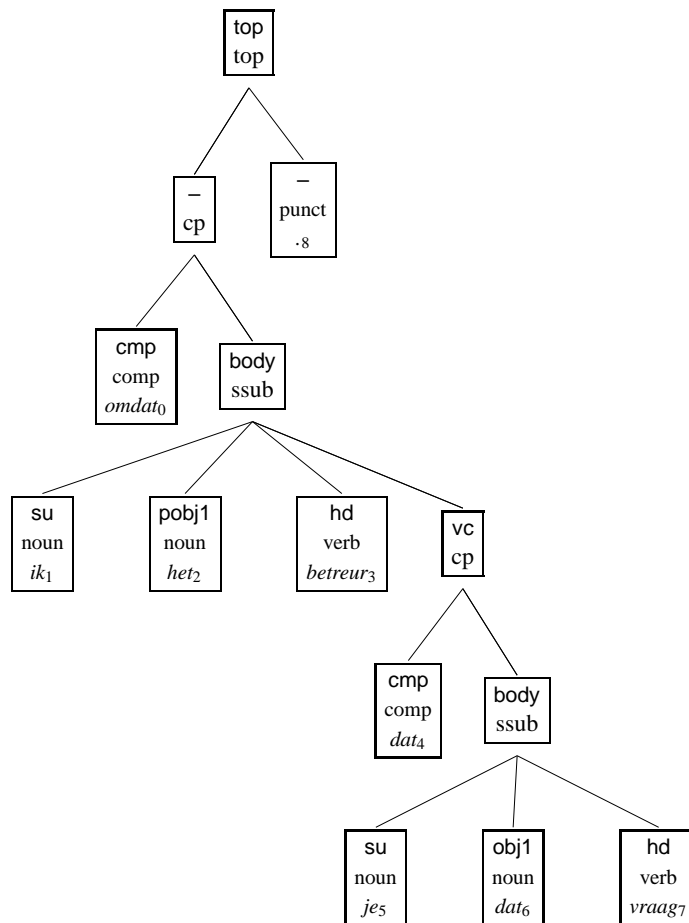
Secundair object: meewerkend, belanghebbend, ondervindend voorwerp Het is niet altijd gemakkelijk meewerkend (IO), belanghebbend (BO) en ondervindend (EO) voorwerp van elkaar te onderscheiden. De ANS (die zelf meewerkend en belanghebbend voorwerp in één sectie behandelt) zegt hierover het volgende.

MEEWERKEND VW zinsdeel dat bij bepaalde w.w. en n.w. gezegdes kan of moet optreden en de zelfstandigheid aanduidt waarop de door dat gezegde en het lijdend of oorzakelijk v.w. uitgedrukte werking gericht is.

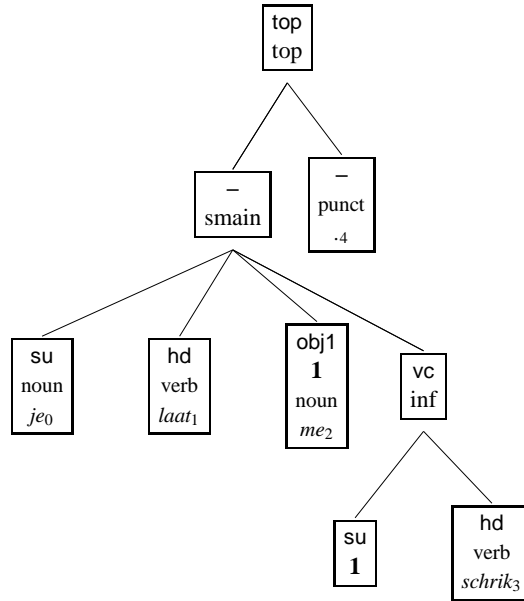
BELANGHEBBEND VW geeft aan in het belang van wie of wat de door een w.w. gezegde uitgedrukte handeling verricht wordt. I.t.t. meewerkend v.w. vrijwel nooit verplicht.

ONDERVINDEND VW zinsdeel dat bij bepaalde w.w. en n.w. gezegdes kan of moet voorkomen en de zelfstandigheid aanduidt die de door het gezegde uitgedrukte werking ondervindt. Nooit in de vorm van een voorzetselconstituent.

- (28) hij geeft **haar** alles (IO)
- (29) hij heeft alles **aan haar** gegeven (IO)

Figuur 5: Omdat ik het betreur dat je dat vraagt.

Figuur 6: Je liet me schrikken.

- (30) ze schenkt **hem** een borrel in (BO)
 (31) het verbaast **me** dat je nog aan het werk bent (EO)
 (32) hij rookt **me** te veel (EO)

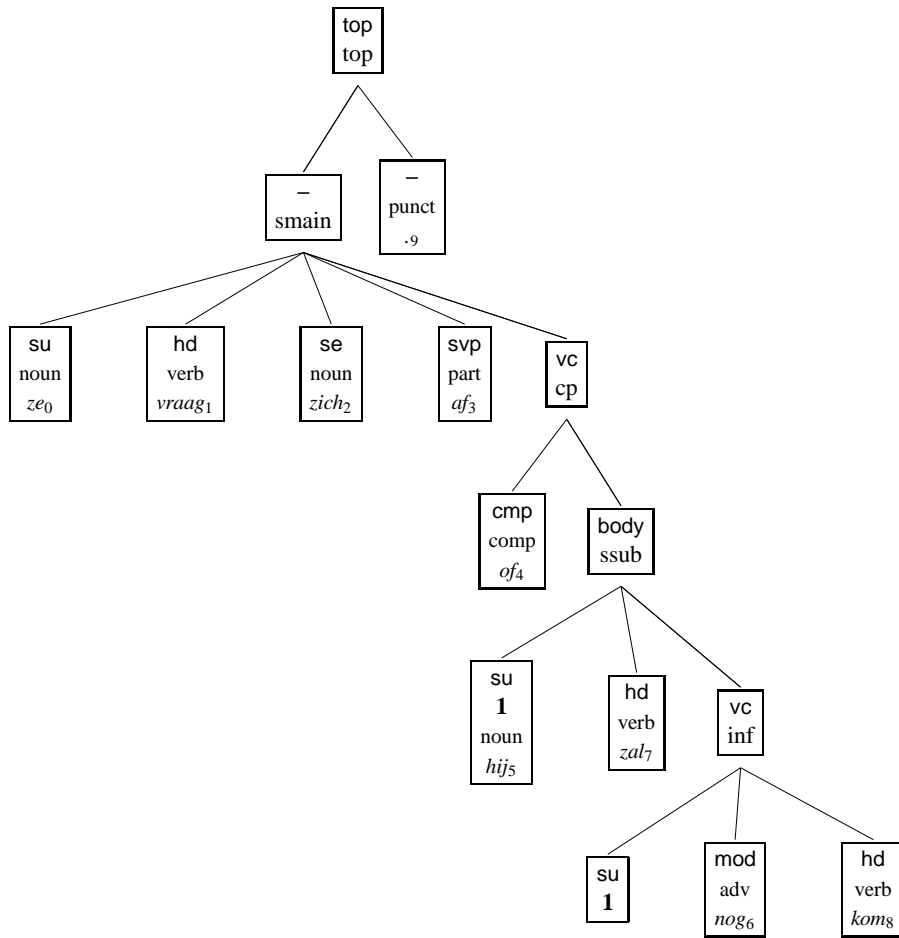
Om de annotatie werkbaar te houden, gebruiken we een overkoepelend label SO (secundair object), dat dan alleen van direct object (DO) onderscheiden moet worden.

Predicatief complement Dit is een overkoepelend label voor subject- en object-georiënteerde predicatieve complementen. Motivatie voor het samennemen: de semantische oriëntatie kan worden vastgelegd in de lexicale ingang van de hoofden die deze complementen selecteren. In de traditionele terminologie (cf. ANS) verschijnt PREDC als:

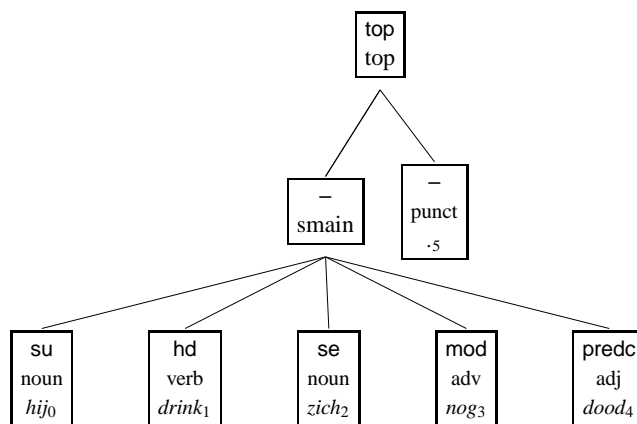
- naamwoordelijk deel van gezegde bij koppelwerkwoorden;
- bepaling van gesteldheid volgens de handeling ('tijdens de handeling' – zie het modificeerder-label PREDM in §3.1.1);
- resultatieve werkwoordsbepaling (of 'bepaling van gesteldheid ten gevolge van de handeling').

- (33) ze is **moe**
 (34) ze vindt hem **een schat**
 (35) hij drinkt zich nog **dood**
 (36) zij verfde het kastje **rood**

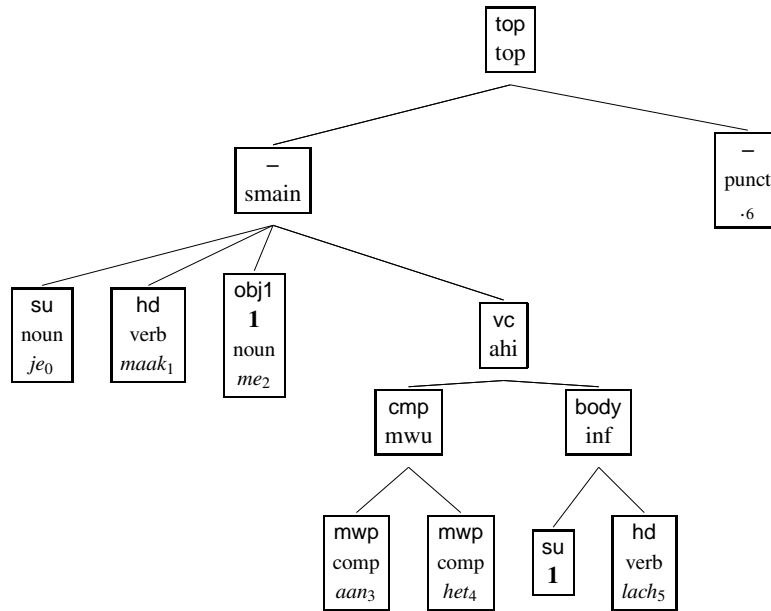
Verbale complementen Voor niet-finiete verbale complementen beschikken we over het *d*-label VC. De dependentierol VC wordt toegekend aan werkwoordgroepen binnen de werkwoordelijke constituent, zoals behandeld in hoofdstuk 18 van de ANS (pp 937–1056). Het gaat om complementen met *c*-labels INF, PPART, TI, AHI, OTI (zie de tabellen 24 en 28). Het betreft hier de verbale complementen van verplicht groepsvormende hulpwerkwoorden van tijd en modaliteit, en van causatieve/permissieve (*doen, laten*) en waarnemingswerkwoorden (*horen, zien, voelen, ...*). Voorbeelden:

Figuur 7: Ze vroeg zich af of hij nog zou komen.

Figuur 8: Hij drinkt zich nog dood.

Figuur 9: Je maakt me aan het lachen.

- (37) het blijft **tobben** (INF als VC)
- (38) hij heeft **veel gelezen** (PPART als VC)
- (39) zij bleek **heel intelligent te zijn** (TI als VC)
- (40) je maakt me **aan het lachen** (AHI als VC)
- (41) ik hoor haar **zingen** (kale infinitief als VC)

je maakt me aan het lachen

Merk op dat de accusatief in AcI-constructies (*haar* in 3.1.1) wordt aangemerkt als DO van het matrixwerkwoord *horen* en niet als (logisch of anderszins) SU van het ingebedde werkwoord *zingen*.

De dependentierol VC wordt ook toegekend aan de beknopte bijzin (*c*-label TI of OTI) in complementatiepatronen waarin ook een nominale constituent als lijdend voorwerp (DO) optreedt. Er is bij deze complementen geen sprake van groepsvorming.

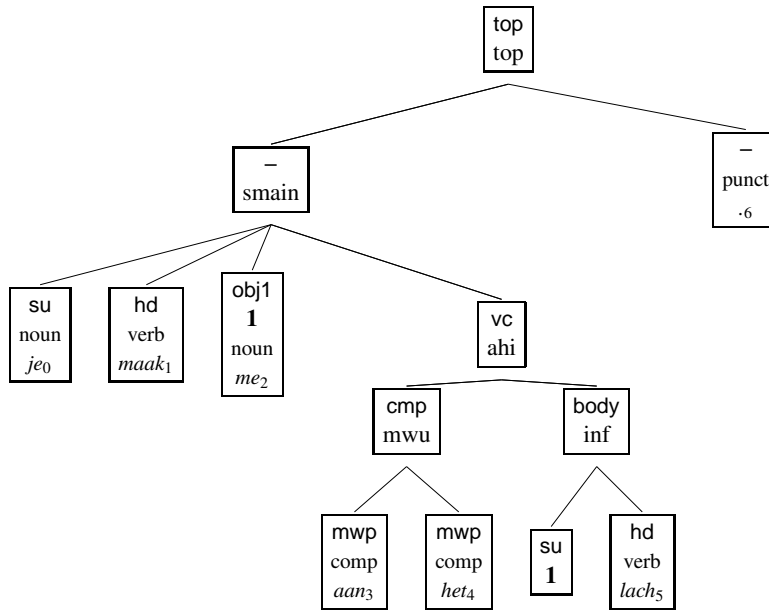
- (42) je dwingt me (**om**) **strenger op te treden** (TI/OTI als VC)

In het geval van nominale SO- of SE-complementen is er geen bezwaar om de beknopte bijzin de rol van lijdend-voorwerpszin toe te kennen.

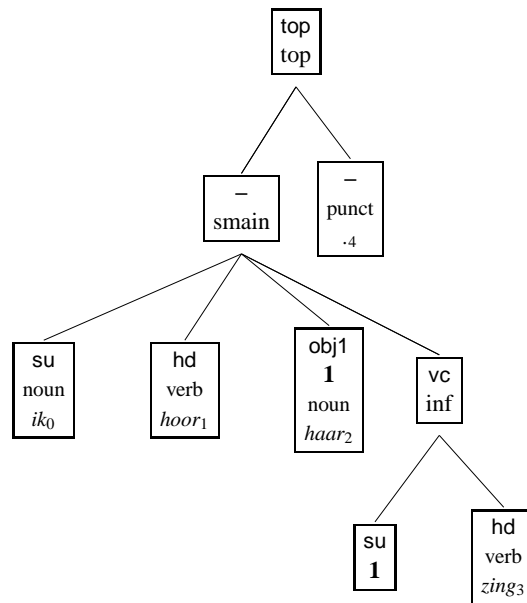
- (43) ik vroeg hun **om hun mond te houden** (OTI als DO)
- (44) hij verbood hun **om nog langer te praten** (OTI als DO)

Voorzetselvoorwerp Het label PC wordt gebruikt voor PP-complementen met een ‘vast’ voorzetsel als hoofd. Eigenschappen:

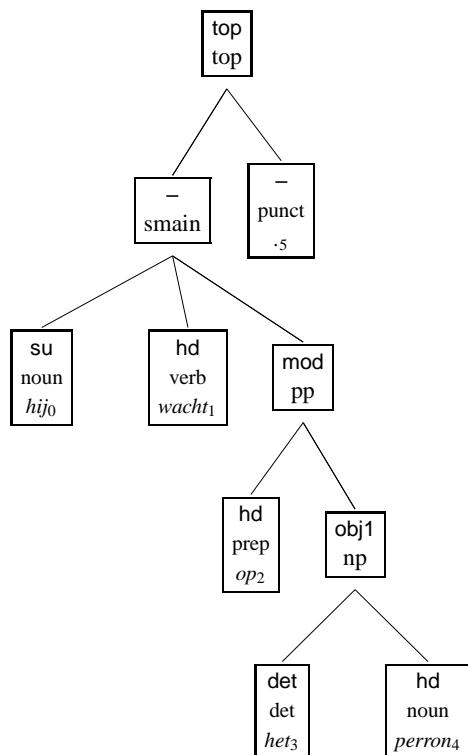
- het ‘vaste’ voorzetsel laat zich niet door een ander voorzetsel vervangen zonder een betekenisverandering te veroorzaken voor het verbale hoofd met het PC-complement;
- het ‘vaste’ voorzetsel draagt niet compositioneel bij tot de betekenisopbouw van dit complementatie patroon (in tegenstelling tot de voorzetsels in modificeerders en LD-complementen).

Figuur 10: Hij wacht op haar.

Figuur 11: Ik hoor haar zingen.

Figuur 12: Hij wacht op het perron.

- (45) hij wacht **op haar** (PC)
 (46) hij wacht **op het perron** (ADV)

Maatcomplement Het *d*-label ME is voor complementen die een maat (gewicht, duur, prijs, ...) van het onderwerp uitdrukken. In tegenstelling tot het lijdend voorwerp (DO) zijn deze ME-complementen niet passiviseerbaar.

- (47) het kost **20 gulden**
 (48) de vergadering duurt **uren**

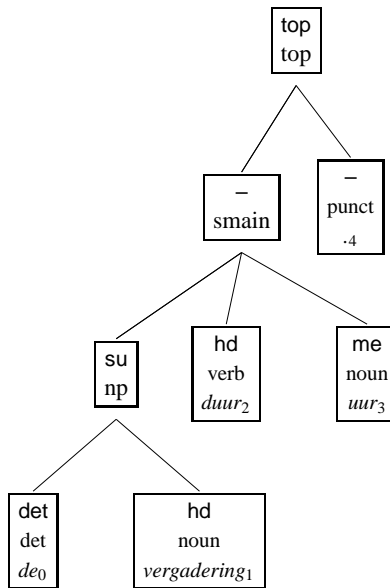
Optionele maataanduidingen, als in

- (49) we hebben uren gefietst

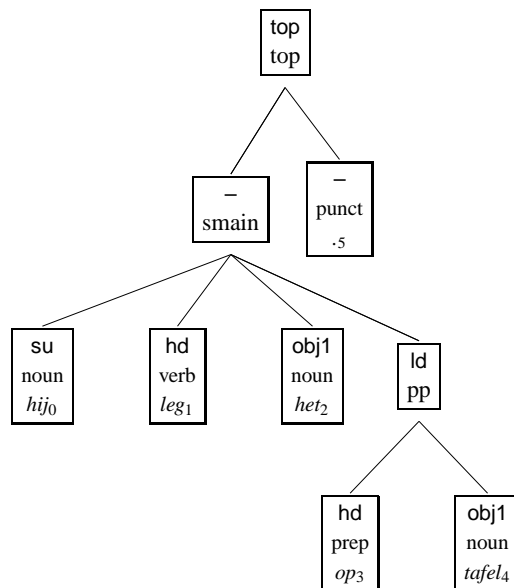
worden overeenkomstig de traditie aangemerkt als modificeerder (MOD).

Locatief of directioneel complement We gebruiken LD als overkoepelend label voor de plaats- en richtingscomplementen. De lexicale semantiek van het werkwoord en van (het hoofd van) het complement (het bijwoord en de voorzetsels in de voorbeelden hieronder) kan gebruikt worden voor nadere specificatie.

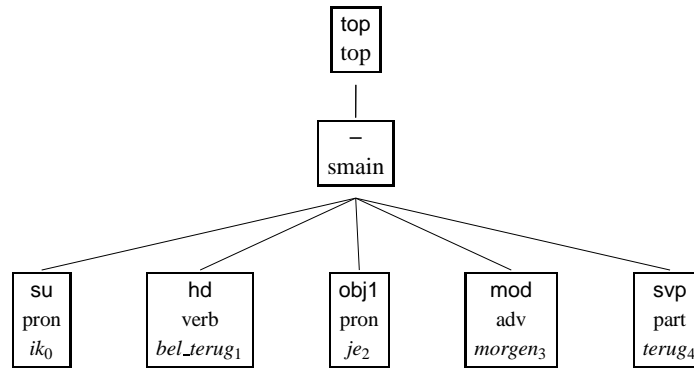
- (50) het ligt **boven**
 (51) hij legt het **op tafel**
 (52) ze fietste **naar huis**

Figuur 13: De vergadering duurt uren.

Figuur 14: Hij legt het op tafel.

Figuur 15: Ik bel je morgen terug

Scheidbaar deel van samengesteld werkwoord Het ('partikel'-deel) van een scheidbaar samengesteld werkwoord (*d*-label SVP) beschouwen we als het innigst met het werkwoordelijke hoofd verbonden element van een complementatiepatroon: het kan (en moet soms) weliswaar van het werkwoordelijke deel gescheiden worden, maar lang niet altijd.

- (53) ik bel je morgen **terug** (verplicht gescheiden)
- (54) of je hem morgen terugbelt (verplicht bij elkaar)
- (55) ik zal je morgen terugbellen (verplicht bij elkaar)
- (56) ik probeer je morgen **terug** te bellen (verplicht gescheiden)
- (57) of je hem morgen **terug** wil bellen (optioneel gescheiden)

De SVP-rol kan gerealiseerd worden door de categorieën voorzetsel, bijwoord, adjectief en zelfstandig naamwoord.

- (58) of je haar **door** wil laten (POS: voorzetsel)
- (59) of je het **weg** wil brengen (POS: bijwoord)
- (60) of je het **klaar** wil maken (POS: adjectief)
- (61) dat je hier moeilijk **adem** kan halen (POS: zelfstandig naamwoord)

Het is te voorzien dat er bij de annotatie problemen zullen zijn wat betreft het onderscheid tussen SVP en PREDC dan wel LD in die gevallen waar

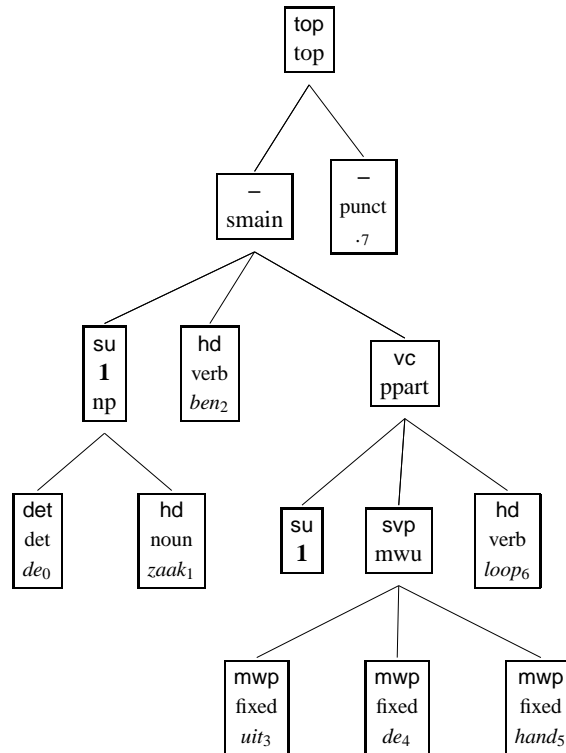
- de semantiek van de combinatie volledig compositioneel is;
- de SVP bij een bepaalde werkwoordelijke stam behalve door een lexicaal element ook gerealiseerd kan worden door een volledige frase.

Voorbeelden:

- (62) hij stuurt haar (**weg** | naar huis) (LD)
- (63) de deur viel (**dicht** | in het slot) (PREDC)
- (64) ze steekt haar handen (**omhoog** | in de lucht) (LD)

Hieronder enkele criteria die bij de keuze voor SVP kunnen helpen.

- De combinatie SVP + werkwoordelijk deel kan de input vormen voor morfologische derivatie (bijvoorbeeld: *vrijlating*, *bekendmaking*, *ademhaling*, maar **groenverving*) – voldoende maar niet noodzakelijke voorwaarde.

Figuur 16: De zaak is uit de hand gelopen.

- De combinatie SVP + werkwoordelijk deel kan bij elkaar blijven binnen de werkwoordelijke cluster (bijvoorbeeld: *(of je haar) wil wegbrengen* naast *weg wil brengen*) – noodzakelijke maar niet voldoende voorwaarde (Vlaamse clusters!).

Niet-compositionele gevallen worden wel benoemd als SVP:

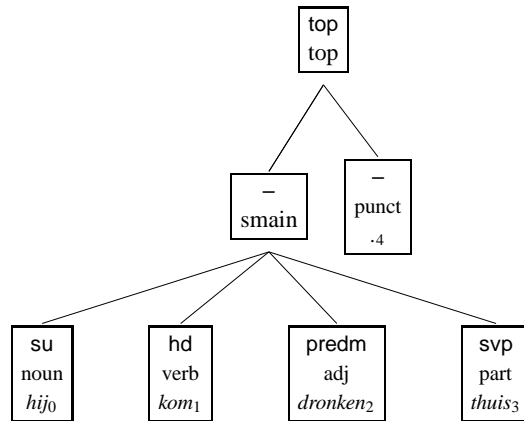
- (65) de zaak is **uit de hand** gelopen
- (66) hoe een natuurlijke taal precies **in elkaar** zit
- (67) om nieuwe samenwerkingen **tot stand** te brengen

Modificerende elementen in het verbale domein Bij de bepalingen binnen het verbale domein maken we een onderscheid tussen PREDM en MOD.

Het *d*-label PREDM gebruiken we voor wat wel de bepaling van gesteldheid ‘tijdens de handeling’ wordt genoemd. Dit type bepaling van gesteldheid speelt een modificerende rol, en moet dus onderscheiden worden van de bepaling van gesteldheid ‘volgens/ten gevolge van de handeling’ die tot het complementatiepatroon behoort, zoals hierboven gezien in de discussie van zin (3.1.1) en volgende.

- (68) hij kwam **dronken** thuis (‘tijdens de handeling’, PREDM)
- (69) je maakt je nog **vuil** (‘ten gevolge van handeling’, PREDC)
- (70) dat smaakt **lekker** (‘volgens de handeling’, PREDC)

Wat betreft de traditionele bijwoordelijke bepalingen maken we geen verdere semantische onderscheidingen tussen bepalingen van plaats, tijd, doel, gevolg, modaliteit, ... (in de ANS een totaal van 21 soorten): ze krijgen alle het default

Figuur 17: Hij kwam dronken thuis.

modificeerderlabel MOD. Dat het om een adverbiale bepaling gaat, blijkt uit het verbale *c*-label van de moederknoop in het lokale dependentiedomein.

De *door*-bepaling in passieve zinnen (“handelend voorwerp”)

- (71) de winnaar werd gekust door de rondemiss
- (72) de winnaar werd door de rondemiss gekust
- (73) door de rondemiss werd de winnaar gekust
- (74) de overtreders kregen door de politierechter een rijverbod opgelegd.

wordt eveneens benoemd als MOD. Deze bepaling wordt aangehecht op het niveau van het lexicale werkwoord en niet op het niveau van de HF, want bij nominalisering treffen we eenzelfde soort bepalingen aan:

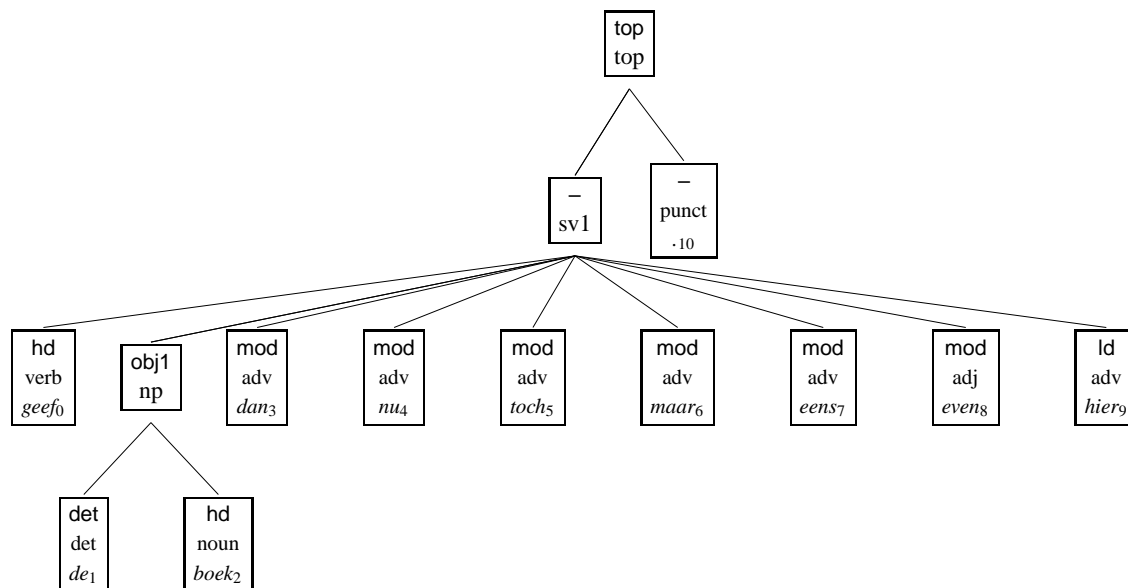
- (75) het kussen van de winnaar door de rondemiss
- (76) het door minderjarigen roken van sigaren
- (77) de verovering van Carthago door de Romeinen

Speciale vermelding bij de bepalingen binnen het verbale domein verdienen de zogenaamde ‘modale partikels’ of ‘oordeelspartikels’: deze elementen vormen een cluster waarbinnen geen hoofd aan te wijzen is en vereisen daarom de invoering van een *c*-label dat niet vanuit één van de hoofdwoordsorten wordt geprojecteerd.

De ANS onderscheidt oordeelspartikels van de klassieke bijwoorden van modaliteit (*misschien, wellicht, allicht, weliswaar, inderdaad; godweet, wie weet* (ANS 456)) als elementen “die betrekking hebben op de gehele zinsinhoud en deze op subtiële wijze schakeren” (ANS 457). Hieronder ter illustratie een inventaris van de functies die *maar* als modaal partikel kan vervullen:²

- afzwakker van de stelligheid van beweringen en bevelen: *ik ga maar weg; kom maar; ik doe je heus geen kwaad*
- uitdagend: *kom maar; ik lust je rauw*
- duratief 1: *hij zit maar te zeuren de hele dag*
- duratief 2: *en maar zeuren, de hele dag door*
- in wenszinnen 1: counterfactual: *was ik maar bij moeder thuis gebleven*

²Let wel: behalve als oordeelspartikel heeft *maar* natuurlijk nog vele andere functies!

Figuur 18: Geef de boeken dan nu toch maar eens even hier.

- in wenszinnen 2: *als hij me maar niet vergeet*

De oordeelspartikels hebben een vaste positie in de zin, op de grens van ‘oude’ en ‘nieuwe’ informatie.³ Op die positie vormen ze met elkaar een cluster, die soms een lengte van 6 kan bereiken.

- (78) ik heb haar het boek **nu toch eindelijk maar eens** teruggegeven
 (79) ik heb haar **nu toch eindelijk maar eens** een boek gegeven
 (80) geef de boeken **dan nu toch maar eens even** hier

Kleinere clusters hebben de neiging te verstenen; soms komt dat tot uitdrukking in de spelling (*wel eens* naast *wel eens*, *allang* naast *al lang*), maar daar valt geen peil op te trekken, en we willen er hier niet van uitgaan dat de transcribeurs precies de regels van “het Groene Boekje” zullen eerbiedigen. Dikwijls is het zinvol om ze als eenheid te behandelen, omdat de combinatie ook semantisch als eenheid fungeert. Voorbeelden van zulke ‘vaste’ combinaties zijn:

al eens, dan ook, maar eens, wel eens, weer eens

In het geval van clusters van oordeelspartikels groeperen we de samenstellende delen onder een *c*-label ADVP. Deze groep vervult dan als geheel een MOD-rol binnen het werkwoordelijke domein. Omdat we ons niet willen committeren aan de keuze van één van de partikels als hoofd van de ADVP-groep, krijgen de onderdelen als *d*-label PART.

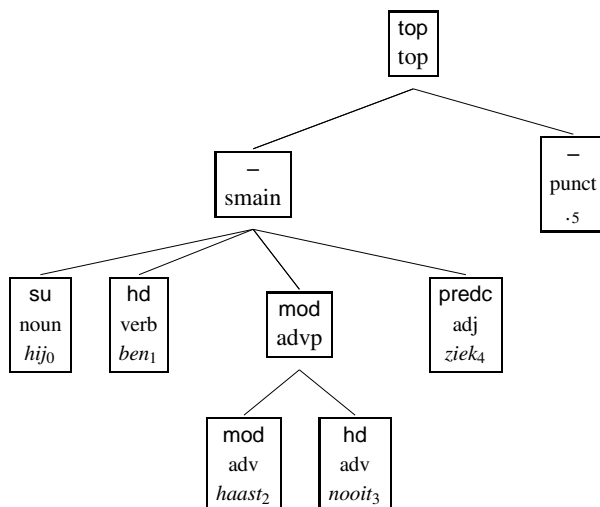
Overigens kunnen we het *c*-label ADVP natuurlijk ook gebruiken voor frases waarbinnen we wel degelijk een MOD+HD-articulatie kunnen aanbrengen.

- (81) hij is haast nooit ziek

Ook kan een ADVP (syntactisch) ambigu zijn tussen een partikelgroep en een ‘gewone’ ADVP. Of er van het één dan wel het ander sprake is, valt vaak op te maken uit het zins- of tekstverband. Ook het accentpatroon van de zin geeft vaak uitsluitsel.

- (82) ik krijg **nog ’ns** een PUNThoofd van jou (partikelgroep)
 (83) zeg dat **NOG ’ns** als je durft (MOD+HD)

³Of: rhema en thema.

Figuur 19: Hij is haast nooit ziek.

AANTEKENINGEN

SVP In de volgende voorbeelden zijn respectievelijk *af*, *toe*, *rekening* en *naar voren* geassocieerd als SVP.

- (84) we vroegen ons af of ...
- (85) we zijn dan toe aan agendapunt negen de mededelingen
- (86) we zullen er rekening mee houden
- (87) ik denk dat het belangrijk is dat u zo'n punt van zorg naar voren brengt

Het eerste geval, *af*, is oncontroversieel: het is deel van het werkwoord *zich afvragen* dat geheel andere eigenschappen, en een andere betekenis, heeft dan het (niet-transitieve) grondwoord *vragen*; *zich afvragen* staat dan ook apart vermeld in de woordenboeken (als de woordenboeken elkaar tegenspreken beslist in principe het CGN-lexicon).

De redenering bij *toe* is analoog, hoewel er geen apart werkwoord *toezijn* (met vast voorzetsel *aan*) in het woordenboek te vinden is.

Het derde geval, *rekening* is een twijfelgeval: de combinatie SVP en werkwoordelijk hoofd kan niet door bijwoordelijke bepalingen doorbroken worden, maar het woord gedraagt zich (in elk geval voor sommige sprekers en schrijvers) als een 'gewoon' lijdend voorwerp voor de passief-test (*rekening moet worden gehouden met de volgende punten ...*).

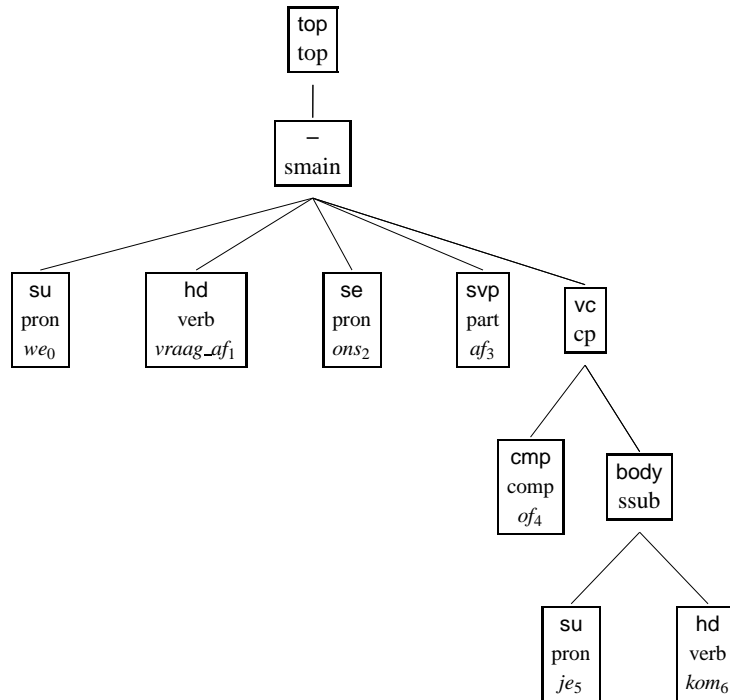
Aanvullende argumenten: het kan geen lidwoord krijgen (in andere constructies wel), het kan niet gemodificeerd worden (idem) en er kan niet naar terugverwezen worden (idem).

Naar voren in voorbeeld (87) is oorspronkelijk een LD, maar anderzijds wordt voldaan aan het criterium dat de combinatie *naar voren* en werkwoordelijk hoofd *brengt* niet door bijwoordelijke bepalingen doorbroken kan worden maar dat geldt in het algemeen ook voor richtingsbepalingen. Maar er zijn meer argumenten om *naar voren* hier toch als SVP te benoemen: de letterlijke directionele betekenis is verdwenen, en modificatie is onmogelijk.

Vergelijk:

- (88) het punt van zorg dat u (*recht) naar voren brengt (SVP)
- (89) de ballen die de keeper (recht) naar voren schiet (LD)

Loos het en loos er Behalve als voorlopig onderwerp, voorlopig lijdend voorwerp enzovoort kent *het* ook een aantal loze gebruiken, bijvoorbeeld als onderwerp (Haeseryn et al. 1997:1133).

Figuur 20: We vroegen ons af of je komt

- (90) het vriest dat het kraakt
- (91) hoe gaat het met u?
- (92) het ontbreekt hem aan moed
- (93) het werkt prettig op deze kamer

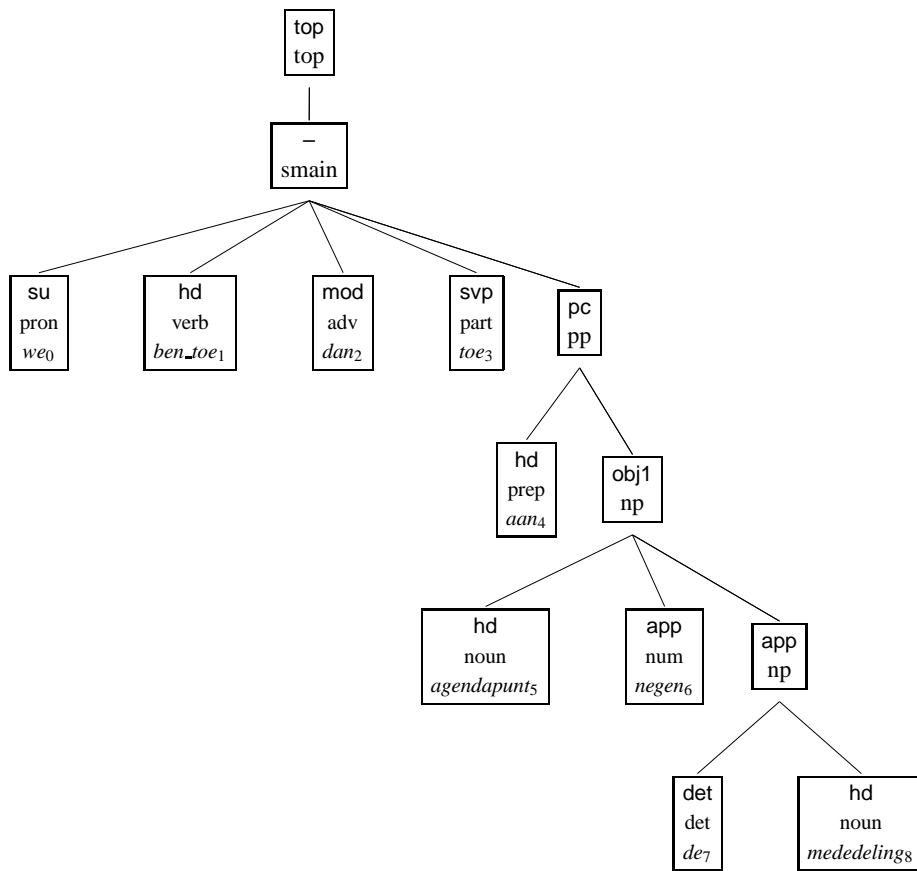
In deze gevallen heeft *het* geen eigen betekenis en geen verwijzende, maar alleen een syntactische functie” (Haeseryn et al. 1997:1133). *Het* kan ook loos lijdend voorwerp zijn (Haeseryn et al. 1997:1154):

- (94) de presidente had het warm
- (95) samen zullen we het wel rooien
- (96) hij zette het op een lopen
- (97) de veldwachter had het op mij gemunt
- (98) weer een keer dat we het erover hebben

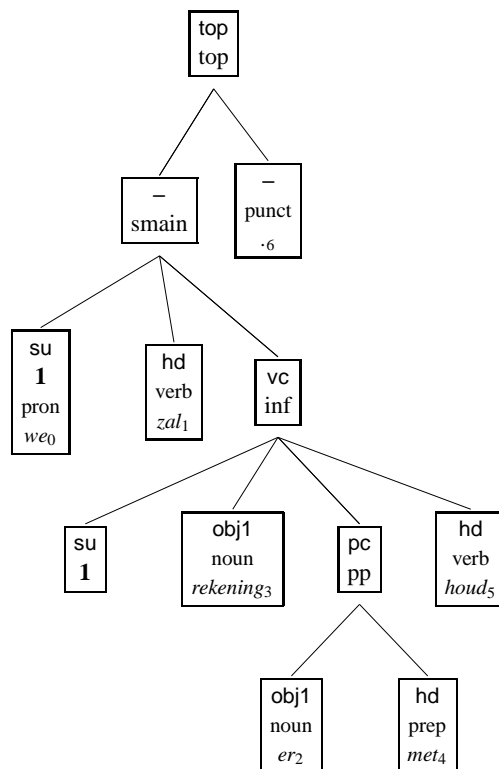
Gevallen van *het* als loos meewerkend voorwerp kunnen we niet verzinnen. De ANS bespreekt wel het gebruik van *het* voornaamwoordelijk bijwoord als loos voorzetselvoorwerp (Haeseryn et al. 1997:1176):

- (99) nu ben je erbij
- (100) we trokken erop uit

Er lijkt niets op tegen deze gevallen binnen CGN te benoemen als, respectievelijk, onderwerp, lijdend voorwerp en voorzetselvoorwerp syntactisch vervullen de elementen de genoemde rollen, en dan is het voor onze doelen niet belangrijk dat daar semantisch niet zo veel van te merken is. Ingewikkelder zit het met *er*, dat de eerste zinspositie kan innemen in zinnen zonder onderwerp (Haeseryn et al. 1997:471):

Figuur 21: We zijn dan toe aan agendapunt negen de mededelingen

Figuur 22: We zullen er rekening mee houden.

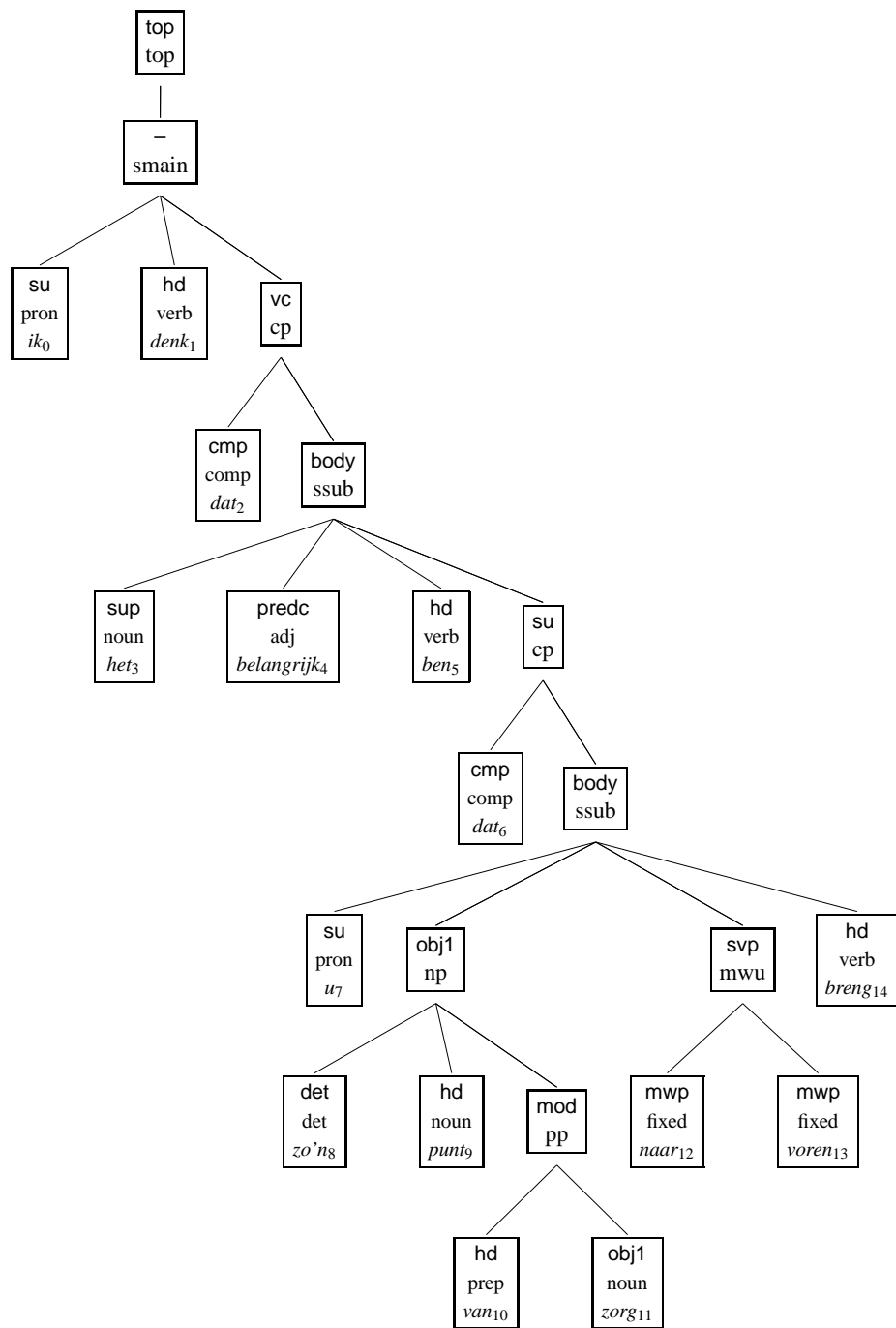
- (101) er wordt hard gereden op de snelweg
- (102) er is niets te zien
- (103) er valt niets te veranderen

Als we een ander zinsdeel voorop zetten, dan wordt dit *er* soms optioneel, maar soms ook niet en dat kan ook nog wel per spreker (of dialect) verschillen (Bennis 1986):

- (104) op de snelweg wordt (er) hard gereden
- (105) hard gereden wordt *(er) op de snelweg
- (106) te zien is *(er) niets
- (107) niets is ?(er) te zien
- (108) te veranderen valt er niets
- (109) niets valt (er) te veranderen

Volgens Stef Grondelaers (hij heeft er een proefschrift (Grondelaers 2000) aan gewijd, maar we citeren uit zijn abstract voor de partikelconferentie in december 2000 in Brussel) is *er* in dit soort zinnen niet loos: hij denkt "that *er* is a presentative particle the speaker inserts when he expects that the hearer will invest too much energy in the processing of a subject which, although it is located in the sentence-final position restricted to maximally 'newsworthy' items, is of limited communicative importance. By using *er*, the speaker warns the hearer for the subject, and advises him to deactivate the inferences generated with respect to the subject, in order to guarantee as cost-free a processing of the subject as possible", en dat zou dan weer samenhangen met de volgende eigenschappen:

that presentative sentences with *er* rarely contain informationally rich subjects, but often contain negated subjects;

Figuur 23: Ik denk dat het belangrijk is dat u zo'n punt van zorg naar voren brengt

that the subject in presentative sentences with *er* rarely "persists" in discourse after it has been introduced (Givón 1983:14 ff.);

that *er* significantly facilitates the processing of the subject entity in presentative sentences in which the preposed adjunct refers to an abstract or contextually non-activated entity;

that *er* significantly facilitates the processing of subject entities which are incongruent with the inferences generated by the preposed adjunct and the main verb.

Dat alles zou ervoor pleiten *er* niet als puur grammaticaal op te vatten, maar als iets met een betekenis: een MOD dus. Dat doen we dus.

In gevallen als

(110) waar zit 'm dat in

maakt 'm geen deel uit van het complementatiepatroon van 'zitten. Het lijkt er eerder op dat we hier met een relict van de datus ethicus te maken hebben, die fungeert als een modaal partikel (vergelijk bijvoorbeeld Wegener (1989)), dus als MOD. (Zie ook 'Me en daar als modaal partikel' op p. . . .)

PREDC De traditie (Den Hertog) volgend, noemen we *weg* in *het boek is weg* en *uit de mode* in *die hoed is uit de mode* naamwoordelijk deel van het gezegde (PREDC), en wel omdat het bijwoord en de voorzetselconstituenten de functie van bijvoeglijk naamwoord vervullen (ANS).

In

(111) wie is deze meneer?

(112) wat wil jij later worden?

(113) wat zijn de kenmerken van de verbrandingsmotor?

wordt de rol van naamwoordelijk deel van gezegde door vragende voornaamwoorden vervuld. Het laatste voorbeeld laat zien dat het werkwoord *zijn* congrueert met *de kenmerken* ..., dus die woordgroep moet wel onderwerp zijn. Volgens Den Hertog moeten we bij *die japon staat goed* niet aan een koppelwerkwoordconstructie denken, met andere woorden, *goed* is daar geen PREDM, maar een MOD. Bij zinnen van het type *hij is dertien* volgen we de traditie, i.c. de ANS (435, 1204): *dertien* wordt beschouwd als een zelfstandig gebruikt hoofdtelwoord dat fungeert als een naamwoordelijk deel van het gezegde (elliptisch voor *dertien jaar oud*), dat wil zeggen, PREDC.

Zo ook:

(114) die toren is 100 meter (hoog)

(115) het water is 21 graden (warm)

MOD bij verzwegen werkwoord *Hij moet echt op de hand (gewassen (worden))*

(sfn000740,18). We zijn gewend bij zinnen als *we moeten naar huis* te zeggen: *gaan* is weggelaten, maar we laten *naar huis* toch maar de rol vervullen die het bij *gaan* zou doen, dan maar *bijmoeten*, dus krijgt *moeten* hier een LD. Volgens een vergelijkbare redenering heeft *moeten* ook de mogelijkheid van een MOD voor zinnen als *de auto is kapot dus we moeten op de fiets*. Als we dat eenmaal toelaten, en de parser al gewend is aan *moeten* met een MOD, dan kunnen we die aanpak ook wel uitbreiden naar minder 'lichte' werkwoorden als *wassen*: slechts een zeer beperkt aantal werkwoorden kunnen op deze manier argumenten en modificeerders erven, en die doen dat dan kennelijk bij allerlei soorten werkwoordelijke complementen.

Kijken/zoeken naar/in/achter/onder/... Voorzetselcomplementen bij *kijken* en *zoeken* krijgen het label LD. (Voor *kijken/zoeken of* ..., zie de AANTEKENINGEN na 2.1.3)

Werken met complementen en modificeerders Bij *werken aan* hebben we te maken met een PC, maar bij *werken met* (*je handen, twee collega's*), *bijwerken in* (*het onderwijs, een inrichting voor zwakzinnigen*), *werken bij* (*de bakker, het spoor, je tante in de huishouding*) en *werken voor* (*een hongerloontje, een Griekse oliemagnaat*) met een MOD.

Vinden Vinden in de betekenis 'van mening zijn' heeft een PREDC en een OBJ1 (*ik vind dat stom*) of een PC (*wat vindt u van Brahms?*)

Komen met *Hij kwam met een heel bijzondere verklaring voor zijn afwezigheid.* Hierin is *Met ...* een PC.

Beginnen met, bij PC .

Praten met, over; denken over PC.

Werkwoorden met mee Het is in het algemeen voorspelbaar dat een eventueel complement van een samengesteld werkwoord dat met *mee* begint een voorzetselgroep met *met* is:

- (116) meelopen met de optocht
- (117) meegaan met de tendens
- (118) twintig minuten laten meekoken met de aardappels
- (119) meekomen met de meester
- (120) meespelen met de Lotto

We benoemen die *mee*-bepalingen als PC. Er zijn ook uitzonderingen op deze regel:

- (121) we weigeren mee te werken aan deze schending van de internationale rechtsorde
- (122) ik zou graag willen meedenken over een oplossing

maar ook hier benoemen we de voorzetselbepalingen als PC.

Doen aan, met De PP krijgt PC, ongeacht of het prepositioneel object wel of niet 'affected' is:

- (123) zij doet aan karate
- (124) zij doet iets aan de kapotte kraan
- (125) wat doen we met moeder met de feestdagen

De eerste *met*-constituent in (125) is een PC, de tweede is natuurlijk een tijdsbepaling, dus een MOD. Let op: ook in *moeder doet niet mee aan/met de rituele vleesverbranding*, waar we te maken hebben met het werkwoord *meedoen*, is *aan/met ...* een PC.

Aan ...gaan In *aan de gang gaan, aan de wandel gaan, aan het bier gaan* enz. benoemen we *aan ...* als PC.

Krijgen De *van*-constituent bij *krijgen* (*dat heb ik van Sinterklaas gekregen*) is een PC.

Maken In *zij maakte van boter een toverheks* is *van boter* PC. Aan semantische haarkloverijen of het object wel of niet 'affected' is doen we niet, dus van *je kamer in je maakt een troep van je kamer* maken we ook een PC, en zelfs van (het tweede) *werk in werk maken van werk*.

We komen er niet uit *Er ...uit* is een LD als het ‘letterlijk’ is (*we komen uit het bos*), en een PC als het figuurlijk is (*we komen vandaag nog uit het probleem*). Twee tests: de letterlijke variant laat modificatie met *regelrecht* toe, en de letterlijke variant laat toe dat *uit* een achterzetsel wordt (*we komen het bos uit* vs. **we komen het probleem uit*).

We zijn het eens (over ...) *Eens* is hoofd van een AP die als PREDC fungeert, met *het* als (loos) OBJ1 en de optionele over-bepaling als PC.

Het werkwoord zijn Bij het werkwoord *zijn* is het soms moeilijk uit te maken met welk soort complement we te maken hebben. Voorbeelden:

- (126) het weegt twee kilo (ME)
- (127) het is zwaar (PREDC)
- (128) het is twee kilo (ME? — PREDC?)
- (129) hij was in Amsterdam (LD)
- (130) het was in 1993 (MOD?)
- (131) het was in Amsterdam (LD? — MOD?)

In (131) kan *in Amsterdam* betekenen ‘*in de stad A’dam*’ of ‘*toen we in A’dam waren — woonden*’. In het laatste geval gaat het om een tijdsbepaling en zou *in Amsterdam* het label MOD moeten krijgen, net als in (130), maar dat is dan wel een verplichte modificeerder, want het is niet weglaatbaar (**het was*). In het eerste geval is *het was* ambigu tussen ‘*het bevond zich*’ (LD) en ‘*het vond plaats*’ (LD? — MOD?). We hakken de knoop als volgt door:

- (132) het is twee kilo — tien euro — ... PREDC
- (133) het was (= bevond zich) in Amsterdam LD
- (134) het was (= vond plaats) in Amsterdam MOD

Dat heeft niks met syntaxis te maken Een lastige constructie. We hebben gekozen voor een TI die de rol van SVP bij *heeft* vervult, en een PC *met syntaxis* en een OBJ1 *niets*, ook bij *heeft*. Het werkwoord is (afhankelijk van de spreker en de inhoud van de zin) te vervangen door *schaffen, doen, uitstaan*.

Erbij, ervoor staan Meestal LD: *ik stond erbij en ik keek ernaar*, maar soms SVP: *hoe staan de tuinbonen erbij dit jaar?* Zo ook *ervoor*: meestal LD, soms SVP: *hoe staan we d’rvoor?*

Even Volgens onze intuïtie hoort een woordje als *even* (of *effen, eventjes, efkes*) in onderstaande voorbeelden eerder bij het hoofdwerkwoord dan op zinsniveau:

- (135) ik zal even kijken
- (136) ga even zitten

Even komt echter ook in langere partikelclusters voor:

- (137) ik zal er wel nog wel eens even naar kijken
- (138) ga maar eerst even rustig zitten

We hebben de neiging die lange reeksen kleine woordjes als een verder ongeanalyseerd cluster (ADVP) te benoemen, een cluster dat direct aan de SMAIN-knoop aangehecht is. Nu kunnen we zeggen: *even* laten we daar wel buiten, en hechten we in voorkomende gevallen toch lager aan, want het staat toch vrijwel altijd achteraan het cluster (de Vriendt et al. 1991). Dat is echter tegen de geest van het hele (nihilistische) idee van het partikelcluster, dat immers een manier om een heel moeilijk probleem (dat van de syntactische beschrijving van de modale partikels in het middenveld) niet nu even te hoeven oplossen.

Gegeven dat de eerder genoemde intuïtie over waar *even* bij hoort niets te maken hoeft te hebben met de syntactische positie van dat woord, behandelen we *even* daarom als zinsmodificerder, en nemen het in voorkomende gevallen op in een partikelcluster ADVP.

Nota Bene: als uit de context of de uitspraak of uit modificeerbaarheid met heel duidelijk is dat *even* letterlijk moet worden geïnterpreteerd ('*een korte spanne tijds*'), dan kan het wel geanalyseerd worden als behorend bij het hoofdwerkwoord.

Nota Bene 2: dit heeft als consequentie dat een veel voorkomend constructie-type als '*ns even kijken of ze al gebeld hebben*' wordt geanalyseerd als een DU (die later misschien wel wordt gespecificeerd als een adhortatief), met *eens even* samen in een ADVP onder een DP.

Wat ...nog meer? *Nog meer* is een PREDM, en *nog* en *meer* zijn PRTs. *Me* en *daar* als modaal partikel Bijvoorbeeld in *toen heb ik ze me daar toch een pak rammel gegeven*. Hier is *Me daar* toch samen ADVP, met drie keer PRT. (Zie ook '*m* in (110))

3.1.2 Categorielabels

In Figuur 24 geven we de *c*-labels die geprojecteerd worden vanuit (finitie dan wel niet-finitie) werkwoordelijke hoofden. Bij de *c*-labels voor finiete zinnen (SSUB, QS, SENT) beperken we ons in deze fase van de annotatie tot zuiver vormelijke onderscheidingen in termen van de positie van de persoonsvorm (respectievelijk: finaal, initieel of op de tweede plaats). Wanneer ooit ook hogere discourse-niveaus in de annotatie worden betrokken, wordt het mogelijk deze hoofden te voorzien van functionele informatie met betrekking tot hun dependentierol (vraag, bevel, ...).

<i>c</i> -LABEL	OMSCHRIJVING
SMAIN	declaratieve zin (werkwoord op tweede plaats)
SSUB	bijzin (V finaal)
SV1	werkwoordsinitieële zin (ja/nee-vraag, bevel)
INF	kale infinitiefgroep
PPART	voltooid/passief-deelwoordgroep
PPRES	tegenwoordig-deelwoordgroep

Figuur 24: *c*-labels: moederknopen van verbale domeinen

Declaratieve zin Hoofd is de persoonsvorm (met label HF), die de 'tweede positie' inneemt.

- (139) het waait
- (140) soms regent het
- (141) dat vind ik niet lekker

Merk op dat constituentvragen als *wanneer vertrekt de trein naar Brussel* een ander label krijgen: zie §4.3.

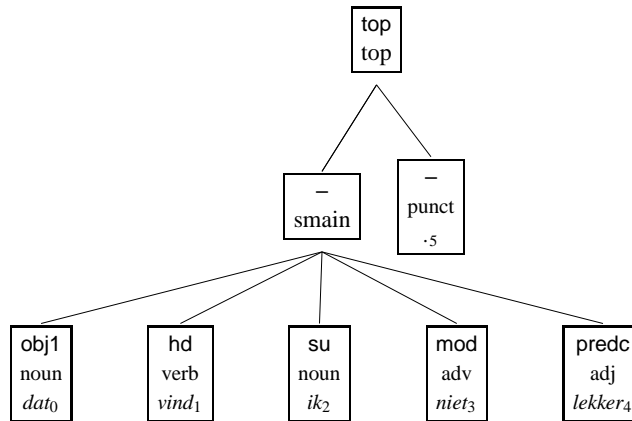
We zetten 'tweede positie' tussen aanhalingstekens omdat sommige bijwoordachtige elementen tussen eerste zinspositie en verbogen werkwoord kunnen staan:

- (142) Wim **echter** was allang ingevroren

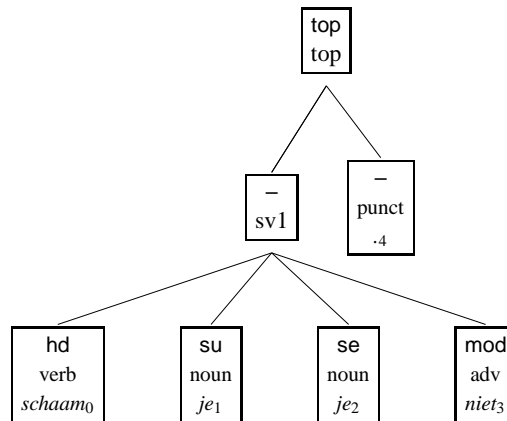
In sommige exclamatieven staat het verbogen werkwoord eveneens op de tweede plaats:

- (143) hij heeft me toch een mooie boeken gekocht!
- (144) in die kast staan toch een mooie boeken!

Syntactisch onderscheiden deze uitroepen zich in geen enkel opzicht van mededelingen; in de syntactische annotatie krijgen ze dan ook geen bijzondere behandeling.

Figuur 25: Dat vind ik niet lekker.

Figuur 26: Schaam je je niet.

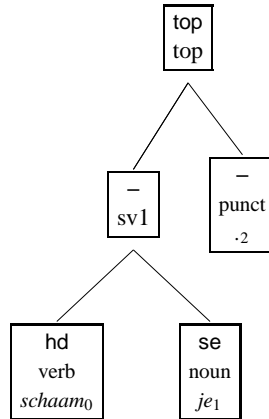
Werkwoordsinitiële zin Het label QS is voor finiete werkwoordelijke domeinen waarbij de persoonsvorm (HF) op de eerste plaats komt. Het betreft hier vooral polaire vragen (ja/nee-vragen), directieven (bevelen met een imperatieve vorm van het werkwoord) en 'voegwoordloze voorwaardelijke bijzinnen'.

- (145) schaam je je niet (polaire vraag)
- (146) schaam je (bevel)
- (147) val dood (bevel)
- (148) houd je van vlees, braad je in Croma (voegwoordloze voorwaardelijke bijzin)

Ook topic-drop-zinnen als

- (149) doen we
- (150) heb ik al gedaan

worden, op grond van de vorm, gecategoriseerd als QS. In een later stadium kan, met een meer verfijnde verzameling discourse-labels, functioneel onderscheid gemaakt worden tussen de verschillende zinstypen met de persoonsvorm op de eerste plaats.

Figuur 27: Schaam je.

Bijzin: werkwoordsfinaal Voor de behandeling van SSUB verwijzen we naar S3.1.3. Daar worden onderschikkende voegwoorden behandeld, die SSUB-constituenten als complement vereisen.

3.1.3 Extensies van verbale domeinen: complementeerders

De besproken finiete en niet-finiete verbale projecties kunnen worden uitgebreid met complementeerder-elementen. In Figuur 28 geven we de *c*-labels die door complementeerders worden geprojecteerd. We gebruiken het *d*-label CMP voor de complementeerder en BODY voor de romp van de verbale projectie. (Voor de behandeling van extensies van het verbale domein met (vragende, betrekkelijke) voornaamwoorden met labels REL, WHREL, WHQ, WHSUB, verwijzen we naar §4, waar meervoudige dependentierelaties worden geïntroduceerd.)

<i>d</i> -LABEL	OMSCHRIJVING
CMP	complementeerder
BODY	romp
<i>c</i> -LABEL	OMSCHRIJVING
CP	frase ingeleid door onderschikkend voegwoord
SVAN	<i>van</i> -zin (complement in directe rede)
TI	<i>te</i> -infinitief-groep
OTI	<i>om te</i> -infinitief-groep
AHI	<i>aan het</i> -infinitief-groep

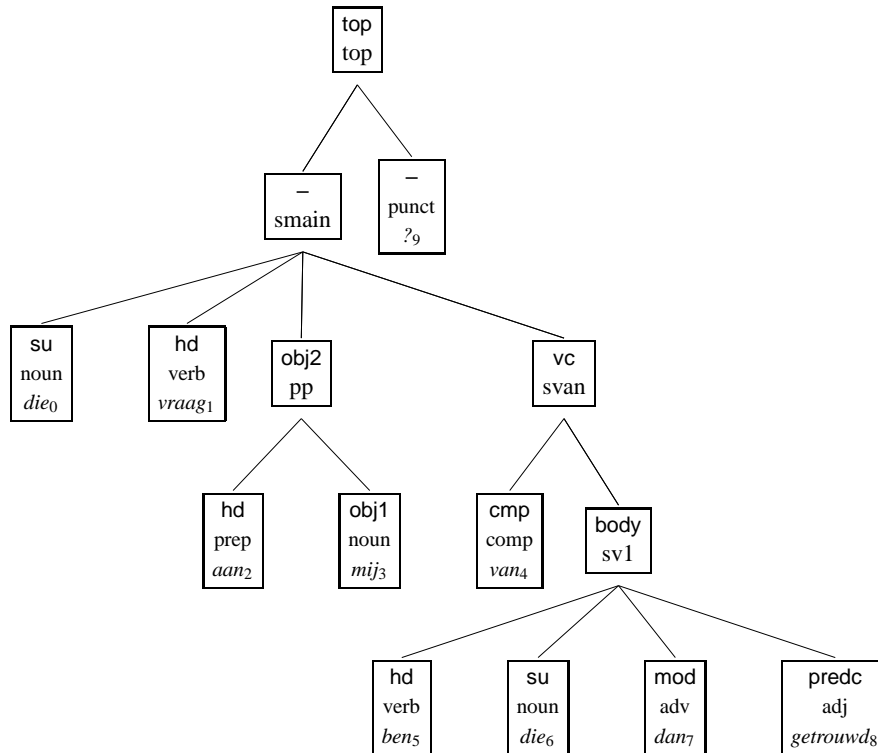
Figuur 28: Complementeerder-extensies van verbale domeinen

CP-frases kunnen een complementsrol of een modificeerder-rol vervullen. Hieronder enkele voorbeelden van CP-complementen. De keuze van de specifieke complementeerder (*dat*, *of*) kan in het lexicon worden vastgelegd.

- (151) hij vroeg zich af **of ze nog zou komen** (SOF in de rol van DO)
 (152) ze vermoedde **dat hij niet meer zou komen** (SDAT in de rol van DO)

We beschouwen *van* in het voorbeeld hieronder als complementeerder ter inleiding van een complementszin in ‘directe rede’ (QS of SENT).

- (153) die vroeg aan mij van: is die dan getrouwd?
 (154) dan heb ik zoiets van: laat maar...

Figuur 29: Die vroeg aan mij van is die dan getrouwd?

In de voorbeelden hieronder speelt de CP een modifierende rol.

(155) **als je het weet**, mag je het zeggen (ADV)

(156) **omdat je het vraagt**, zal ik het je zeggen (ADV)

OPMERKING. In het geval van AHI behandelen we de combinatie *aan het* als complexe (meer-woord) complementeerder: het element *het* speelt hier een zuiver grammaticale rol. Dat betekent dat de elementen *aan* en *het*, die op het POS-annotatieniveau elk hun individuele tag krijgen, in de syntactische annotatiegraaf worden samengevoegd. Een dergelijke versteende, niet nader te analyseren woordgroep krijgt het label MWU (voor 'multiple word unit'), met gelijkwaardige dochters MWP. In §3.2.1 kiezen we dezelfde behandeling voor *het* + adjectief in vergelijkingsconstructies (*het meest, ik vind hem het aardigst, ...*).

1054–56):

Complexe voegwoorden Het is een klassiek gegeven dat de hoofdpositie van ingebede Nederlandse zinnen door meer dan een element tegelijk kan worden vervuld.

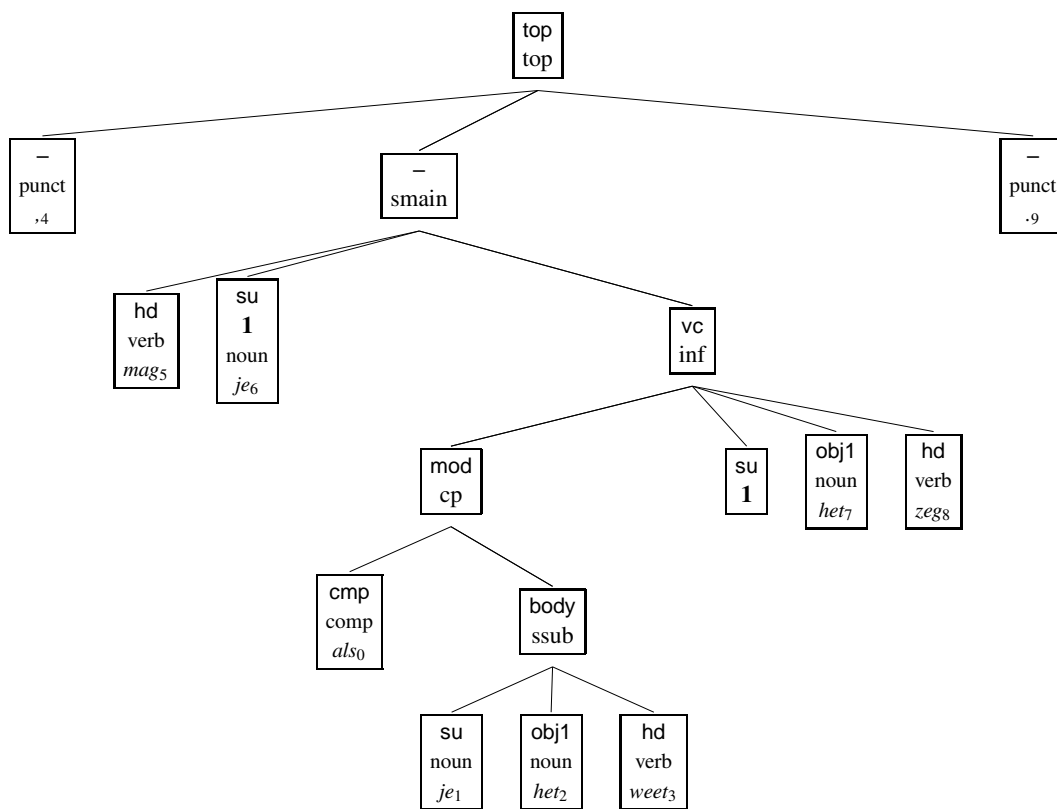
(157) zijn er meer mogelijkheden dan *wat of* je nu hebt?

(158) ik zie niet in *wie dat* dat allemaal gaat kunnen realiseren

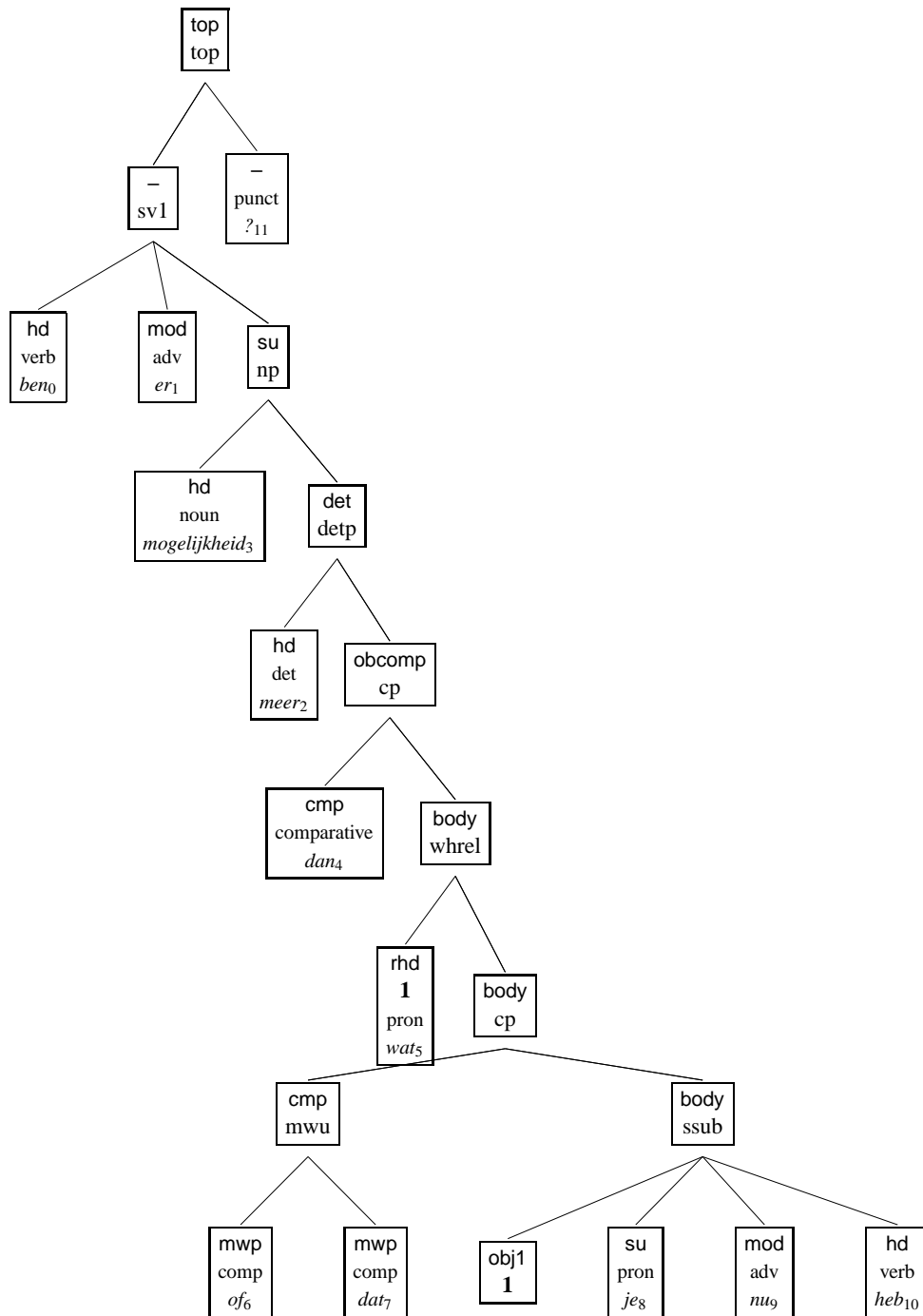
Varianten met *of* schijnen in België niet of nauwelijks voor te komen, vandaar dat we varianten met drie elementen alleen in Nederland verwachten:

(159) zijn er meer mogelijkheden dan *wat of dat* je nu hebt?

(160) ik zie niet in *wie of dat* dat allemaal gaat kunnen realiseren

Figuur 30: Als je het weet mag je het zeggen.

Figuur 31: Zijn er meer mogelijkheden dan wat of dat je nu hebt?

De combinaties behandelen we als een MWU, die de rol van WHD in een WHSUB vervult: met in dit geval een secondary edge DO van de MWU naar de SSUB.

Het komt ook voor dat een voegwoord schijnbaar ontbreekt. In beknopte bijzinnen weten we dat *om* regelmatig weg kan blijven: het label van de bijzin wordt OTI of TI, al naar gelang de aan- of afwezigheid van *om*:

(161) je dwingt me **(om) strenger op te treden** (TI | OTI als VC)

(162) de kans **(om) een gouden medaille te winnen** (TI | OTI als VC)

Er zijn evenwel ook gevallen waarin het voegwoord *dat* ontbreekt, zowel in Nederland als in België:

(163) voor het geval er iemand wordt gepakt of doorslaat

(164) voor het geval ik in de verleiding kwam

De betekenis van deze constructie (*voor*) *het geval* is ongeveer 'indien', en *dat* kan alleen wegblijven als *geval* niet gemodificeerd wordt (**voor het zeldzame geval ik in de verleiding kwam*); *het* kan niet vervangen worden door iets anders (**voor een geval ik in de verleiding kwam*, **voor dat geval ik in de verleiding kwam*).

Syntactisch fungeert *het geval* hier als een voegwoord (CMP), en zo analyseren we de combinatie ook. Andere enigszins vergelijkbare voegwoorden met een frasale herkomst zijn onder meer *indien*, *voor zover* (*voorzover*) en het nauw verwante *ingeval*..

AANTEKENINGEN

Of-zinnen In een zin als

(165) ik zal (hem) eens bellen of hij komt

noemen we het *of hij komt*-'complement', dat een doel aangeeft, MOD. Het object is immers de degene die gebeld wordt en het label VC is gereserveerd voor 'echte' (d.w.z. niet-finale) werkwoordelijke complementen. (Hoewel uitgerekend dit type of-zinnen een argument zouden kunnen zijn voor het toelaten van finiete VC's!)

Dit is dus anders dan

(166) ik zal (hem) eens vragen of hij komt

waarin de *of*-zin de rol van OBJ1 vervult: *of hij komt* kan worden vervangen door een pronominaal lijdend voorwerp (*dat*) en als degene aan wie iets gevraagd wordt, uitgedrukt wordt, dan gebeurt dat in een indirect object IO (*ik zal hun eens vragen of hij komt*, *ik zal het aan hem vragen*).

Kijken of ... en zoeken of ... is weer een ander verhaal. Allebei de werkwoorden kunnen een OBJ1 krijgen:

(167) we hebben gisteravond een film gekeken

(168) ik zoek m'n pen

en allebei de werkwoorden kunnen een *of*-complement krijgen:

(169) kijk — zoek 'ns even of m'n pen daar ergens ligt

maar niet tegelijk. In deze gevallen krijgt het *of*-complement 'gewoon' het label OBJ1.

Ik denk van wel/niet *Van wel/niet* is een SVAN met de rol van OBJ1.

Nevengeschikte voorwaardelijke bijzinnen Als twee voorwaarden samengetrokken worden dan komt het voor dat je maar één als-zin met bijzinsvolgorde krijgt; het tweede lid van de coördinatie heeft hoofdzinsvolgorde:

(170) Als je gaat fietsen en je komt langs de bakker, wil je dan brood kopen?

We analyseren dit zinstype als volgt: het geheel is een CP met *als* als CMP en als body een CONJ van een SSUB en een SMAIN.

Als het ware MWU.

Uit + infinitief In zinnen met een absentief (in de zin van de Groot (1995)) met *uit* (ANS: 105456): krijgt de 'uit-infinitief' het label AHL.

(171) de koningin van Lombardije die ging uit rijden

(172) pa is uit vissen

Op klappen staan, op sterven liggen De ANS (10567) suggereert dat dit een soort van verbaal complement is, en wij volgen die suggestie; *op klappen* enz. benoemen we als TI met *op* als complementizer.

Voor + te-infinitief In veel gesproken varianten van het Nederlands kun je *voor* als voegwoord gebruiken: *humor voor te lachen, iets voor te drinken, ben je geselecteerd voor te dansen* (sfn000771,141) enz. Syntactisch is er geen verschil met OTI, dus benoemen we de constructie als OTI.

Dat is goed te doen Het predikaat (TI) van zinnen als *dat is (goed, nauwelijks, ...) te doen (doenbaar/doenlijk)* en *dat is (goed, nauwelijks, ...) te zien (zichtbaar)* wordt geanalyseerd als een PREDC met de interne opbouw *goed*: MOD, *te*: CMP, rest: BODY.

Laat staan (dat) Krijgt het label MWU. *Laat staan* fungeert doorgaans als CRD in een nevenschikking (zie 4), *laat staan dat* als een voegwoord (CMP).

3.2 Het adjectiefdomein

In Figuur 32 geven we de *d*-labels voor adjectiefgroepen. Het *c*-label voor de moederknoop is AP.

	<i>d</i> -LABEL	OMSCHRIJVING
<i>hoofd</i>	HD	hoofd van AP
<i>compl</i>	OBJ1 POBJ1 PC VC OBCOMP	oorzakelijk voorwerp voorlopig oorzakelijk voorwerp voorzetselvoorwerp verbaal complement vergelijkingscomplement
<i>mod</i>	MOD	bepaling

Figuur 32: *d*-labels: adjectiefdomein

3.2.1 Complementatiepatronen

In de adjectiefgroep treffen we de *d*-labels PC, VC aan voor complementen die we ook in het verbale domein hebben ontmoet.

- (173) bereid **tot samenwerking** (PC)
- (174) zij is **op wraak** belust (PC)
- (175) zij is bereid (**om**) **te helpen** (VC, vergelijk *bereid tot*)
- (176) zij is bang **dat hij zou opvallen** (VC, vergelijk *bang voor*)

Het label AC is voor het ‘kale’ naamwoordelijk complement dat traditioneel ‘oorzakelijk voorwerp’ wordt genoemd. De ANS neemt hier geen duidelijke positie in: het oorzakelijk voorwerp wordt op pagina 901 behandeld als complement binnen de adjectivische constituent, maar op pagina 1179 als ‘hoger’ complement binnen het verbale domein. We kiezen voor de eerste optie, omdat weglating van het oorzakelijk voorwerp van invloed is op de interpretatie van het adjectivische hoofd. Vergelijk: *hij is het leven zat* en *hij is zat*. Merk op dat, zoals in het verbale domein, een voorlopige realisering (DOP) mogelijk is in combinatie met een (beknopte) bijzinscomplement.

- (177) zij is **het gezeur** moe (AC)
- (178) zij is **het** zat (AC)
- (179) ik ben **het** zat **om telkens op jullie te moeten wachten** (DOP+DO)

Het label COMPAOB is voor het complement van comparatieven. Een COMPAOB-complement kan ook voorkomen in het gezelschap van andere complementen, zoals in (3.2.1).

- (180) zij is groter dan ik dacht
- (181) zij is knapper als mij
- (182) zij is doller op bananen dan jij

Comparatieven en superlatieven kunnen soms ook vergezeld worden door een (optionele) partitief, maar als dat kan, dan kan het ook met de andere vormen van hetzelfde adjectief, en dan is het dus geen eigenschap van de comparatief-morfologie of -semantiek, maar van het adjectief. Deze partitief benoemen we dus als een modificeerder.

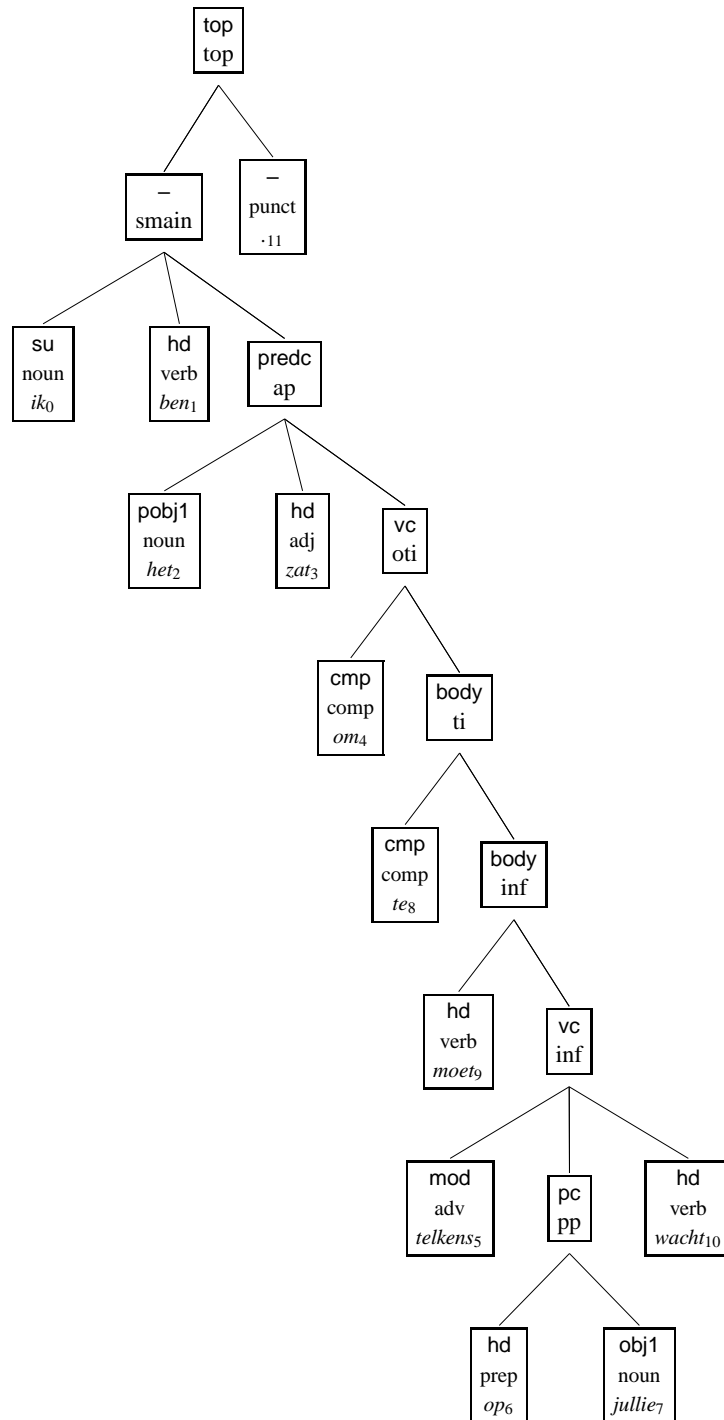
- (183) dat is het dikkere boek (*van de twee*)
- (184) dat is het dikste boek (*van de twee*)
- (185) dat is het dikke boek (*van de twee*)

De annotatie van superlatiefconstructies verloopt geheel parallel aan wat hierboven is gezegd. We volstaan hier met de opmerking dat we het element *het* in de voorbeelden hieronder een puur grammaticale functie toedichten. We maken daarom een MWU van *het* met de superlatief, analoog aan de behandeling van de complementeerdercombinatie *aan het*.

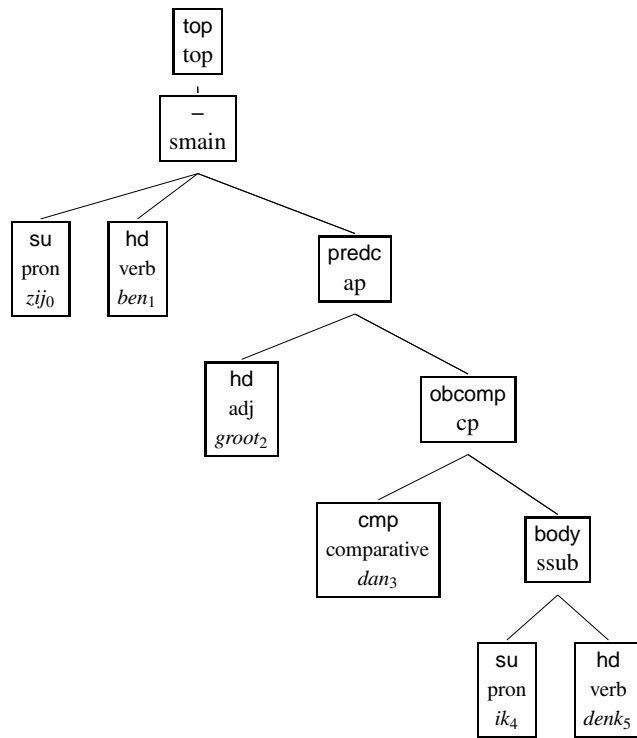
- (186) [het meest] gefrustreerd van allemaal
- (187) [het dolst] op bananen van die twee

Tenslotte behandelen we hier de vergelijkingsconstructie *even | zo... als...*, hoewel het hoofd van die constructie (*even | zo*) natuurlijk een bijwoord is. De *als*-frase fungeert hier als COMPAOB van het bijwoord *even | zo*, en de constructie als geheel als modificeerder van een bijvoeglijk naamwoord.

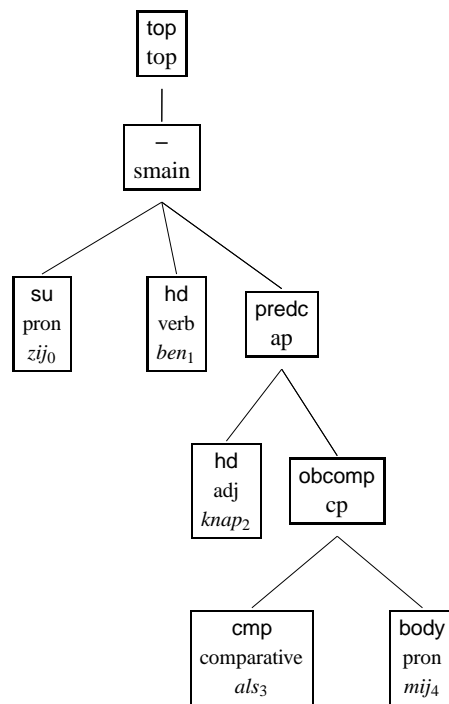
- (188) even groot als ik
- (189) zo gek als een deur

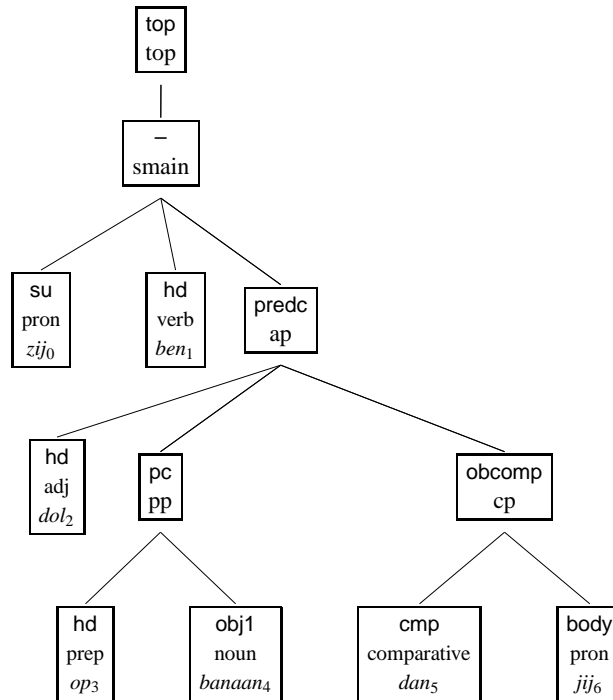
Figuur 33: Ik ben het zat om telkens op jullie te moeten wachten.

Figuur 34: Zij is groter dan ik dacht

Figuur 35: Zij is knapper als mij

Figuur 36: Zij is doller op bananen dan jij

3.2.2 Modificatie

Het *d*-label voor bepalingen binnen de adjectivische constituent is AMOD. De bepalingen hebben verschillende syntactische realiseringen. Hieronder enkele voorbeelden.

- (190) **heel erg** druk (AP als MOD)
- (191) vers **van de pers** (PP als MOD)
- (192) **een stuk** beter (NP als MOD)
- (193) leuk **om te horen** (OTI als MOD)
- (194) **het meest** gefrustreerd (MWU als MOD)

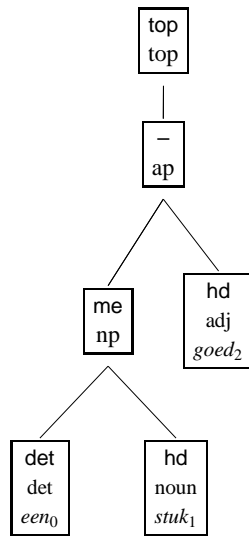
AANTEKENINGEN

's **Morgens vroeg** 's *Morgens vroeg* is een AP met *vroeg* als hoofd, en 's *morgens* als modificeerder. De argumentatie is een beetje indirect. Laten we deze constructie vergelijken met de semantische equivalente

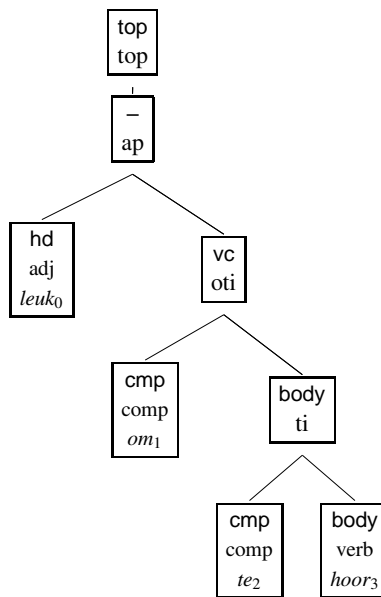
- (195) Vroeg in de morgen

waarvoor je dezelfde vraag kunt stellen. Zeg je: het is een PP met een modificeerder, dan zeg je eigenlijk dat het te vergelijken is met *pal voor het huis* of *recht tegenover de bank*. Uit het proefschrift van Van Riemsdijk weten we dat je daarin R-pronomen kunt krijgen:

- (196) pal ervoor
- (197) er pal voor
- (198) waar woont hij recht tegenover?

Figuur 37: Een stuk beter

Figuur 38: Leuk om te horen

maar bij *vroeg in de morgen* kan dat niet:

(199) *vroeg erin

(200) *er vroeg in

(die constructies zijn wel mogelijk, maar niet met een temporele lezing). Dus, zouden we zeggen, *vroeg in de morgen* heeft een andere structuur. Het enige redelijke alternatief is dan *vroeg* als hoofd en *in de morgen* als PP-modificeerder, en het geheel een PP. Naar analogie is dan *vroeg* ook in '*s morgens vroeg* het hoofd, en het geheel een AP.

Te + adjectief *Te* modificeert het adjectief, eventueel met complement (OBCOMP) (*te dom om te helpen onweten*), eventueel gemodificeerd (*een jaar te jong om naar de universiteit te mogen*).

Heel oud versus twee jaar oud

(201) ze is (al — *pas) heel oud (MOD)

((202) ze is (al — pas) twee jaar oud (ME)

((203) het is (*maar) heel lang (MOD)

((204) het is (maar) twee centimeter lang (ME)

In (201) en (203) fungeert *heel* als MOD van het adjectief, maar in (202) en (204) is er iets anders aan de hand. In dit soort constructies betekenen *oud*, *lang*, *breed*, *hoog*, *diep*, ... niet '*ouder*, *langer*, *groter*, *dieper*, ...*dan gemiddeld*, maar zijn het 'neutrale' adjectieven, d.w.z. betekenen ze '*met een leeftijd, lengte, breedte, hoogte, diepte, ...van ...*'. M.a.w. *hij is x jaar oud* betekent niet '*hij is oud, en wel x jaar*', in welk geval *x jaar* een MOD zou zijn geweest, maar '*hij heeft een leeftijd van x jaar*', waarin *x jaar* niet kan worden weggelaten en dus een argument is, i.c. een ME.

3.3 Het prepositionele domein

In Figuur 39 geven we de *d*-labels voor voorzetselgroepen. Het *c*-label voor de moederknoop is PP.

	<i>d</i> -LABEL	OMSCHRIJVING
<i>hoofd</i>	HD	hoofd van PP
	HDF	afsluitend element van circumpositie
<i>comp</i>	OBJ1	object van prepositie
	POBJ1	voorlopig prepositie object
	PREDC	predicerend complement
	LD	locatief/directioneel complement
<i>mod</i>	MOD	modificeerders binnen PP

Figuur 39: *d*-labels: prepositionele domeinen

3.3.1 Prepositionele hoofden

Het voorzetsel is het hoofd van de PP. We onderscheiden twee hoofdlabels: PH en PHF. Het label PH wordt gebruikt voor de groepen waar er maar één hoofdkandidaat is. Het label PHF gebruiken we voor het afsluitende element van circumpositieconstructies (zie ANS pp 526 e.v. voor een opsomming). Het label PHF komt dus alleen voor in combinatie met PH. Door de combinatie PH+PHF krijgen de circumpositieconstructies een niet-geneste annotatie. De behandeling van de discontinue circumposities is daarmee analoog aan die van continue samengestelde voorzetsels (*onderuit, bovenin, ...*).

(205) van het dak af (vergelijk: vanaf ...)

(206) tot nu toe

(207) van hier uit (vergelijk: vanuit ...)

OPMERKING. De elementen *om*, *te*, *aan+het* met POS-tag ‘voorzetsel’ krijgen een *d*-label als complementeerdere, zoals gezien in §3.1.3.

3.3.2 (Voorlopig) object van een prepositie

Net als in het verbale domein maken we een onderscheid tussen PO, voor het ‘echte’ object van een prepositie, en POP voor *er* als ‘voorlopig’ object. Het label POP kan dus alleen voorkomen als ook PO in het betreffende domein is toegekend. De dochterknoop van de PO-tak is in dat geval een (finiet of niet-finiet) verbaal complement. Vergelijk:

(208) je moet **er** niet aan denken (PO)

(209) denk *(**er**) aan **dat je haar nog moet bellen** (POP+PO)

(210) denk *(**er**) aan **haar vanavond nog te bellen** (POP+PO)

De Nederlandse orthografie schrijft evenwel voor dat voornaamwoordelijke bijwoorden dikwijls aan elkaar geschreven moeten worden (*eraan* in plaats van *er aan*). Het is niet aan de syntactische annotatie om de orthografische transcripties van het CGN-corpus aan te tasten, vandaar dat de volgende ad-hoc-oplossing wordt gehanteerd:

Met name in spreektaal komt het wel voor dat het voorlopig voorzetselvoorwerp niet wordt uitgedrukt:

(211) hij zorgt dat het goed komt

(212) zijn vader beschuldigt hem dat hij zijn moeder vermoord heeft

In die gevallen ontbreekt dus het “vaste” voorzetsel. In het gewone geval (3.3.2) krijgt de SDAT het functielabel PO, bevat de zin nog een eerste complement (3.3.2) dan wordt dat PO en krijgt de SDAT het label VC.

De functie PO heeft verschillende syntactische realisaties: NP, PP, finiete dan wel niet-finiete verbale complementen. Zie het Lexicon van Functionwoorden voor een uitputtende lijst van voorbeelden.

3.3.3 Absolute *met*-constructies

De absolute *met*-constructie is een PP-constituent die de rol van bijwoordelijke bepaling (ADV) of bepaling van gesteldheid (PREDM) vervult. Behalve het prepositioneel object treedt in deze constructie nog een tweede complement op met een LD- of PREDC-functie.

(213) met Haider **in de regering** zijn we verloren (LD)

(214) met de helft van de ploeg **dronken** zijn we verloren (PREDC)

(215) zonder wapens **in huis** zijn we verloren (LD)

3.3.4 Modifierende elementen

Zoals in het verbale domein, gebruiken we een enkel *d*-label (PMOD) voor de bepalingen van hoeveelheid, plaats, tijd, ... binnen de voorzetselconstituent.

(216) **een uur** voor de wedstrijd

(217) **pal** achter het voorzetsel

(218) bij hem **thuis**

(219) **zes graden** onder nul

3.3.5 Voorzetseluitdrukkingen

Met de ANS (510–11) beschouwen we voorzetseluitdrukkingen als lexicaal gefixeerde groepen (ingeleid door een voorzetsel) die in hun geheel de functie van een voorzetsel vervullen. Voorbeelden zijn *op grond van* in (4) en *aan de hand van* in (4), omdat ze respectievelijk gelijkgesteld kunnen worden met de voorzetsels *wegens* en *met*:⁴

(220) *op grond van* haar grote verdiensten werd zij in de adelstand verheven

(221) *aan de hand van* deze plattegrond zul je je wel kunnen oriënteren

Groepen als deze kunnen vaak ook een letterlijke betekenis hebben, zoals in (4) en (4); het zijn dan geen voorzetseluitdrukkingen:

(222) we bouwen hier *op grond van* de gemeente Wymbritseradeel

(223) het kindje liep *aan de hand van* zijn moeder

De CGN-annotatie volgt de traditionele grammatica in dezen, in die zin dat de voorzetseluitdrukking niet nader geanalyseerd wordt, maar als MWU als hoofd van een voorzetselconstituent fungeert.

De ANS (530–538) geeft een lange, maar niet uitputtende lijst van voorzetseluitdrukkingen.

AANTEKENINGEN

Voorzetseluitdrukkingen Je kunt ook nog voornaamwoordelijke bijwoorden krijgen bij voorzetseluitdrukkingen: dat leidt dan tot constructies als *aan de hand daarvan*. Die analyseren we als volgt:

Dus een PP met als HD een MWU *aan de hand* en een OBJ1 *daarvan*.

Absolute met-constructies In 2.3.3 zijn we ervan uitgegaan dat er alleen absolute met-constructies met een LD (*met Cruyff in het doel*) of een PREDC (*met Kitty Courbois als Hedda Gabler*) voorkomen, maar er lijkt meer te kunnen, zoals een tijdsbepaling: *met af en toe een interruptie van Rouvoet*.

Vroeg in de morgen Als je zegt: *vroeg in de morgen* is een PP met een modificeerder, dan zeg je eigenlijk dat het te vergelijken is *met pal voor het huis* of recht tegenover de rechtbank. Uit het proefschrift van Van Riemsdijk weten we dat je daarin R-pronomina kunt krijgen:

(224) pal ervoor

(225) er pal voor

(226) waar woont hij recht tegenover?

maar bij *vroeg in de morgen* kan dat niet:

(227) *vroeg erin

(228) *er vroeg in

(die constructies zijn wel mogelijk, maar niet met een temporele lezing). Dus, zouden we zeggen, *vroeg in de morgen* heeft een andere structuur. Het enige redelijke alternatief is dan *vroeg* als hoofd en *in de morgen* als PP-modificeerder, en het geheel een PP. (Zie ook de discussie over *'s morgens vroeg* op p. ...).

⁴De ANS volgt hieraan toe: “Voorzetseluitdrukkingen zijn (enkele uitzonderingen daargelaten) niet varieerbaar (bijv. door toevoeging van bepalingen). [...] Toch is de categorie van de voorzetseluitdrukkingen op deze manier niet in alle gevallen duidelijk af te bakenen. Niet altijd is een groep die gewoonlijk als voorzetseluitdrukking beschouwd wordt, door een voorzetsel te vervangen (bijv. niet in *antwoord op*, *bij monde van* of *met medeweten van*). Bovendien is in een enkel geval een voorzetseluitdrukking ook wel uitbreidbaar. Zo is naast (*het Concertgebouw*) *onder leiding van*... bijvoorbeeld ook mogelijk: (*het Concertgebouw*) *onder de eminente leiding van*... .

Voorzetseluitdrukkingen komen ook hierin met voorzetsels overeen, dat ze vrijwel altijd vóór de constituent of bijzin staan waar ze bij horen. Slechts in een enkel geval komt achterplaatsing voor. Zo bijv. *ten spijt in*: *Het mooie weer ten spijt zijn we de hele dag binnen gebleven*.”

3.4 Het nominale domein

De globale opbouw van de naamwoordelijke constituent (*c*-label van de moederknoop: NP) kan aan de hand van het volgende schema (zie ANS, hoofdstuk 14) inzichtelijk worden gemaakt:

NAAMWOORDELIJKE CONSTITUENT			
Determinator	Vorbepalingen	Kern	Complementen/Nabepalingen

In Figuur 40 geven we de *d*-labels binnen het nominale domein. Over de vraag wat het hoofd is van een naamwoordelijke constituent bestaan verschillende meningen, afhankelijk van de interpretatie van het begrip ‘hoofd’. De voorgestelde CGN-annotatie stelt zich in deze kwestie theorie-neutraal op.

<i>d</i> -LABEL	OMSCHRIJVING
HD	naamwoordelijke kern
DET	determinator
PC	voorzetselvoorwerp
VC	verbaal complement
MOD	voor- of nabepaling

Figuur 40: *d*-labels: nominale domeinen

3.4.1 De nominale kern

We hanteren het label NK voor de nominale kern van de NP.

- (229) een lekkere **wijn**
- (230) koel **bier**
- (231) **iets** moois
- (232) die **rode**

3.4.2 De determinator

De ANS onderscheidt verschillende soorten determinator-elementen, waarvoor een aantal volgorde restricties gelden, die gehoorzamen aan de volgende systematiek:

DETERMINERENDE ELEMENTEN			
POSITIE 1	POSITIE 2	POSITIE 3	POSITIE 4
kwantiteits-aanduidende elementen	determinerende elementen	adjectivische elementen	kwantiteits-aanduidende elementen

De verschillende determinator-elementen hebben in deze visie van rechts naar links een toenemend bereik: [de [laatste [twee [opties]]]]. In het geval van *de twee laatste opties* maakt *laatste* volgens de ANS geen deel uit van de determinator, maar fungeert het als bepaling bij *opties*.

Wat ook de verdiensten zijn van dit schema voor determinatoren, het is incompatibel met de *D-Coi*-visie dat een NP direct de categorie van de naamwoordelijke kern projecteert. Wij houden het er dan ook op dat zowel in het geval van *de twee laatste opties* als in het geval van *de laatste twee opties*, *de* de determinator is en dat *laatste* en *twee* beide fungeren als bepaling bij *opties*. Wij baseren ons hierbij op data als de volgende:

- (233) (veel | vele) journalisten belaagden het jonge paar

(234) de (vele | *veel) journalisten belaagden het jonge paar

waarin het maar de vraag is of *vele* in (3.4.2) als determinator-element kan worden opgevat, gegeven dat het hier, anders dan in (3.4.2), verplicht verbogen is. Verder is *de vele journalisten* equivalent met *de journalisten*, *die (vele | met velen) waren*, maar (*veel | vele*) *journalisten* niet met *journalisten(,)* *die (vele | met velen) waren*.

Complexe determinatoren Determinatoren kunnen natuurlijk ook gemodificeerd worden:

(235) **precies drie** boeken

(236) **juist díe** kolibrie

(237) **al mijn** vrienden

Daarvoor introduceren we een nieuw label, DETP (determinator-frase)

Eenzelfde structuur kennen we toe aan de complexe determinatoren *van die*, *van dat*, *van zulke* enz., waarin het paradigmaloze *van* een modifier-rol krijgt toegekend:

(238) Hebt u nog **van die** bananen voor me?

(239) Je kunt daar **van dat** heerlijke gebak kopen

(240) Ze kan daar **van zulke** diepe dingen over zeggen

De schijnbaar analoge uitdrukking *van alles* in zinnen als

(241) in de Winkel van Sinkel is **van alles** te koop

wordt niet nader geanalyseerd: die wordt, als vaste uitdrukking, aangemerkt als een MWU.

Woordcombinaties als *een heleboel (flessen bier)* en *een stuk of wat (pandjes aan de Oudegracht)* fungeren eveneens als complexe determinator, en hetzelfde geldt voor de discontinue constructie *een N of Telwoord*, als in *een boek of zes*.

Wat voor structuur moet er aan bijvoorbeeld *een boek of zes* worden toegekend? Tegen analyse als een coördinatie (van ongelijke zinsdelen)

(242)

eenboek

of

zes

pleiten de semantiek (de uitdrukking betekent immers ‘ongeveer zes boeken’, en niet ‘een of zes boeken’) en de intonatie. Liever zien we de constructie dan ook als een NP met *boek* als HD en een complexe determinatorfrase DETP *een ... of zes*, waarin *zes* als achteropgeplaatst HD fungeert, en *een ... of* een MWU is die een MOD-rol vervult.

Wat voor (een) is een vragende NP-determinator:

(243) wat voor boeken heb je gelezen?

(244) wat voor een auto wil je?

Wat en *voor* zijn in de terminologie van Paardekooper allebei paradigmaloos, en over de constructie schrijft hij “*Wat voor* ’n en zelfs *wat voor* zijn [...] niet helemaal eenwoordig, maar het scheelt niet zo heel veel.” Daarom wordt ook deze woordgroep aangemerkt als een MWU.

Zoals andere vraagwoorden staat dit *wat (voor)* niet altijd op de plaats waar we het zouden verwachten, maar we benoemen het desondanks als een determinator van het nominale hoofd en storen ons niet aan de discontinue afhankelijkheden.

Wat uit de *wat voor (een)*-constructie kan ook “vanuit deze constructie verplaatst worden” en helemaal vooraan de zin staan, los van de NP waarin het thuishoort (Honcoop, 1998):

- (245) wat heb je voor boeken gelezen?
 (246) wat zeg je dat je voor een auto wilt?

Ook kunnen deze “determinatoren” zonder nominale kern voorkomen (net zoals *welke* enz.):

- (247) A: (ik wil ook graag soep.) B: **Wat voor?**
 (248) C: (ik ga een nieuwe auto kopen.) D: **Wat voor één?**

We vinden dezelfde constructie ook met sommige onbepaalde voornaamwoorden, met name *iemand* en *iets* (*wat voor iemand is dat eigenlijk?*) en met genominaliseerde adjectieven (*wat voor moois heb je nu weer gekocht?*). In het laatste geval fungeert *wat voor* als hoofd van de NP *wat voor moois* (vgl. *iets moois* in 3.4.1).

In gesproken taal vinden we ook het vergelijkbare *hoe een*, maar hier lijkt het vraagwoord in de standaardtaal niet naar voren verplaatst te kunnen worden en fungeert *hoe een* eerder als modificeerder van het adjectief *grote* dan als determinator:

- (249) kijk eens pappa hoe een grote vissen ik gevangen heb
 *kijk eens pappa hoe ik een grote vissen gevangen heb
 (251) kijk eens pappa wat een vissen ik gevangen heb
 *kijk eens pappa hoe een vissen ik gevangen heb

Vergelijk verder de combinatie *wat een* die we in exclamatieven aantreffen, ook met meervoudige zelfstandige naamwoorden, die normaliter onverenigbaar zijn met het enkelvoudige lidwoord *een*:

- (256) wat een feest was dat zeg!
 (257) wat een boeken heeft die man gelezen!

Ook hier is ‘extractie’ van het WH-element mogelijk:

- (258) wat heeft die man een boeken gelezen!

Ook in deze gevallen krijgt de complexe determinator het label MWU.

De partitieve *van*-constructie In afwijking van de ANS (p 835) beschouwen we de nominale kern van de NP in een partitieve *van*-frase niet als het hoofd van de volledige partitieve constructie. In een zin als

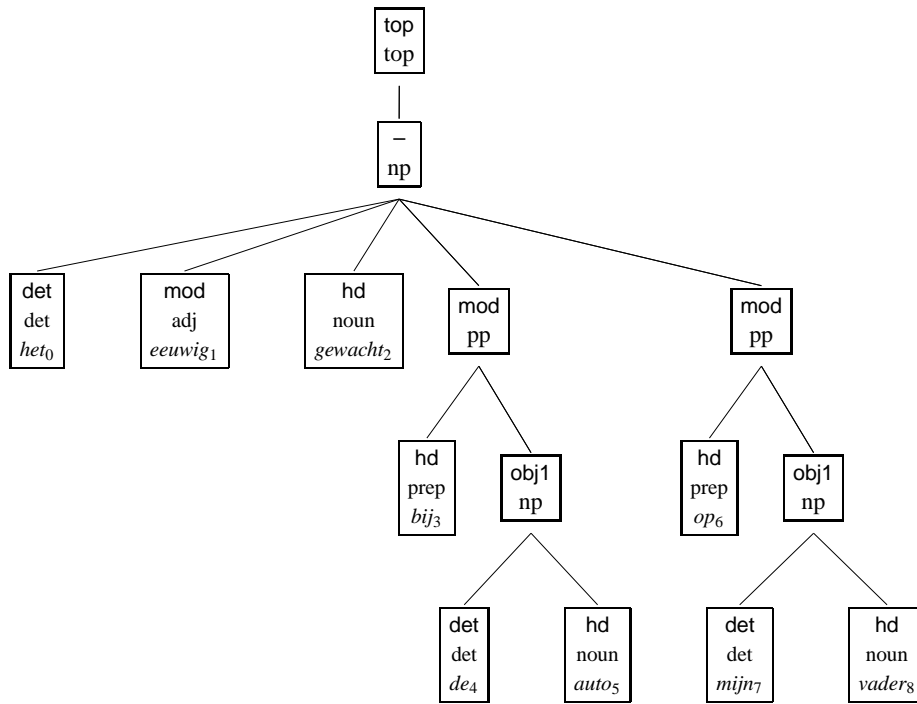
- (259) één van de aanwezigen nam het woord

is er immers sprake van getalsovereenkomst tussen *nam* en *één*, niet tussen *nam* en *aanwezigen*.

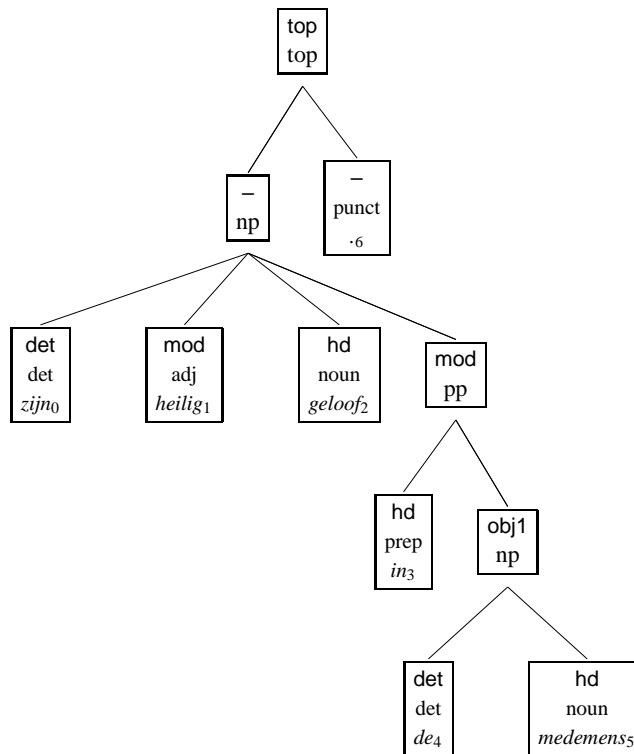
3.4.3 Complementen binnen de nominale constituent

De *d*-labels PC, VC en hun syntactische realisaties zijn reeds besproken bij de behandeling van het verbale domein. Binnen het nominale domein betreft het hier dan ook in de regel complementatie bij deverbale nominale kernen (vergelijk sectie 3.4.6).

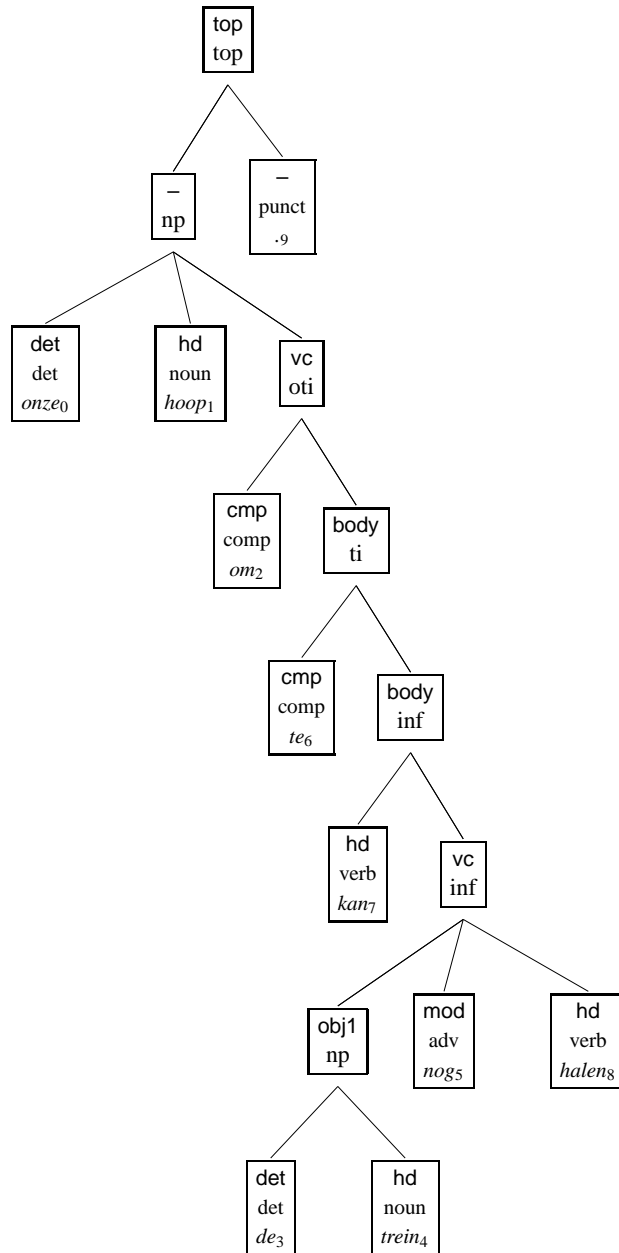
- (260) het eeuwige gewacht bij de auto **op m’n vader** (PC)
 (261) z’n heilige geloof **in de medemens** (PC)
 (262) twijfels **aan de oprechtheid** (PC)
 (263) onze hoop **(om) de trein nog te kunnen halen** (VC)

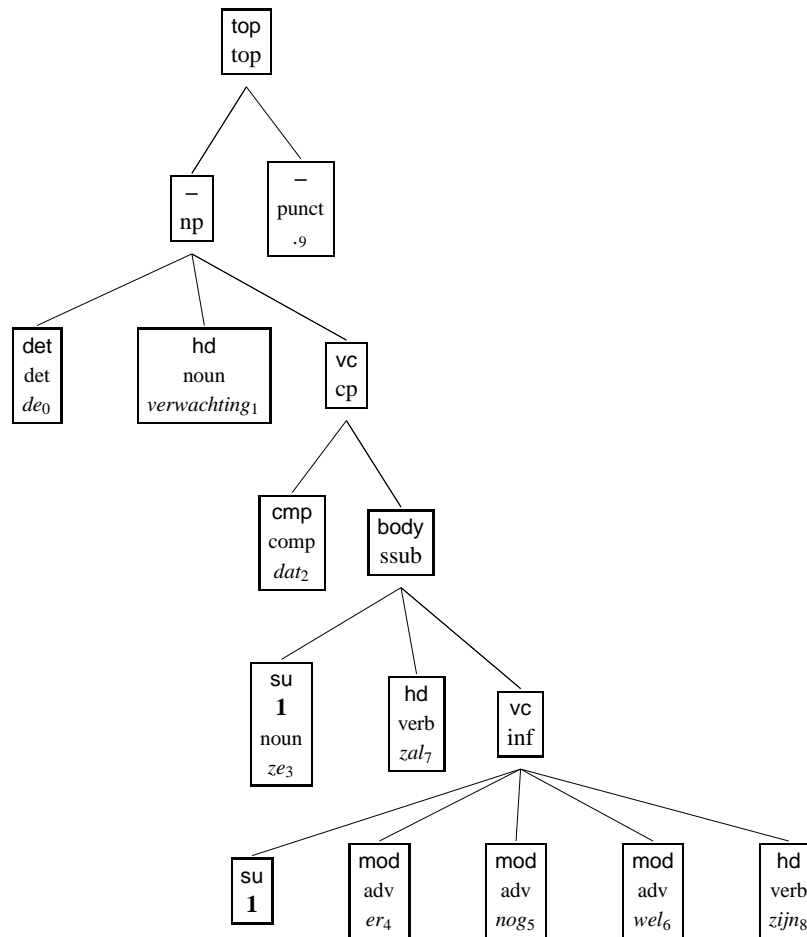
Figuur 41: Het eeuwige gewacht bij de auto op m'n vader

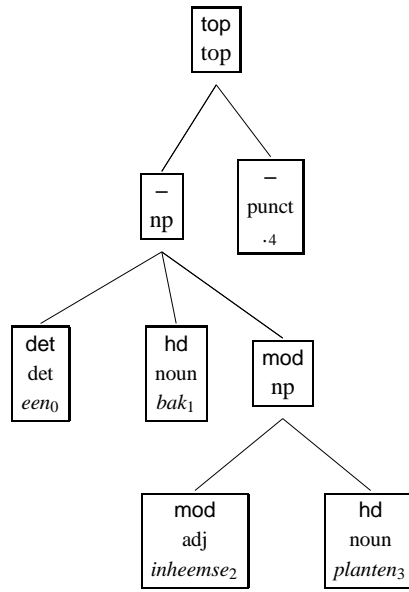
Figuur 42: Z'n heilige geloof in de medemens.

Figuur 43: Onze hoop om de trein nog te kunnen halen.

Figuur 44: De verwachting dat ze er nog wel zou zijn.

Figuur 45: Een bak inheemse planten.

- (264) de verwachting **dat ze er nog wel zou zijn** (VC)
 (265) de vraag **of alle moeite voor niets was geweest** (VC)

Maar ook niet-deverbale nomina kunnen een complement met een vast voorzetsel krijgen. Ook die worden benoemd als PC:

- (266) de kans **op winst**
 (267) het gebrek **aan mensen** bij de politie
 (268) gelegenheid **tot bloot zwemmen**

Neemt het complement een verbale vorm aan (wat niet altijd kan), dan wordt dat benoemd als VC:

- (269) de kans **(om) te winnen**
 (270) gelegenheid **(om) bloot te zwemmen**

In Vlaanderen zal men hier, afhankelijk van het nomen, soms *van* in plaats van *om* aantreffen ([Van Craenenbroeck, 2000](#)).

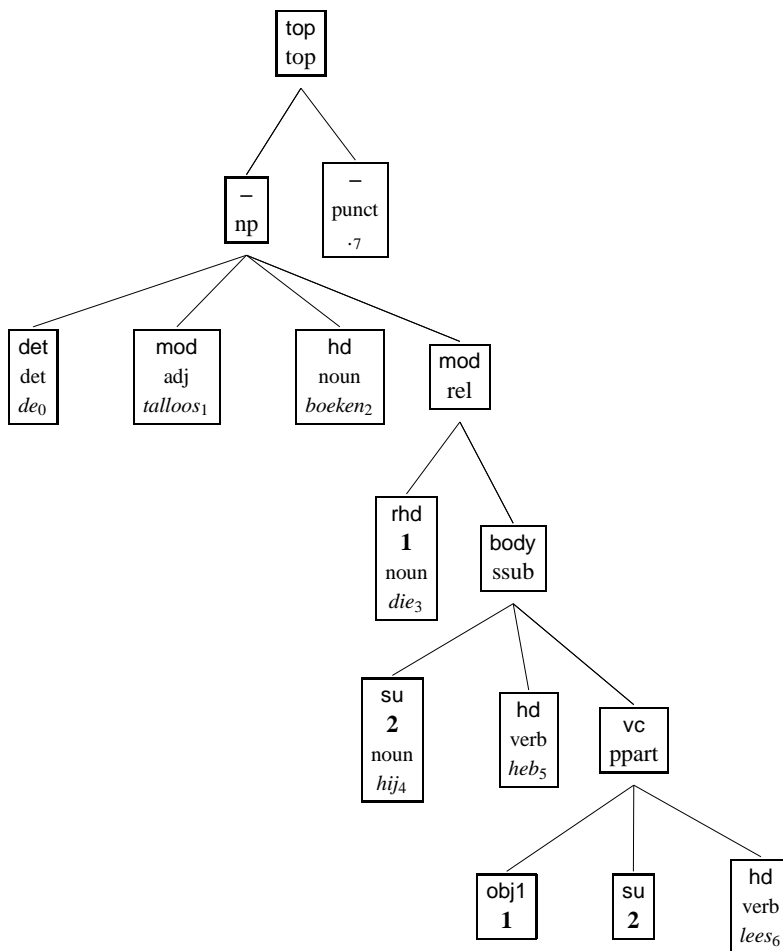
3.4.4 Modifierende elementen

Als modificeerders kunnen tal van syntactische categorieën fungeren. Hieronder een paar voorbeelden.

- (271) een bak **inheemse planten** (NP)
 (272) **heerlijk helder** Heineken (adjectieven)
 (273) de **talloze** boeken **die hij heeft gelezen** (adjectief, REL)

Met de ANS (844) beschouwen we de gecursiveerde zinsdelen in de volgende voorbeelden als modificatoren in het nominale domein:

- (274) **flink** wat

Figuur 46: De talloze boeken die hij heeft gelezen.

deelnemer aangewezen opslagplaats of opslagplaatsen beschikbare hoeveelheid telkens eerst de oudste producten uit.

De ANS (p.844) wijst er ook nog op dat gelijklopende adjacente lidwoorden soms kunnen wegvallen: vergelijk het volgende contrast:

- (281) het moeilijkst te onderhouden gebouw
- (282) de het moeilijkst te beklimmen berg

In Chomskyaanse termen zou men hier kunnen spreken van een PF-effect, wat niet wegneemt dat deze zinnestelsels wel een syntactisch boompje moeten krijgen.

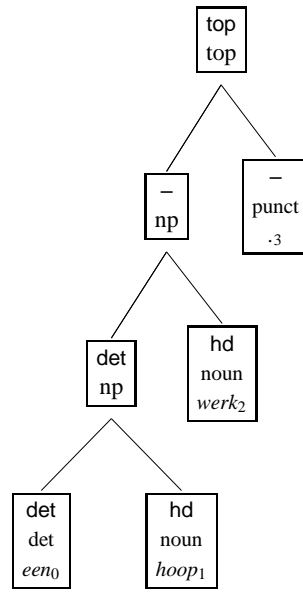
Nabepalingen (MOD) bij nominale constituenten kunnen allerlei vormen aannemen; hun aantal is theoretisch onbeperkt (cf. 3.4.4):

- (283) het feest *deze middag* (NP)
- (284) de plek *des onheils* (NP)
- (285) wie *uwer* (NP)
- (286) die herrie *hier (ook altijd)* (ADVP)
- (287) koekjes *voor bij de koffie* (PP)
- (288) kennis *van de natuur* (PP)
- (289) jongens *zonder verantwoordelijkheidsbesef* (PP)
- (290) een dag *als vandaag*
- (291) de tocht *(te voet) (van Karel) (vorig jaar september) (naar Rome)* (PP)
- (292) een kind *om te zoenen* (OTI)
- (293) iets *te eten* (kan ik je niet aanbieden, maar we hebben drank genoeg in huis voor een heel peloton) (TI)
- (294) het dorpje *dat wij allemaal zo goed kennen* (relative bijzin)
- (295) God *almachtig* (Adj)
- (296) zaterdag *aanstaande* (Adj)
- (297) iets *heel raars* (Adj met intern een premodificerend bijwoord)
- (298) wij *drieën* (volgens de ANS een telwoord)
- (299) wij *drietjes*
- (300) wij *allemaal*
- (301) wij *als redacteurs van de ANS*

Met name voorzetselbepalingen hoeven niet direct naast de nominale kern te staan, maar dat geldt niet alleen daarvoor:

- (302) Jan heeft een boek gekocht *over reptielen*
- (303) ik vind dat je een kind hebt *om door een ringetje te halen*

In (3.4.4) en (3.4.4) fungeren *allemaal* en *als redacteurs van de ANS* als NP-modificeerders. Dit is echter alleen het geval als er sprake is van adjacentie en de NP de eerste positie in een hoofdzin inneemt. In alle andere gevallen fungeren deze constituenten als PREDM op zinsniveau. Er zijn twee redenen waarom het geval adjacentie + NP-op-de-eerste-positie-in-de-hoofdzin in dezen een aparte behandeling krijgt. De eerste is dat de constituent die 'normaal' als PREDM op zinsniveau fungeert in dit geval wel deel moet uitmaken van de NP, omdat er in de hoofdzin immers maar één constituent voor de persoonsvorm kan staan. De tweede reden is dat een dergelijke NP bijvoorbeeld geen gereduceerd pronomen als kern toestaat (*wij* versus **we* – vgl. ook *arme jij* versus **arme je*), een beperking die alleen geldt in (3.4.4), maar niet in (3.4.4–3.4.4).

Figuur 48: Een hoop werk.

*we *allemaal* gaan naar oma morgen (MOD)

- (305) we gaan *allemaal* naar oma morgen (PREDM)
 (306) omdat we *allemaal* naar oma gaan morgen (PREDM)
 (307) omdat we morgen naar oma gaan *met z'n allen* (PREDM)
 (308) omdat ze dat *als redacteuren van de ANS* belangrijk vinden (PREDM)

In een aantal constructies van het type (3.4.4) is een zelfstandig naamwoord zo vaak opgetreden als kwantiteitsaanduiding dat de afgesloten combinatie functioneert als een (complexe) determinator:

- (309) een hoop werk

Frases als (3.4.4) zijn in principe ambigu: de *hoop* kan, als de nominale kern iets is dat zich op laat hopen, ook letterlijk ('berg', 'bult') bedoeld zijn. De context zal in het algemeen helpen desambigueren.

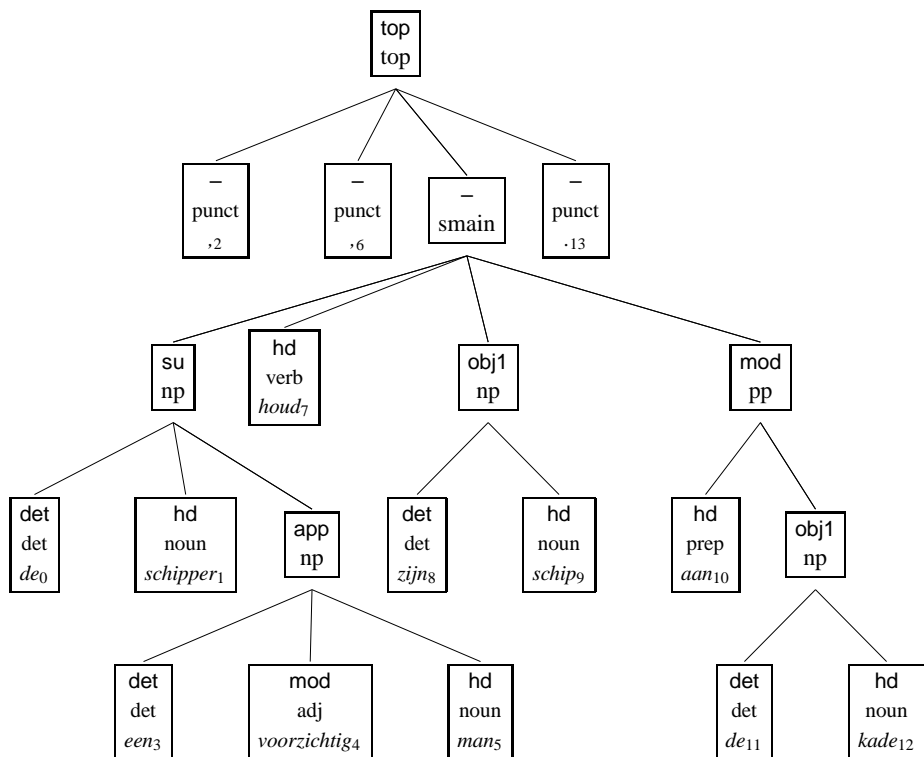
NB: in een aantal noordelijke Nederlandse dialecten (cf. werk van Eric Hoekstra) is *veel* negatief-polair en zijn in positieve zinnen constructies à la *een hoop, een berg* de enige mogelijkheid; dat zal wel zijn weerslag hebben in het Nederlands van sprekers van die dialecten.

3.4.5 Bijstellingen enz.

De ANS (846) verstaat onder bijstelling "elke naamwoordelijke constituent die als aanvullende informatie achter een andere naamwoordelijke constituent geplaatst wordt", en suggereert (847) dat het zinvol is "bijstellingen [te] beschouwen als gereduceerde zinnen". Dus een zin als

- (310) De schipper, een voorzichtig man, hield zijn schip aan de kade

moeten we volgens de ANS interpreteren als, "de schipper, die een voorzichtig man was/is, hield zijn schip aan de kade". Daaraan wordt nog toegevoegd dat die nominale constituent van verbale origine kan zijn (3.4.5) en dat er allerlei zinsdelen in geïncorporeerd kunnen zijn (3.4.5, 3.4.5):

Figuur 49: De schipper, een voorzichtig man, hield zijn schip aan de kade.

- (311) de dagelijkse activiteit van een auteur, *stukjes schrijven*, wordt niet altijd gewaardeerd
 (312) die man daar, *tot voor kort gymnasiumleraar hier ter stede*, is onlangs tot hoogleraar benoemd

Niet altijd staat de bijstelling onmiddellijk na de bijbehorende zelfstandig-naamwoordgroep:

- (313) we hebben Pollini ontmoet, de beste pianist ter wereld

Dick Klein heeft in zijn dissertatie betoogd dat het geen goed idee is bijstellingen te beschouwen als gereduceerde zinnen. Arie Sturm stelt in zijn proefschrift voor 'klassieke' bijstellingen van het type (3.4.5) te analyseren als asyndetische coördinaties, en wel verplicht asyndetisch (*We hebben Pollini ontmoet en de beste pianist ter wereld* is niet ongrammaticaal, maar betekent iets anders). Semantisch is dat in dit geval niet onredelijk, omdat het gaat om twee predicaties bij een referent. Syntactisch is die analyse echter bevreemdend, want verder zijn coördinaties nooit verplicht asyndetisch.

Voor deze 'klassieke' bijstellingen gebruiken we het label APPOS.

Het Nederlands kent nog een aantal constructies waarbij een nomen een soort nabepaling heeft, een naam of een telwoord. Denk daarbij aan de volgende types (naar Paardekooper):

- (314) hoofdstuk *vier*
 (315) Karel *één*
 (316) de maand *maart*
 (317) de stad *Groningen*
 (318) de afstand *Mechelen-Brussel*
 (319) oom *Wim*

(320) het voorstel-*Kollewijn*⁵

Traditioneel (Den Hertog) heet een aantal van deze constructies “bijstelling”, maar zoals Paardekooper schrijft “Vanuit het ABN is er [...] geen mogelijkheid om die types onder één formele noemer te brengen”.

Paardekooper laat zien dat de constructies in (3.4.5–3.4.5) syntactisch allemaal verschillend zijn. De analyse van Sturm van bijstelling als asyndetische coördinatie is niet over te dragen op de constructies in (3.4.5–3.4.5): het is niet zo dat in *het voorstel-Kollewijn voorstel* en *Kollewijn* van een en dezelfde referent worden geprediceerd. De analyse van de ANS, als gereduceerde (bijvoeglijke) bijzinnen, is ook contra-intuïtief: *we lezen hoofdstuk vier – we lezen het hoofdstuk dat vier is? de afstand Mechelen-Brussel kan op een dag te voet worden afgelegd – de afstand die Mechelen-Brussel is kan op een dag te voet worden afgelegd?*, tenzij we ad-hoc analyses aannemen als *we lezen het hoofdstuk dat het vierde van het boek is en de afstand die Mechelen en Brussel scheidt kan op een dag te voet worden afgelegd*.

Omdat geen taalkundige vooralsnog een oplossing voor alle soorten gevallen weet, laat staan dat er zelfs maar het begin van een consensus is, stellen we ons agnostisch op. Ook voor al dit soort gevallen gebruiken we het (recursieve) label APPOS.

NB: We onderscheiden dus twee typen bijstellingen: enerzijds de ‘klassieke’ (zie 3.4.5–3.4.5), met een duidelijke ‘komma-intonatie’, waarvan het hoofd een NP is (en dus niet-lexicaal!) en anderzijds het type nabepalingen dat hierboven besproken is (3.4.5–3.4.5), met een lexicaal hoofd.

3.4.6 Deverbale nominalisaties

In de sfeer van de deverbale nominalisatie kunnen we een aantal gevallen onderscheiden:

1. morfologische derivatie

afleiding op *-ing* (*vernedering, verdediging*)

afleiding op *-atie* (*diskwalificatie, hospitalisatie*)

afleiding met *ge-* (*getreuzel, gedachte*)

conversie van werkwoordelijke stam (*hoop, vlucht*)

2. de constructie *het* + infinitief, al dan niet met frasale conversie (zie (a) en (b) hieronder)

3. frasale conversie van een infinitiefgroep

Voorbeelden:

(321) de **verdediging** van de stad (type 1)

(322) het kleine kinderen snoep **geven** (wordt afgeraden) (type 2a)

(323) het **geven** van snoep aan kleine kinderen (type 2b)

(324) cognac **aanbieden** aan tante Fien (vindt hij zonde) (type 3)

In de gevallen waar het complementatiepatroon van de infinitief aan de verbale bouwprincipes beantwoordt (type 2a en 3 in de voorbeelden) labelen we de moederknoop van dit verbale domein INF (merk op dat er in dit geval dus sprake is van een niet-lexicaal hoofd van de NP); in de gevallen waar de nominale realisering van het complementpatroon optreedt, hebben we te maken met een nominale groep met (prepositionele) postmodificeerders.

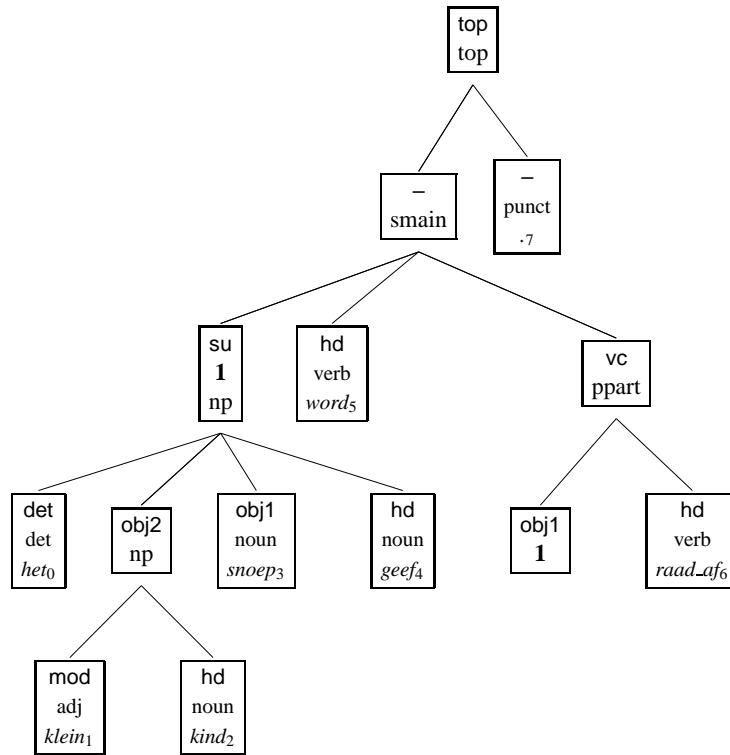
Wat betreft de NP-complementen van een werkwoord (SU, DO, SO) merken we op dat deze als PP worden gerealiseerd in het nominale domein. Ze zijn dan altijd weglaatbaar, en worden als NMOD gelabeld. We kunnen overwegen in een latere fase naast het default label NMOD enkele meer specifieke labels te introduceren, die de ‘onderliggende’ verbale complementsrol duidelijk maken. De ‘casus’-aanduidende hoofden (*van, aan, door*) kunnen daarbij een sturende rol spelen.

(325) het getreuzel *van Piet*

(326) het zingen *van het volkslied*

(327) de gift *door Han van een tientje aan Jantje Beton*

⁵In theorie krijgt *voorstel-Kollewijn* in CGN één POS-tag, dus die constructie hoeft niet syntactisch geanalyseerd te worden.

Figuur 50: Het kleine kinderen snoep geven wordt afgeraden.

3.4.7 Vocatieven enz.

Vocatieven of aanspreekvormen kunnen verschillende vormen aannemen:

- (328) ha, *Kees*
- (329) *bakker*, mag ik een brood?
- (330) die rommel, *Jan*, die moet je toch eens opruimen
- (331) goedemorgen *Nijmegen*
- (332) dat is het juist, *jongen*
- (333) geef maar hier, *liefste*
- (334) maar *honneponnetje*, we hoeven toch niks?
- (335) kijk uit, *hufter*

In voorbeelden als deze zijn ze nooit echt deel van de zin: we benoemen ze dan ook als TAG.

Namen kunnen in dit soort gebruik voorafgegaan worden door iets dat lijkt op een aanwijzend voornaamwoord:⁶

- (336) ha, *die Kees*
- (337) ha *die bakker*, mag ik een brood?

⁶Paardekooper merkt op (3.3.1): “Een zeker verband is per se vereist; *die Jan* komt bijna nooit totaal zelfstandig voor. Het is m.i. wel zelfstandiger als de aanspreking en onderscheidt zich bovendien daarvan doordat vervanging door een pers. vn hier uitg. is: *ha, jij* (uitg.)”. Maar ondertussen is er weer niets mis met *hè, jij* (*ook altijd met je flauwe grapjes*) en *hé, jij* (*met je roze broekje*).

In de standaardtaal is alleen *die* mogelijk, *dat* en *deze* zijn uitgesloten. Toch ligt analyse van *die Kees* als NP met *die* als DET en *Kees* als NK het meest voor de hand. Het geheel is weer een TAG.

Ook sommige 'volle' NPs (met modificatoren en determinatoren) kunnen als aanspreekvorm gebruikt worden; de determinator, voor zover aanwezig, zal meestal *mijn* zijn:

(2) (338) kom maar hier, *m'n jongen*

(3) (339) ik zal altijd bij je blijven, *mijn allerliefste lieveling*

Ook deze vocatieven benoemen we als TAG..

AANTEKENINGEN

Jan zijn fiets *Jan zijn* vormt een complexe determinator met *zijn* als HD en *Jan* als MOD. Zo ook met *die mensen hun geld* enz.

Kwantitatief er We kiezen ervoor om geen nieuw label te introduceren, maar om *er + telwoord* te analyseren als een gewone NP:

Hybride deverbale nominalisering Soms moet je wel een hybride structuur bouwen, bijvoorbeeld bij *het lang in voorraad houden van producten* (sfn000920,72): *lang in voorraad* vraagt om een verbale structuur, *van producten* om een nominale:

Problemen met, problemen ermee

(340) we hebben problemen met de koeling

(341) daar heb ik problemen mee

De voorzetselbepaling is een PC.

Van alles en nog wat In 2.4.2 zagen we al dat *van alles* in zinnen als *in de Winkel van Sinkel is van alles te koop* niet nader geanalyseerd wordt: die woordgroep wordt, als vaste uitdrukking, aangemerkt als een MWU. Datzelfde geldt voor de langere variant *van alles en nog wat*.

Weet ik veel Frases als *weet ik (veel)* en *ik weet niet* in zinnen als

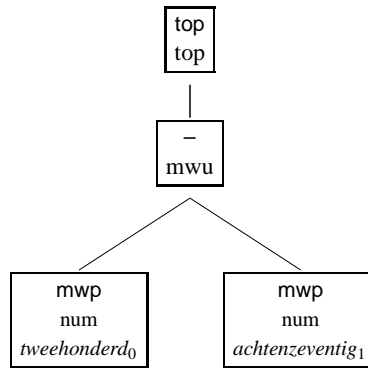
(342)) weet ik veel

(343) weet ik (veel) wat ze allemaal doet

(344) hij heeft ik weet niet hoeveel boeken over katten

krijgen het label MWU. Ze fungeren als MOD bij het woord waar ze bij horen (in de voorbeelden respectievelijk bij *wat* en *bij hoeveel*).

Vragend voornaamwoord + dan ook Een constructie als *wie/wat/hoe/waar/welke ...dan ook* krijgt de volgende behandeling: *dan ook* is een ADVP: PRT PRT, die fungeert als MOD bij het vragend voornaamwoord.

Figuur 51: Tweehonderd achtenzeventig

Projectie van voornaamwoorden Sommige voornaamwoorden zijn nogal 'multi-categoriaal': ze kunnen fungeren als hoofd van verschillende soorten constituenten. Een voorbeeld is *veel*:

- (345) heel veel mensen (DETP)
- (346)) hij eet nogal veel (NP)
- (347)) je zeurt te veel (AP)

Iets van, rond de, meer dan + telwoord Voorbeelden:

- (348) iets van — rond de vijfhonderd kinderen doen d'raan mee
- (349) meer dan één deelnemer(*s) had(*den) alle vragen goed

In (349) is goed te zien dat *meer dan* een modificeerderrol vervult, aangezien er agreement is tussen *één* en het zelfstandig naamwoord, niet tussen *meer* en het zelfstandig naamwoord, en ook het werkwoord de enkelvoudvorm heeft. Zowel *meer dan* als *iets van* en *rond de* modificeren dus het telwoord. *Iets van* en *rond de* krijgen het categorielabel MWU, *meer dan* krijgt ADVP: HD + OBCOMP.

3.5 Restgevallen

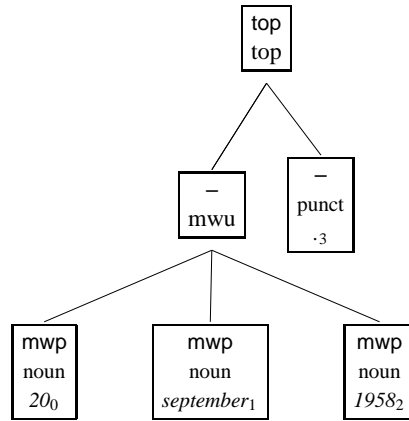
Er zijn constructietypes waar de syntaxis niet veel mee kan, omdat niet uit te maken is hoe de dependentieverhoudingen liggen. Voorbeelden zijn getallen, data en complexe eigennamen.

- (350) tweehonderd (en) achtenzeventig
- (351) 20 september 1958
- (352) half drie
- (353) Walter P. de Rochebrune

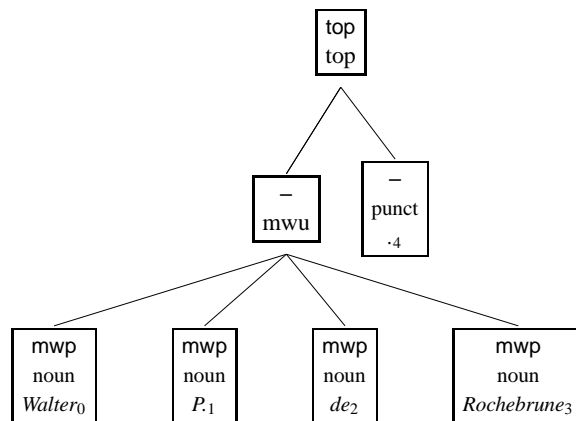
We kiezen in dit geval voorlopig voor een pragmatische, agnostische aanpak: we labelen de knoop MWU:

AANTEKENINGEN

Een uur of elf Als tijdstip: de MWU *een ...of* modificeert de MWU *elf uur*; als tijdsduur: NP met *uur* als HD en een complexe determinatorfrase DETP *een ...of elf*, waarin *elf* als achteropgeplaatst HD fungeert en *een ...of* een MWU is die een MOD-rol vervult (zie ook 2.4.2).

Figuur 52: 20 september 1958.

Figuur 53: Walter P. de Rochebrune.

4 Niet-lokale dependenties

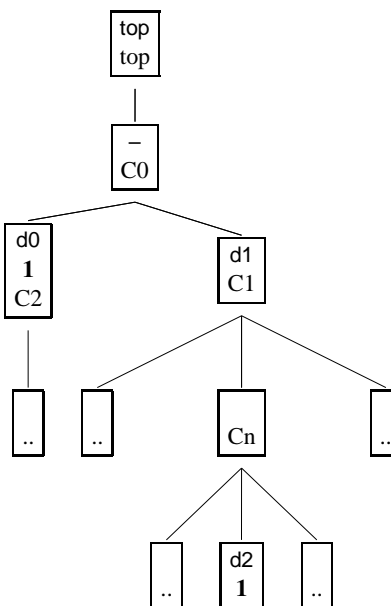
In deze sectie behandelen we de d - en c -labels in niet-lokale dependenties, zoals die zich voordoen bij:

- relatieve zinnen (met expliciet dan wel met ingesloten antecedent, cf. ANS, 329 ev);
- constituentvragen, op hoofdzins- en op bijzinsniveau

Wat betreft de uitgangspunten van de D -Coi-annotatie zien we in deze gevallen een spanning:

- de elementen die deze configuraties inleiden (constituenten met een vragend of betrekkelijk voornaamwoord) zijn bepalend voor het c -label van de moederknoop (relatieve zin *vs* vraagzin, ...); dat bestempelt ze tot hoofden;
- tegelijk willen we aangeven welke rol deze inleidende elementen vervullen in een dependentiedomein ergens in het vervolgstuk; het relevante dependentiedomein kan arbitrair diep in dat vervolgdeel zijn ingebed.

We kunnen deze spanning oplossen door gebruik te maken van het feit dat de definitie van de D -Coi-annotatiestructuren het mogelijk maakt om een element van verschillende moederknoepen afhankelijk te maken (en dus meerdere dependentierollen toe te kennen).⁷ We geven de situatie schematisch weer in Figuur 54. C_2 is de ‘inleider’ van de niet-lokale dependentieconfiguratie. De rol van C_2 is d_0 : de rol van hoofd, die bepalend is voor de moederknoop C_0 . Het vervolgdeel C_1 vervult de rol van dependent d_1 ten opzichte van d_0 . Ingebed in C_1 bevindt zich een domein C_n ; C_2 vervult ook een dependentiefunctie d_2 in C_n .

Figuur 54: Niet-lokale dependenties: schematisch.

In Figuur 55 geven we een overzicht van de gebruikte labels.

Opmerking: relatieve zinnen en constituentvragen worden zo veel mogelijk parallel behandeld. Ze hebben dan ook, in de lijn van de filosofie van de D -Coi-annotatie, een hoofd. Dat leidt tot de paradoxale notie “hoofd van een hoofdloze relatieve zin”. Daarvoor kan men evenwel net zo goed lezen: “hoofd van een betrekkelijke bijzin met ingesloten antecedent”.

⁷In de terminologie van de ANNOTATE software betreft het hier *secondary edges*.

c-LABEL	OMSCHRIJVING
REL	relatieve zin
WHREL	hoofdloze relatieve zin
WHQ	constituentvraag: hoofdzin
WHSUB	constituentvraag: ondergeschikte zin
d-LABEL	OMSCHRIJVING
WHD	hoofd van WHQ,WHSUB
RHD	hoofd van (hoofdloze) relatieve zin
BODY	romp

Figuur 55: Labels voor niet-lokale dependencies

4.1 Relatieve zinnen

De primaire dependentierelaties worden in de betreffende bijzin als volgt gerealiseerd. Het inleidend element is ofwel een betrekkelijk voornaamwoord op POS-niveau, ofwel een constituent XP die een betrekkelijk voornaamwoord bevat. Het daarop volgende rompdeel is een SSUB. De volledige relatieve zin REL vervult de functie van NMOD in het nominale domein. We maken geen onderscheid tussen beperkende en uitbreidende relatieve zinnen.

Hieronder enkele voorbeelden van secundaire dependentierelaties die het RHD-element onderhoudt binnen SSUB.

- (354) (de jongen) **die** hem wil plagen (SU bij ‘plagen’)
(355) (de jongen) **die** hij wil plagen (DO bij ‘plagen’)
(356) (de jongen) **op wie** hij zeker dacht te kunnen rekenen (PC bij ‘rekenen’)
(357) (de muziek) **waar** hij het meest van houdt (PO bij ‘van’)

AANTEKENINGEN

Niks om bang voor te zijn OTI als MOD bij *niks*; voor een PP als PC bij *bang*, met een secondary edge (OBJ1) van *niks* naar de PP.

4.2 Hoofdloze relatieve zin

Anders dan de relatieve zin, die een modificerende functie heeft, vervult de betreffende bijzin met ingesloten antecedent (hoofdloze relatieve zin) de functie van een naamwoordelijke constituent.

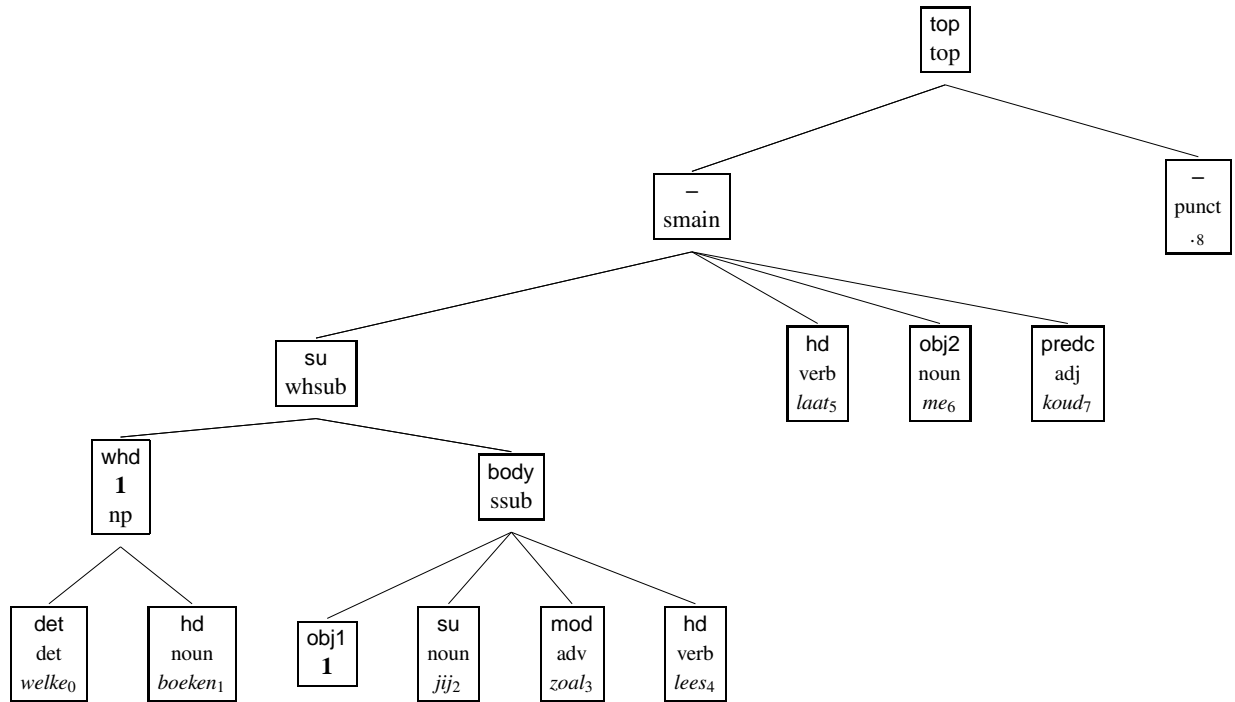
De voorbeelden hieronder illustreren mogelijke secundaire dependentierelaties binnen SSUB.

- (358) **wie** het weet, mag het zeggen (SU bij ‘weet’)
(359) **wat** je zegt, ben je zelf (DO bij ‘zegt’)
(360) **waar** jij mee bezig bent, dat laat me koud. (PO bij ‘mee’)

De RHD-elementen in een WHREL zijn op POS-niveau verankerd: een grotere XP-constituent waarin het betrekkelijk voornaamwoord is ingebed, is als inleider van WHREL uitgesloten. In de voorbeelden die volgen maakt het voorzetsel dus geen deel uit van WHREL; WHREL speelt de rol van PO bij dat voorzetsel.

- (361) nog een aanvulling bij **wat ik je gisteren vertelde** (PO bij ‘bij’)
(362) geef het aan **wie het verdiend heeft** (PO bij ‘aan’)

Wat wel kan als XP-inleider, is een NP met DET ‘welk(e)’.

Figuur 56: Welke boeken jij zoal leest, laat me koud.

(363) **welke boeken** jij zoal leest, laat me koud (DO bij 'leest')

Het verschil tussen WHSUB en WHREL in termen van de traditionele grammatica: WHSUB is voor afhankelijke vraagzinnen; een WHSUB hangt dan ook af van een werkwoord, bijv. *weten* in:

(364) ik weet niet wat hem bezielt

WHREL is voor relatieve bijzinnen met ingesloten antecedent, hetgeen inhoudt dat het relativum vervangen moet kunnen worden door een aanwijzend voornaamwoord + relativum. In het bovenstaande zinnetje kan dat niet:

*ik weet niet datgene wat hem bezielt

In de zin

(366) ik geloof nog steeds in wat ik gezegd heb

kan dat wel:

(367) ik geloof nog steeds in datgene wat ik gezegd heb

Een WHREL fungeert als, en kan dus vervangen worden door, een 'echte' NP:

(368) ik geloof nog steeds in jou/de quantumtheorie

Een WHSUB kan alleen vervangen worden door een voornaamwoord in de derde persoon, oftewel een 'zinsvervangende' NP, vergelijk

(369) ik weet het niet

ik weet *jou/*de quantumtheorie niet

4.3 Constituentvraag: hoofd- en bijzin

Constituentvragen op het hoofdzins- en bijzinsniveau hebben dezelfde inleiders: vragende voornaamwoorden, dan wel grotere XP-constituenten waarin deze voornaamwoorden (of de DET ‘welk(e)’) zijn ingebed. De twee typen constituentvragen verschillen in de syntactische realisering van het rompdeel: een werkwoordsinitieële QS in het geval van WHQ, en een SSUB in het geval van WHSUB.

Zoals in het geval van de relatieve zinnen, vervult het WHD-element een secundaire dependentiefunctie binnen de BODY-component. We geven hieronder enkele voorbeelden.

- (371) WHQ: **wat** wil hij zeggen? (DO bij ‘zeggen’)
 (372) WHSUB: (ik vermoed) **wat** hij wil zeggen (DO bij ‘zeggen’)
 (373) WHQ: **hoeveel** denk je dat hij weegt? (ME bij ‘weegt’)
 (374) WHSUB: (ik vroeg) **hoeveel** je denkt dat hij weegt (ME bij ‘weegt’)

5 Nevenschikking

<i>d</i> -LABEL	OMSCHRIJVING
CRD	nevenschikker (voegwoord of reeksvormer)
CNJ	lid van nevenschikking
LP	elk der delen van een LIST
<i>c</i> -LABEL	OMSCHRIJVING
CONJ	nevenschikking (polymorf)
LIST	asyndetische conjunctie

Figuur 57: Labels voor nevenschikking

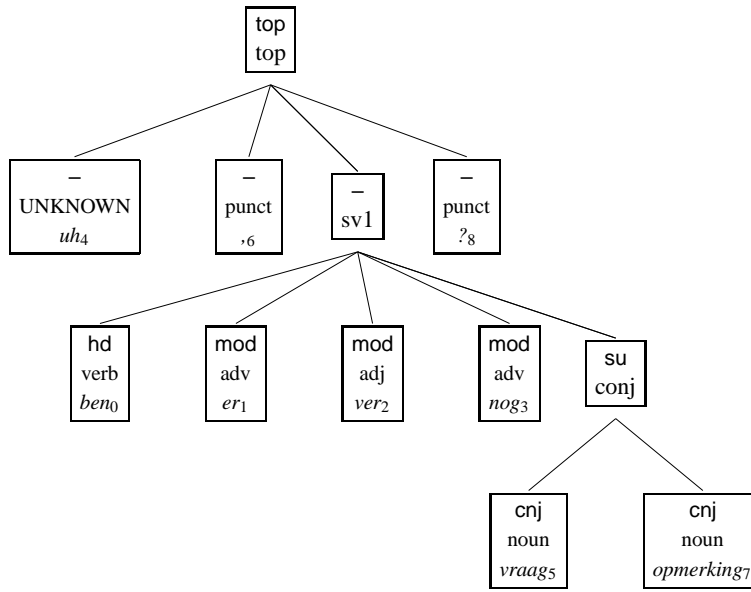
De *d*- en *c*-labels voor de annotatie van nevenschikkingen zijn te vinden in Figuur 57. Schematisch ziet het structurele patroon voor een nevenschikking eruit als in (??). We lichten de componenten van dit patroon toe (onder verwijzing naar ANS, hoofdstukken 24–26) en geven een aantal voorbeelden.

- In een nevenschikking worden twee of meer ‘gelijkwaardige taalelementen’ – de leden van de nevenschikking, met *d*-label CNJ – naast elkaar geplaatst, verbonden door nevenschikkende voegwoorden of reeksvormers met *d*-label CRD.
- Voor *C*, de categorie van de leden, geldt $C \in \text{CAT}$. Met andere woorden: we kunnen zowel op het POS-niveau als op het niveau van de frasale labels nevenschikkingen vormen.
- De moederknoop krijgt een *polymorf* label CONJ. De categoriale identiteit van CONJ wordt impliciet gegeven door de categorie *C* van de leden van de nevenschikking.
- Als voor de verbindende elementen geldt dat $|CRD| < |CNJ|$ spreken we van nevenschikkende voegwoorden, als $|CRD| || CNJ|$ van reeksvormers.
- In het geval van nevenschikking met samentrekking (ANS, hoofdstuk 27) vullen we de restantleden aan door middel van secundaire dependentierelaties met betrekking tot de volledige leden.

5.1 Asyndetische nevenschikking

Asyndetische nevenschikkingen, zoals

- (376) zijn er verder nog uh vragen, opmerkingen?

Figuur 58: Zijn er verder nog uh vragen, opmerkingen?

passen niet goed in de hoofd-gebaseerde aanpak van de CGN-annotatie; het postuleren van een verzwegen, onderliggende coördinator *en* of *of* ligt niet in onze lijn. Daarom roepen we voor deze structuren twee nieuwe labels in het leven, een moederlabel LIST, met als dochters LP (voor 'list-part'). Het gebruik van deze labels wordt geïllustreerd in het volgende voorbeeld.

AANTEKENINGEN

En zo, of zo Beide krijgen het label MWU en fungeren als MOD:

- (377) ik ga m'n eigen bedrijfje beginnen of zo (op INF-niveau)
- (378) je moet dan wel wat regen en zo op de koop toe nemen (op NP-niveau)
- (379) 't liep allemaal heel slecht en zo (op zinsniveau)
- (380) die was pas getrouwd of die zou gaan trouwen of zo (op conjunctieniveau)

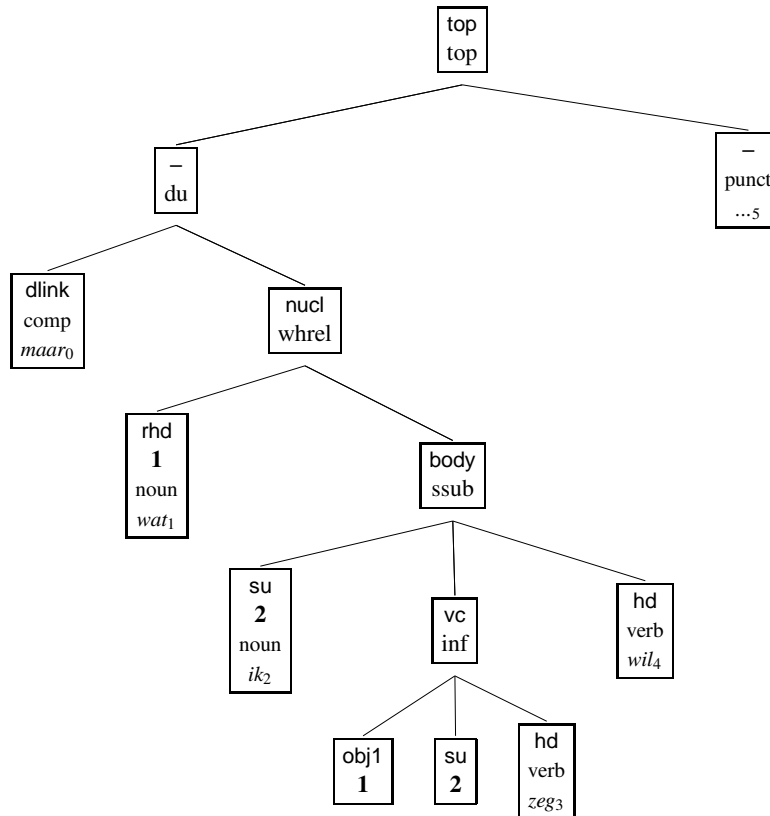
6 Discourse-structuren

De annotatie is in deze fase gericht op het aanbrengen van zinsinterne dependentierelaties. Toch worden we ook nu al geconfronteerd met dependenties die behoren tot het domein van de discourse. Het betreft enerzijds uitbreidingen van de kernzin, anderzijds asyndetische constructies waarbinnen de samenhang alleen in een wijder discourse-verband vast te stellen valt. Figuur 6 geeft een overzicht van de *d*-labels en *c*-labels die in deze sectie aan bod komen.

6.1 Discourse-markeerders

In samenhangende tekst komt het vaak voor dat een spreker een zin begint of eindigt met iets dat op een voegwoord lijkt, maar geen syntactisch verband heeft:

- (381) maar wat ik zeggen wou ...
- (382) dus je bent zeker wel blij dat je niet naar Brussel bent gegaan?

Figuur 59: Maar wat ik zeggen wou ...

(383) is dat nou gewoon alleen een broek of ...

Deze elementen krijgen het *d*-label DLINK. De kernzin krijgt het *d*-label CORE. De moederknoop krijgt het *c*-label DISC (discourse eenheid).

Merk op dat woorden als *dus* verschillende analyses krijgen afhankelijk van de zinspositie waarin ze voorkomen:

(384) Jan gaat dus naar huis	(na de persoonsvorm: MOD)
(385) dus gaat Jan naar huis	(eerste zinspositie: MOD)
(386) dus Jan gaat naar huis	(buiten zinsverband: DLINK)

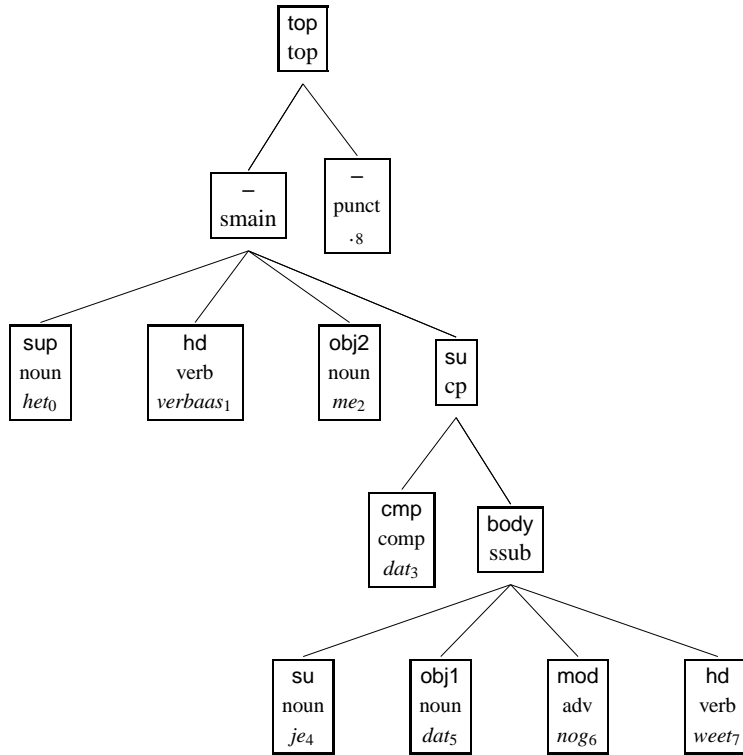
6.2 Uitbreidingen van de zin

Onder de bedoelde uitbreidingen vallen ‘aanloop’- en ‘uitloop’-elementen die een anaforische relatie onderhouden met verwijswaarden in de kernzin. Zie ANS, §21.8 en 21.9. De aanloop/uitloop-constructies kunnen een kenmerkend intonatiepatroon hebben (‘komma-intonatie’) waardoor ze van extrapositie te onderscheiden zijn: vergelijk (6.2) en (6.2). Maar ook zonder die intonatie-informatie is (6.2) als CORE+SAT te identificeren: immers, het element *dat* in de kernzin kwalificeert niet als dummy-SUP.

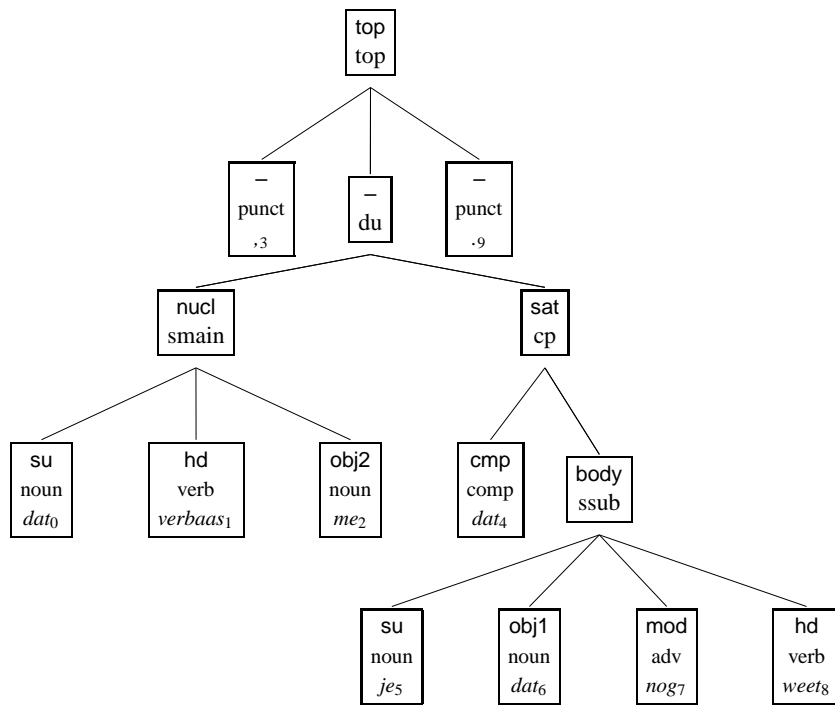
(387) **het** verbaast me **dat je dat nog weet** (SUP + SU)

(388) dat verbaast me, **dat je dat nog weet** (CORE + SAT)

We gebruiken het *d*-label SAT (satelliet) zowel voor de aanloop- als voor de uitloopelementen.

Figuur 60: Het verbaast me, dat je dat nog weet.

Figuur 61: Dat verbaast me, dat je dat nog weet.

Ook *als-dan*-constructies worden op deze manier behandeld: vergelijk 6.2 en 6.2. *Dan* fungeert hier als het verwijfswoord in de kernzin waar de *als*-zin een relatie mee onderhoudt.

- (389) **als je wint** heb je vrienden (eerste zinspositie: MOD)
(390) **als je wint** dan heb je vrienden (buiten zinsverband: SAT)

Een tweede type uitbreiding van een CORE-component wordt gevormd door een heterogene groep van elementen die, op een andere manier dan de hierboven beschreven DLINK en SAT, buiten de kernzin staan. We geven deze uitbreidingen het *d*-label TAG. Een eerste groep van TAG-uitbreidingen zijn elementen die op POS-niveau als tussenwerpsels zijn benoemd, dan wel die een tussenwerpsel-achtige functie vervullen, ook al hebben ze een andere POS-waarde gekregen (bijwoord, zelfstandig naamwoord, werkwoord, ...). Het functielabel TAG maakt in die gevallen duidelijk dat de elementen niet hun 'normale' rol vervullen van bijwoord (MOD binnen de zin), zelfstandig naamwoord (NK van een NP), etc. heeft.)

- (391) **hè**, wat zitten we hier toch weer gezellig (tussenwerpsel)
(392) 't was gisteren weer ouderwets gezellig, **hè** (tussenwerpsel)
(393) je gelooft me niet, **wel?** (bijwoord)
(394) ze kwam vanavond later, **toch?** (bijwoord)
(395) **verrek**, da's waar ook (werkwoord)
(396) **shit**, ben ik mijn sleutels vergeten (zelfstandig naamwoord)
(397) **God**, wat was ik misselijk (eigennaam)
(398) **Jan**, doe jij de deur even dicht? (eigennaam)

Een tweede groep van TAG-elementen wordt gevormd door (gereduceerde) zinnen die als inleider, aanhangsel of tussenvoegsel gerealiseerd worden. Ook hier maakt het TAG-label duidelijk dat het niet gaat om imperatieven of vragen in de gebruikelijke zin.

- (399) dat is lang geleden, **zeg**
(400) **zeg eens**, was je nu nog van plan iets te vertellen
(401) **kom**, ik ga er maar weer eens vandoor
(402) **kijk**, daar heb je haar ook weer
(403) **moet je horen**, ik ben hier niet voor niks naartoe gekomen
(404) dan heb ik zoiets van: laat maar, **weet je**
(405) hij is daar nog niet klaar voor, **denk ik**
(406) hij is daar, **denk ik**, nog niet klaar voor

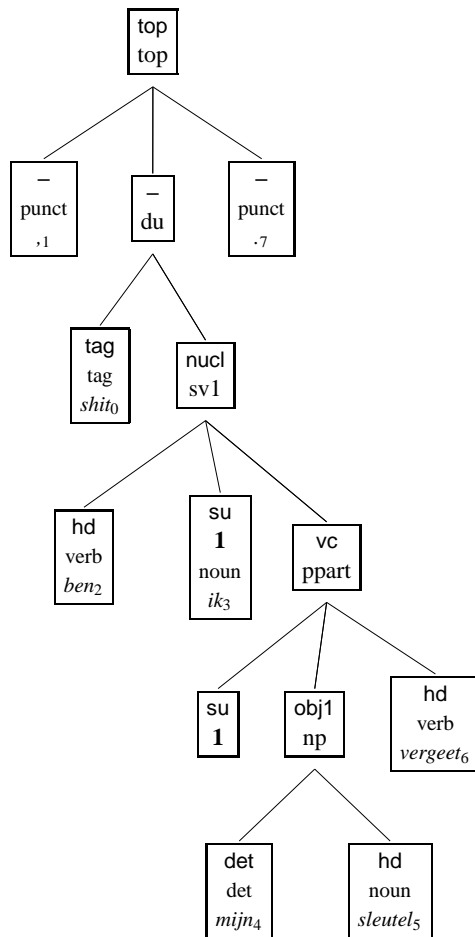
We gebruiken de combinatie CORE+TAG tenslotte ook voor gevallen waar de kern een imperatiefzin is (cf. sectie 6). Het TAG-element onderhoudt in deze gevallen een relatie met het niet uitgedrukte subject van de kernzin.

- (407) hou je mond, **jij** (TAG)
(408) **jongens**, opgepast (TAG)

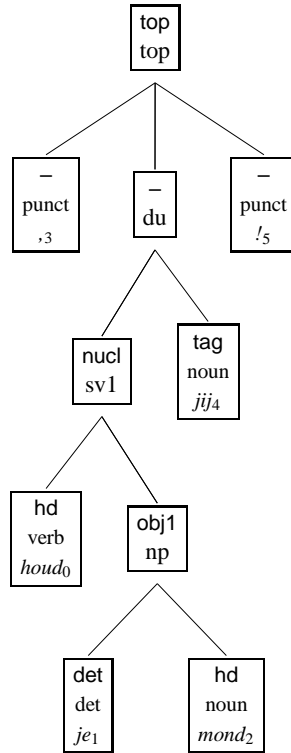
6.3 Asyndetische constructies

LBLLabels: DISC,DP

Met asyndetische constructies doelen we hier op reeksen van woordgroepen waartussen geen expliciete dependentierelaties zijn uitgedrukt (vergelijk ook sectie § 5.1 over asyndetische nevenschikking), maar die als elliptische zinnen kunnen worden opgevat. Bijvoorbeeld:

Figuur 62: Shit, ben ik m'n sleutels vergeten.

Figuur 63: Hou je mond, jij!

- (409) (welke kranten lees jij?) bij de lunch de Volkskrant; 's avonds de NRC
 (410) goed dat er politie is

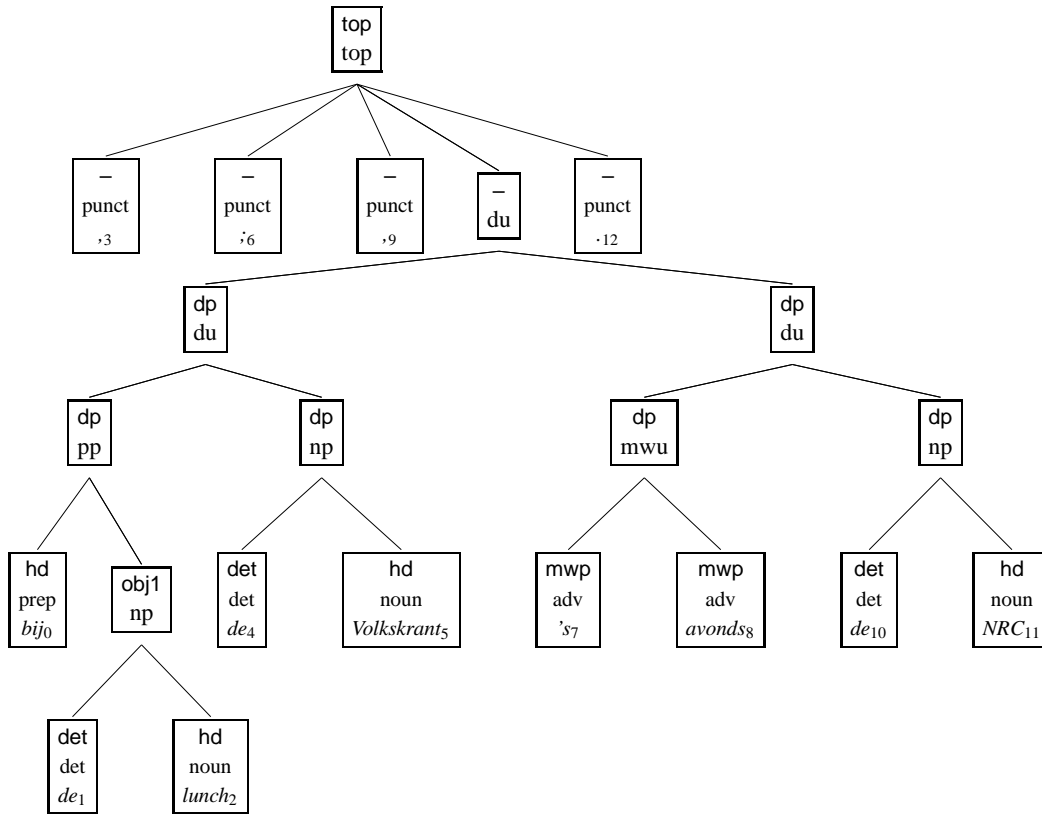
We geven de coherentie in dergelijke reeksen weer door de frases onder een DISC-knoop samen te voegen. We zien er evenwel van af om expliciete dependentierelaties te reconstrueren: we beschouwen dit als een inferentie-taak, niet als een taak van de basisannotatie zelf. De dochters van DISC krijgen in deze gevallen een uniform *d*-label DP ('discourse-part').

AANTEKENINGEN

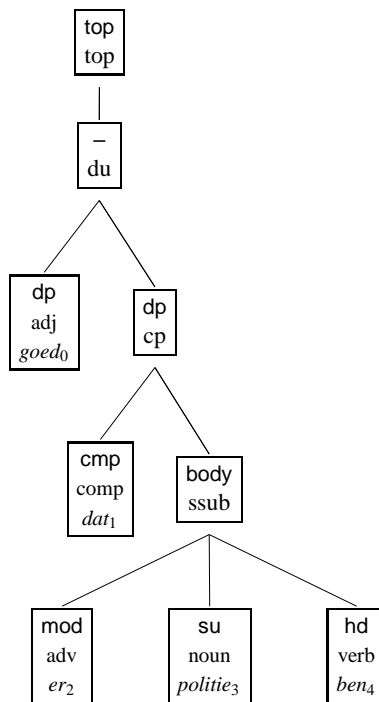
Aldus premier Kok Wordt geanalyseerd als een asyndetische DU (DP DP).

Ik zo nee h Wordt geanalyseerd als een asyndetische DU (DP DP DP), hoewel er misschien best iets voor te zeggen zou zijn om zo HD van een SMAIN te maken.

Hoe meer, hoe beter en andere constructies van dat type *hoe meer vragen je goed hebt, hoe meer je verdient* (sfn000841,129). Volgens de ANS fungeert de eerste *hoe*-vraag als een bepaling bij de tweede, maar dan is het toch gek dat de tweede ook de vorm van een ondergeschikte vraag heeft. Zowel het elliptische *hoe meer hoe beter* als de 'complete' gevallen met twee werkwoorden (*hoe meer vragen je goed hebt, hoe meer je verdient*) analyseren we als een asyndetische DU (DP DP), in het eerste geval bestaande uit twee APs en in het tweede geval uit twee WHQs.

Figuur 64: Bij de lunch, de Volkskrant; 's avonds de NRC.

Figuur 65: Goed dat er politie is

6.4 Anakoloeten en dergelijke

Niet zeldzaam in gesproken taal zijn verschillende soorten anakoloeten, zinnen die syntactisch min of meer lijken te ontsporen.⁸ Aangezien de grondhouding van de syntactische annotatie zo veel mogelijk descriptief en niet normatief is, wordt, op duidelijke gevallen van kennelijke versprekingen en correcties na, zo veel mogelijk getracht zulke structuren in te passen in de standaard syntactische configuraties. In sommige gevallen leidt dat tot onorthodoxe structuren. In de volgende paragrafen geven we enige voorbeelden.

6.4.1 Spiegelconstructies

Behoorlijk frequent is het volgende fenomeen: spreker begint een zin in de standaardvolgorde subject-persoonsvorm, dan volgt een bepaling, en vervolgens is het alsof de spreker het bouwplan van de zin herziet, en de bepaling herinterpreteert als topic op de eerste zinspositie, waar de persoonsvorm en het onderwerp op moeten volgen (6.4.1 – 6.4.1). Ook bij zinnen met inversie, waarin een ander zinsdeel dan het onderwerp op de eerste zinsplaats staat, is dit mogelijk (6.4.1 – 6.4.1).

- (411) je moet heel snel moet je weer wisselen
- (412) ik ben eigenlijk ben ik docente Frans
- (413) we krijgen elke maand krijgen we dat soort mailtjes
- (414) in de oude vakgroepen bleek ten aanzien van zoiets als het maken van dienstreizen bleek totaal verschillende praktijken te bestaan
- (415) dan is toch vrijwel altijd is dan cruciaal of men met een gebied te maken heeft waar laat ik 't maar zo zeggen uh sprake is van eenduidigheid

De bepaling lijkt steeds een soort van spiegelcentrum te vormen (vergelijk (Huesken, 2001), (Jansen, 1981, h.7) en de daar vermelde literatuur).⁹

De analyse is puur descriptief: de zin krijgt eenvoudigweg twee verbale hoofden (en eventueel twee subjecten).¹⁰

6.4.2 Ingebedde dislocaties

Beschouw een zin als de volgende:

- (416) wat vindt u d'r eigenlijk van dat 't vak literatuur of literatuurgeschiedenis dat dat niet meer bij alle vakken gegeven wordt?

De schrijftaalvariant zou, vermoedelijk, zijn

- (417) wat vindt u d'r eigenlijk van dat 't vak literatuur of literatuurgeschiedenis niet meer bij alle vakken gegeven wordt?

maar dat wordt niet zo gezegd. Het is ook niet correct om te denken dat de sequentie *dat dat* uitsluitend aarzeling uitdrukt. Veranderen we namelijk het zelfstandig naamwoord in het eerste gedeelte van een *het*-woord in een *de*-woord, dan zien we dat het tweede *dat* verandert in *die*:

- (418) wat vindt u er eigenlijk van dat sommige zinnen dat die zo geanalyseerd worden?

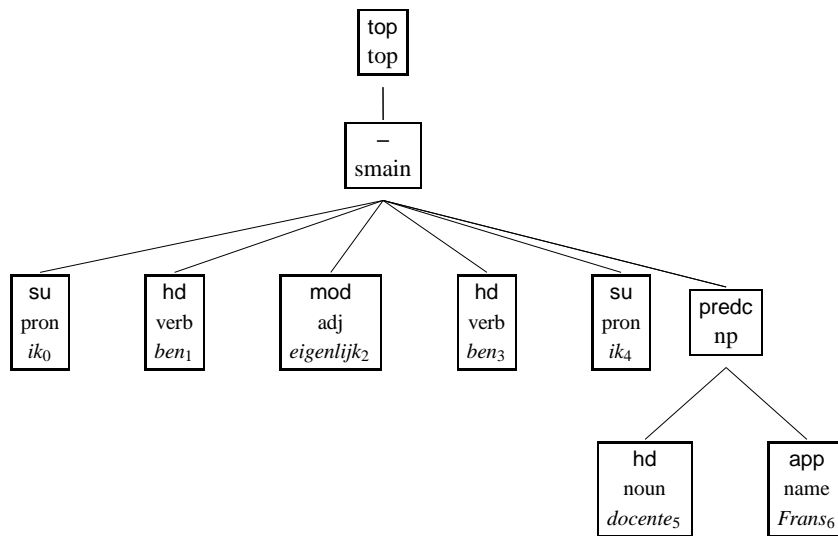
We analyseren zinnen als (6.4.2) en (6.4.2) als ingebedde links-dislocaties: *dat die zo geanalyseerd worden* is een CP die als CORE fungeert binnen een DISC waarin *sommige zinnen* een SAT is. Deze DISC is de BODY van de hoogste CP.

Een ander voorbeeld van een ingebedde discourse-eenheid is de volgende (vergelijk (Jansen, 1981, h.7))

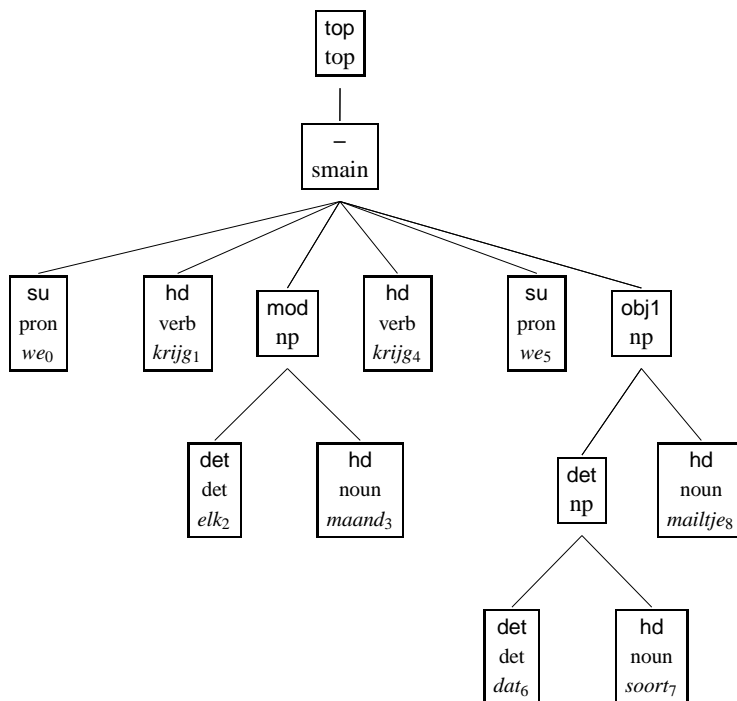
⁸(De Vries, 1910, 6) schrijft: "Soms wordt in het vervolg van een zin niet de noodige rekening gehouden met een reeds geuit bestanddeel." Toch lijkt het niet correct deze zinnen te beschouwen als performance-fouten; ze lijken eerder onderdeel van de spreektaalgrammatica. Sommige sprekers gebruiken bijvoorbeeld veel van de in de volgende paragraaf besproken spiegelzinnen, en naar het ons toeschijnt min of meer bewust, omdat ze een duidelijk retorisch effect kunnen hebben (vergelijk (Hoekstra et al., 2001)).

⁹Dikwijls is het zaak het spraaksignaal goed te beluisteren om te bepalen dat het inderdaad om een spiegelzin gaat en niet om een hapering, verspreking of zelfcorrectie.

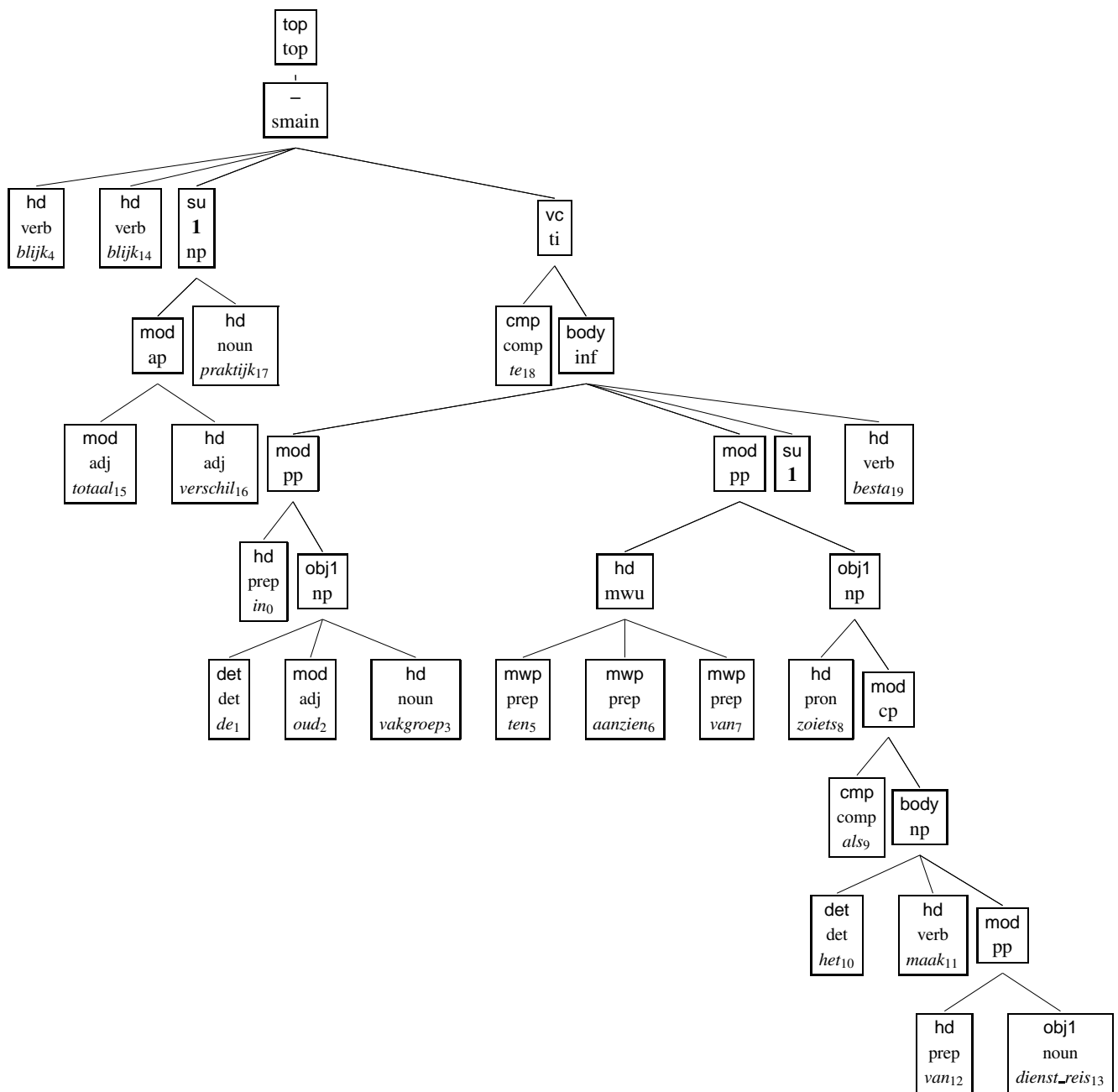
¹⁰XXX maar vijf takjes aan een knoop.

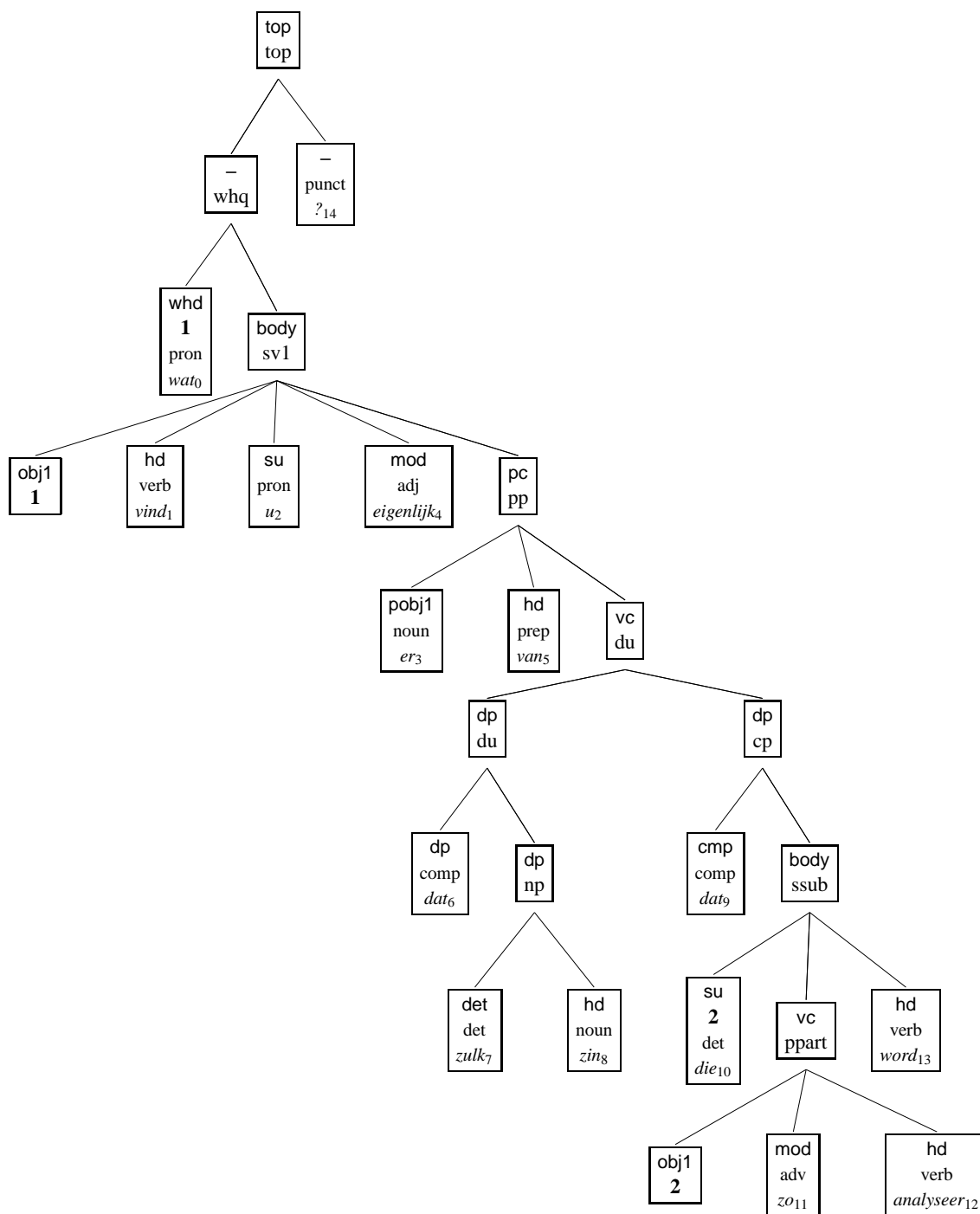
Figuur 66: Ik ben eigenlijk ben ik docente Frans

Figuur 67: We krijgen elke maand krijgen we dat soort mailtjes

Figuur 68: In de oude vakgroepen bleek ten aanzien van zoiets als het maken van dienstreizen bleek totaal verschillende praktijken te bestaan

Figuur 69: Wat vindt u er eigenlijk van dat sommige zinnen dat die zo geanalyseerd worden?

(419) ik denk dat als dat waar is dat dan de hele zaak op de helling moet

Schrijftaalvariant: *ik denk dat als dat waar is de hele zaak op de helling moet*. In dit geval fungeert de *als*-frase als SAT:

Deze analyses laten zien dat het hierboven gemaakte onderscheid tussen zins-interne structuren enerzijds en boven-syntactische discourse-structuren anderzijds niet zo absoluut is als daar wel gesuggereerd wordt. We zijn gewend de relatie tussen de twee leden van een voorwaardelijke bijzin tot de laatste categorie te rekenen, maar zinnen als de hier behandelde laten zien dat dat discourse-geheel op zijn beurt weer kan fungeren als onderdeel van een groter syntactisch geheel.

AANTEKENINGEN

Naast 'spiegelzinnen' als de volgende (spiegelpunt: het lijdend voorwerp):

(420) ik vind fietsen in de bergen vind ik altijd wel heel lekker

en zinnen met (al of niet ingebedde) dislocatie:

(421) fietsen in de bergen en dan ook wel een beetje op tempo dat vind ik altijd wel heel lekker

komen er ook mengvormen voor, zoals:

(422) ik vind fietsen in de bergen en dan ook wel een beetje op tempo dat vind ik altijd wel heel lekker

De zin is begonnen als:

(423) ik vind fietsen in de bergen en dan ook wel een beetje op tempo (vind ik) altijd wel heel lekker

maar wordt op zeker moment hernomen als een zin met links-dislocatie:

(424) ik vind fietsen in de bergen en dan ook wel een beetje op tempo dat vind ik altijd wel heel lekker

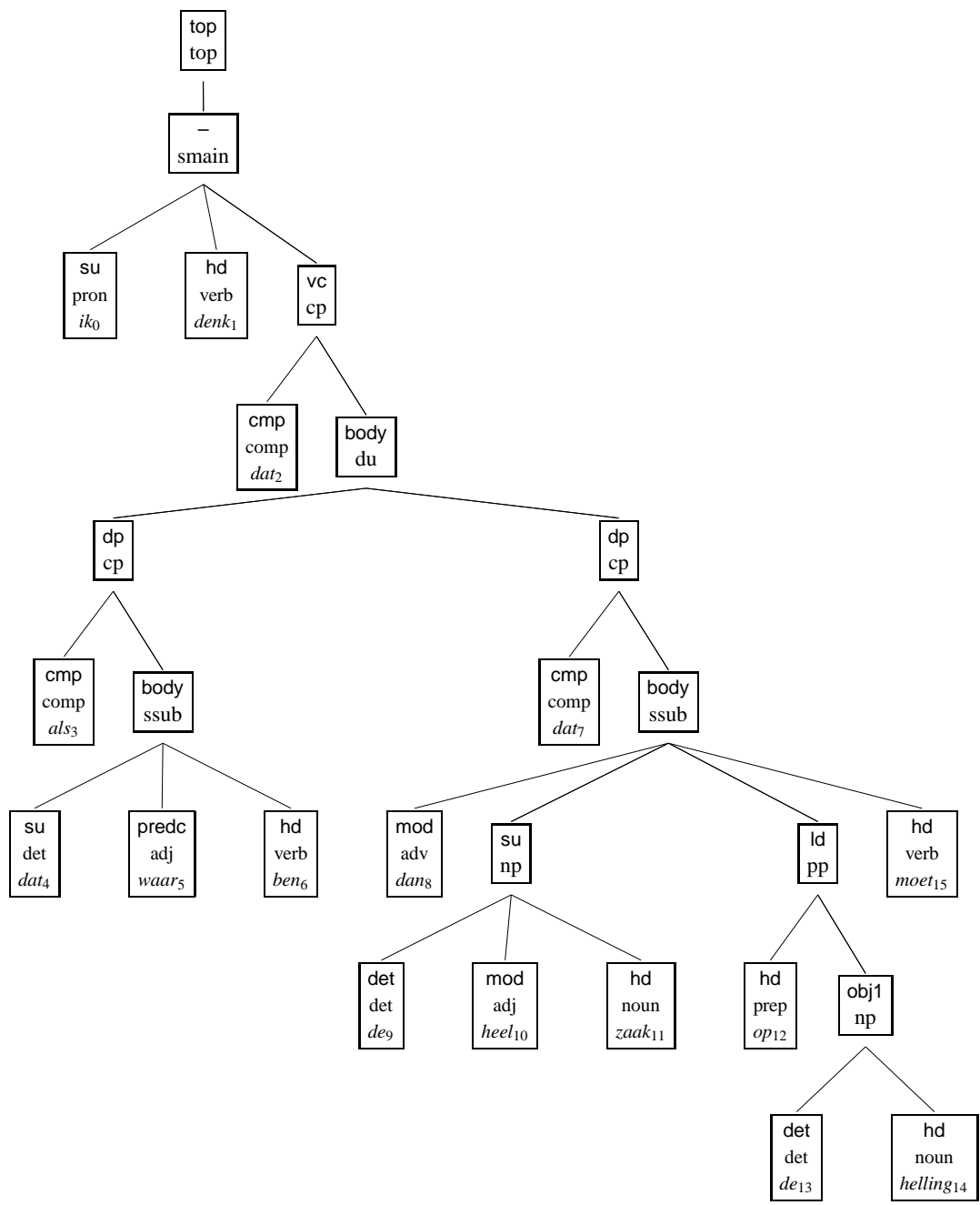
Andere voorbeelden van hybride zinnen:

(425) ...in die zin dat ik in elk geval als we wat gaan doen dat ik jou vrijhou (sfn000887,7)

(426) ...dat ie instelt dat ie om de minuut hetgene wat je getypt hebt dat ie dat even wegschrijft (sfn000400,163)

(427) ik denk als we m*a mijn vrouw gaan vragen dat ze zal zeggen dat ... (sfn007391,142)

In al dergelijke gevallen moet zo veel mogelijk in de geest van de CGN-annotatie gehandeld worden. In (427), bijvoorbeeld, is geen sprake van ingebedde links-dislocatie als besproken in 5.4.2 (er is immers geen 'anker' voor de *als*-zin in de *dat*-zin), maar van pure verplaatsing uit de *dat*-zin. Deze zin wordt geanalyseerd als een 'gewone' hoofdzin met een discontinue bijzin: de *als*-zin wordt aangehecht onder de BODY van de *dat*-zin. Onnodig te zeggen dat dergelijke zinnen altijd zorgvuldig moeten worden beluisterd, om te kunnen vaststellen of er sprake is van een echte spreektaalconstructie of van (een) performance-fout(en)!

Figuur 70: Ik denk dat als dat waar is dat dan de hele zaak op de helling moet

References

- [De Vries1910] De Vries, Wobbe. 1910. Dysmelie. opmerkingen over syntaxis. Verhandeling behorende bij het programma van het gymnasium der gemeente Groningen voor het jaar 1910/1911. 71
- [Den Hertog1974-1979] Den Hertog, C.H. 1974-1979. *Nederlandsche spraakkunst: handleiding ten dienste van aanstaande (taal)onderwijzers*. Versluys.
- [Groene Boekje1995] 1995. Woordenlijst Nederlandse Taal. Den Haag, Antwerpen: Sdu, Standaard.
- [Haeseryn1997] Haeseryn, Walter, et al. (eds.). 1997. *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Martinus Nijhoff and Wolters Plantijn. 2e, geheel herz. dr.
- [Hoekstra et al.2001] Hoekstra, Heleen, Michael Moortgat, Bram Renmans, Ineke Schuurman, and Ton Van der Wouden. 2001. On certain syntactic properties of spoken Dutch. Paper delivered at Computational Linguistics in the Netherlands,, November. 71
- [Honcoop1998] Honcoop, Martin. 1998. Dynamic excursions on weak islands. Master's thesis, Leiden, (The Hague: Holland Academic Graphics). 44
- [Hoogvliet1903] Hoogvliet, J.M. 1903. *Lingua: een beknopt leer- en handboek van Algemeene en Nederlandsche taalkennis, meer bepaaldelijk bestemd voor leeraren en onderwijzenden in moderne en oude talen*. Van Looy, Amsterdam.
- [Huesken2001] Huesken, Nicole. 2001. Mirrorsentences. Repetition of inflected verb and subject in Spoken Dutch. Master's thesis, Utrecht University. www.let.uu.nl/Nicole.Huesken/personal/scriptie/scriptie.pdf. 71
- [Hulshof1987] Hulshof, Hans. 1987. Geef de boeken dan nu toch maar 'es even hier. *Forum der Letteren*, 28:85–89.
- [Jansen1981] Jansen, Frank. 1981. *Syntaktische constructies in gesproken taal*. Ph.D. thesis, Leiden dissertation. 71
- [Klein1977] Klein, Dick. 1977. *Appositionele constructies in het Nederlands*. Ph.D. thesis, Nijmegen.
- [Krivonosov1963] Krivonosov, Aleksej T. 1963. *Die modalen Partikeln in der Deutschen Gegenwartssprache*. Ph.D. thesis, Humboldt Universität Berlin.
- [Paardekooper1963] Paardekooper, P.C. 1963. *Beknopte ABN-syntaxis*. Uitgave in eigen beheer, Eindhoven. Zevende druk.
- [Renkema1989] Renkema, Jan. 1989. *Schrijfwijzer*. SDU uitgeverij, 's-Gravenhage. Volledig herz. ed. (Oorspr. uitg.: 1979).
- [Sturm1986] Sturm, Arie. 1986. *Primaire syntactische structuren in het Nederlands*. Ph.D. thesis, Nijmegen. published by Martinus Nijhoff, Leiden.
- [Van Craenenbroeck2000] Van Craenenbroeck, Jeroen. 2000. Complementierend van. Een voorbeeld van syntactische variatie in het nederlands. *Nederlandse Taalkunde*, 5:133–163. 49